

KIVITALON KUUSI VUOSISATAA

ABOA VETUS & ARS NOVA -MUSEON SUUREN KIVITALON
RAKENNUSARKEOLOGINEN TUTKIMUS

Ilari Aalto
Pro gradu -tutkielma
Turun yliopisto
Historian, kulttuurin ja taiteidentutkimuksen laitos
Arkeologia
Lokakuu 2016

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck-järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Historian, kulttuurin ja taiteidentutkimuksen laitos / Humanistinen tiedekunta

ILARI AALTO: Kivitalon kuusi vuosisataa – Aboa Vetus & Ars Nova -museon suuren kivitalon rakennusarkeologinen tutkimus

Pro gradu -tutkielma, 124 sivua, 24 liitesivua

Arkeologia

lokakuu 2016

Tutkimus käsittelee turkulaisessa Aboa Vetus & Ars Nova -museossa sijaitsevaa keskiaikaista suuren kivitalon rauniota, jota on tutkittu arkeologisesti vuosina 1994–2015. Kivitalo on rakennettu vuosien 1404–1410 välillä, ja se on purettu ilmeisesti vuonna 1653. Rakennusarkeologisessa analyysissäni lähestyn rauniokohdetta Gunhild Eriksdotterin menetelmän mukaan kolmiportaisesti ajan, tilan ja käytön kautta. Vedän tutkimuksessa yhteen eri vuosina tehdyt kaivaushavainnot ja raastuvanoikeuden pöytäkirjoissa rakennusta koskevat 1600-luvulta säilyneet merkinnät. Lähestyn rakennuksen varhaisinta käyttöä löytöaineiston analysoinnin ja analogioiden kautta. Havaintojen pohjalta rakennan hahmotelman rakennuksen käyttövaiheista ja tutkin, miten rakennuksen käyttäjä on kokenut suuren kivitalon tilana.

Tutkimuksen perusteella suuren kivitalon käyttöhistoria on jaettavissa viiteen eri vaiheeseen: funktioltaan tuntemattomaan vaiheeseen 1. (n. 1410–1450), sauna- tai tavernavaiheeseen 2. (n. 1450–1500), keittiövaiheeseen 3. (n. 1500–1550), ”Espingien aikaan” vaiheeseen 4. (1550–1600) ja ”Pargasien aikaan” vaiheeseen 5. (1600–1653). Ainakin vaiheet 3. ja 4., mutta mahdollisesti myös vaihe 2. ovat päättyneet tulipaloon. Tulipaloilla onkin ollut tärkeä rooli suuren kivitalon ja sen ympäristön uudistamisessa. Yhtenä tutkimustuloksena kellarin eri rakennusvaiheet saavat uusia tulkintoja. Kellarista K94:9 löytnyt rakennussauma esimerkiksi osoittaa, ettei kivitaloa ole rakennettu kerralla, vaan kellariin K94:9 johtavan portaikon lounaispieli onkin ilmeisesti ollut kivitalon alkuperäinen ulkoseinä. Kellarin laajentaminen ajoittuu kuitenkin löytöjen ja radiohiiliajoitusten perusteella 1400-luvun alkupuolelle. Toinen tärkeä havainto koskee porrashuonetta K94:8, joka sekin on rakennettu kahdessa vaiheessa. Ensimmäisessä vaiheessa porrashuone on ilmeisesti ollut nykyistä lyhyempi. Sen laajentaminen olisi tapahtunut lisärakennuksen R39 rakentamisen yhteydessä, jonka rakennusajankodan tutkimus tarkentaa vuoden 1600 tienoille. Esitän myös varovasti, että kivitalon kellarista löytnyt itä-länsisuuntainen kivirakenne saattaisi olla jäännös paikalla olleesta, mahdollisesti kirkollisesta rakennuksesta tai jostakin muusta kivitaloa edeltäneestä rakenteesta.

Suuren kivitalon käytön aikainen löytöaineisto avaa näkökulmia rakennuksen käyttöön ja ruokatalouteen. Pihamaan ja kellarin K94:9 vertailu osoittaa, että löydöt kuvastavat samoja toimintoja. Käytön aikaisista konteksteista löydetty eläimenluut ja kellarista K94:9 tutkitut makrofossiilinäytteet paljastavat, että kivitalon ruokakulttuuria ovat hallinneet kala ja kotieläimistä lamma ja nauta, mutta ruokavaliota on täydennetty myös riistaeläimillä, viljalla, metsämarjoilla ja muilla hyötykasveilla. Löydöt tukevat myös ajatusta rakennuksen puolijulkisesta käytöstä vaiheessa 2.

Asiasanat: *funktioanalyysi, kaupunkiarkeologia, keskiaika, kokemusanalyysi, rakennusarkeologia, stratigrafia, Turku, uusi aika*

Sisällysluettelo

1. Johdanto	1
1.1. Tutkimuksen aihe.....	1
1.2. Käytetyt tutkimusmenetelmät	2
1.3. Suuri kivitalo.....	4
1.3.1. Suuri kivitalo kaupunkirakentamisen kontekstissa	4
1.3.2. Suuri kivitalo arkeologisena jäännöksenä	7
1.3.3. Tutkimushistoria	10
1.3.4. Suuri kivitalo historiallisissa lähteissä	13
1.4. Tutkimuksen haasteet.....	16
2. Tila.....	18
2.1. Kellarista halssiin – Suuren kivitalon huonetilat	18
2.1.1. Porrashuone K94:8 ja laajennusosa R39.....	18
2.1.2. Kellari K94:9	21
2.1.3. Kellari K94:10	25
2.1.4. ”Saat kyllä yösijan helvetistä, etkä minun luotani” – suuren kivitalon ylemmät kerrokset.....	27
2.1.5. Suuren kivitalon piha	28
2.2. Suuren kivitalon sisustus.....	30
2.2.1. Oviaukot.....	30
2.2.2. Valoaukot ja ikkunat	31
2.2.3. Lattiat	33
2.2.4. Tulisijat	35
2.2.5. Komerot	40
2.2.6. Seinät.....	41
2.2.7. Irtain sisustus	41
3. Aika.....	43
3.1. Stratigrafiset yksiköt	43
3.1.1. Kellari K94:9	44
3.1.2. Rakennuksen piha	47
3.2. Esinelöydöt konteksteittain	48
3.2.1. Kellarit K94:8 ja K94:10.....	48
3.2.2. Kellari K94:9	51
3.2.3. Rakennuksen piha (alue 11).....	57
3.3. Suuren kivitalon luuaineisto ja makrofossiilit.....	60
3.3.1. Kellari K94:9	60
3.3.2. Rakennuksen piha	67

3.4. Yksiköiden ajoittuminen	69
3.4.1. Rakenteiden ikä.....	69
3.4.2. Maakerrosten ikä.....	73
4. Käyttö.....	81
4.1. Funktioanalyysi – suuren kivitalon käyttövaiheet.....	81
4.1.1. Ennen kivitaloa 1200–1400	82
4.1.2. Vaihe 1, n. 1410 – 1425/1450 Kivitalon rakentaminen	84
4.1.3. Vaihe 2, 1425/1450 – 1500/1550 Sauna/tavernavaihe.....	84
4.1.4. Vaihe 3, 1500/1550–1550/1575 Keittiövaihe	91
4.1.5. Vaihe 4, 1550/1575–1600 ”Espingien aika”.....	93
4.1.6. Vaihe 5, 1600–1653 ”Pargasien aika”	94
4.1.7. Purkaminen 1653	96
4.2. Kokemusanalyysi – suuren kivitalon tilan kokeminen	96
5. Yhteenveto	104
6. Tulevaisuuden näkymiä	110

Suomen kulttuurirahaston Varsinais-Suomen rahasto ja Turun Yliopistosäätiö ovat tukeneet tätä opinnäytettä.

Kansilehden kuva: Kissan pääkallo *in situ* yksikössä M014 vuonna 2015. Ilari Aalto/Aboa Vetus & Ars Nova.

Kokeneimmat ja vanhimmatkaan eivät tiedä muinaisista ajoista mitään, ja kun pitävät todisteet puuttuvat, on totuus saatava selville monumenteista, jos niitä on, ja kaikenlaisten päätelmien avulla.

– Daniel Juslenius, *Aboa Vetus & Nova* (1700)¹

1. Johdanto

1.1. Tutkimuksen aihe

Tutkimukseni tarkoitus on esittää rakennusarkeologinen kokonaisanalyysi Turun Aboa Vetus & Ars Nova -museossa sijaitsevan keskiaikaisen, niin kutsutun suuren kivitalon² historiasta. Suuri kivitalo rakennettiin 1400-luvun alussa ja se oli käytössä ilmeisesti vuoteen 1653, jolloin rakennus purettiin ja se hävisi katukuvasta (purkamisajankohdasta ks. luku 1.3.4.). Raunio sijaitsee nykyisessä Turun II kaupunginosan korttelissa 1/3, niin kutsutulla Rettigin tontilla. Kivitalon verraten hyvin säilyneet jäänteet löydettiin vuonna 1994. Varhaisen purkamisajankohtansa vuoksi raunio tarjoaa erinomaisen mahdollisuuden tarkastella kokonaisvaltaisesti keskiaikaista rakennusta, johon ei juuri ole tehty muutoksia uudella ajalla. Tämä on Aboa Vetusen raunioiden kohdalla melko poikkeuksellista, koska useat niistä ovat olleet käytössä ja kokeneet monia muutostöitä 1900-luvun alkupuolelle asti. Käsittelen ensisijaisesti kivitalon 250-vuotista käyttöaikaa, mutta myös arkeologista tutkimusta, jonka kautta rakennus on tullut esiin ja sitä on tulkittu – siis kivitalon historiaa kuudensadan vuoden ajalta.

Tutkielman ensisijainen tarkoitus on valaista Turun keskiaikaisesta kaupunkirakentamisesta yhden rakennuksen osalta. Suuren kivitalon kaivaushistorian vuoksi tutkielma nostaa myös esiin kysymyksen historiallisen ajan muurattujen kellarien tutkimuksesta yleensä. Vallitseva käytäntö suomalaisessa arkeologiassa on tutkia kellareiden täytömaat yhtenä kokonaisuutena, dokumentoimatta niiden kerroksellisuutta. Esitän tässä tutkielmassa, että muurattujen kellareiden stratigrafisella kaivamisella voi olla mahdollista saada merkittävääkin tietoa rakennuksen käyttöhistoriasta. Tutkimuksen kohde mahdollistaa tällaisen vertailun menetelmien välillä: suurin osa rakennuksesta on kaivettu vuonna 1994 dokumentoimatta raunion sisäistä kerroksellisuutta, kun taas vuosina 2009–

¹ Juslenius 1987 (1700): 38. Suom. Tuomo Pekkanen & Virpi Seppälä-Pekkanen.

² Rakennusjäänteen nimeksi on vakiintunut suuri kivitalo (ks. esim. Jokela & Lehto-Vahtera 2012: 44), mutta Kari Uotila on kutsunut rakennusta myös risteyksen kivitaloksi, koska talo sijaitsee Luostarin joki-kadun ja Aurajoen rantaan johtaneen kujan risteyksessä (Uotila 2003a: 127). 1600-luvun arkistolähteissä talo on omistajansa mukaan Pargasin talo tai tila (*Pargas gårdh*, esim. TKA, TRO BIa 17, 17.5.1645: 297).

2010 rakennuksen pihamaata (alue 11) ja vuosina 2012–2015 kellari K94:9 kaivettiin yksikkökaivausmenetelmän mukaisesti.

Suuri kivitalo on minulle hyvin henkilökohtainen tutkimuskohde. Sain sammumattoman kipinän keskiajantutkimukseen vieraillessani ensimmäistä kertaa Aboa Vetuksen raunioalueella viiden vanhana vuonna 1995. Vuosina 2012–2015 olen päässyt itse kaivamaan suuren kivitalon kellaria K94:9, vastaten alusta loppuun kohteen kenttätöistä. Näin minulla on ollut poikkeuksellinen mahdollisuus päästä yhdessä kaivausjohtajan ja toisinaan muidenkin ammattilaisten kanssa rakentamaan tulkintoja kohteesta kenttätöiden edetessä. Nelivuotisen kaivausprojektin myötä koen myös tieteelliseksi velvollisuudekseni sitoa langanpäitä yhteen ja jatkaa tutkimusta siitä, mihin kaivausraportit jäävät. Tästä syystä kellari K94:9 tulee myös nousemaan tutkimuksessa muita tiloja enemmän esille, vaikka käsittelenkin kivitaloa kokonaisuutena.

Haluan esittää kiitokseni Suomen kulttuurirahaston Varsinais-Suomen rahastolle suuresta kivitalosta teetetyille luonnontieteellisille analyyseille myönnetystä apurahasta, sekä Turun Yliopistosäätiölle säätiön myöntämästä stipendistä. Kiitän Aboa Vetus & Ars Nova -museota ja etenkin museonjohtaja Johanna Lehto-Vahteraa vuosien hedelmällisestä yhteistyöstä, jonka aikana olen oppinut paljon kaupunkiarkeologiasta, yleisötyöstä ja museoalasta. Arkeologinen tutkimus ei koskaan synny yksin. Lämmin kiitokseni kuuluukin myös vuosina 2012–2015 suuren kivitalon kaivaushanketta johtaneelle ohjaajalleni Hannele Lehtoselle, joka on antanut arvokkaita neuvoja ja ajatuksia kaivausten aikana nousseissa kysymyksissä. Kiitän lisäksi professori Jussi-Pekka Taavitsaista ohjeista ja kannustuksesta, sekä professori Markus Hiekkasta erinomaisista kommenteista. Kiitän myös Auli Bläueria, Janne Haaralaa, Georg Haggrénia, Maija Helamaata, Visa Immosta, Janna Jokelaa, Kim Krappalaa, Terttu Lempiäistä, Mia Lempiäinen-Avcia, Kirsi Majantietä, Nina Mannista, Panu Savolaista, Liisa Seppästä ja Veli Pekka Toropaista asiantuntemuksesta, ideoista ja monista mielenkiintoisista keskusteluista.

1.2. Käytetyt tutkimusmenetelmät

Gunhild Eriksdotter on väitöskirjassaan *Bakom fasaderna – Byggnadsarkeologiska sätt att fånga tid, rum och bruk* (Eriksdotter 2005) jakanut rakennusarkeologisen tutkimuksen kolmeen osa-alueeseen: aikaan, tilaan ja käyttöön. Ajalla hän tarkoittaa toisaalta rakennuksen luonnollista ikääntymistä ja kulumista, toisaalta kaikkia niitä muutoksia, joita rakennukseen on tehty sen elinkaaren aikana rakentamisesta purkamiseen (Eriksdotter 2005: 33–35). Erikssonin määritelmä ajasta pitää sisällään myös rakennukseen liittyvän,

stratigrafisesti kertyneen arkeologisen aineiston (Eriksdotter 2005: 58–67). Tilalla Eriksdotter tarkoittaa lähinnä tapoja dokumentoida, visualisoida ja rekonstruoida arkeologisoituneita rakennusjäänteitä, toisin sanoen raunioituneen tilan hahmottamista kolmiulotteisena kokonaisuutena (Eriksdotter 2005: 117–121). Käytöllä Eriksdotter puolestaan tarkoittaa tilan aineettomia ominaisuuksia, jotka liittyvät siihen, miten käyttäjät ovat tilan kokeneet. Historiallisten lähteiden ja analogioiden sekä eläytyvän metodin kautta myös tilan aineeton, arkeologisoitumaton puoli tulee arkeologisen tutkimuksen saavutettavaksi (Eriksdotter 2005: 227–239). Rakennan tutkimukseni Eriksdotterin jaottelulle. Tutkin järjestyksessä suuren kivitalon tutkimushistoriaa, tilaa, aikaa ja käyttöä näille kysymyksille sopivin menetelmin.

Tilaa käsittelevässä luvussa pyrin parhaani mukaan rekonstruoimaan suuren kivitalon niiltä osin, kuin se on arkeologisen aineiston ja kirjallisten lähteiden perusteella mahdollista. Käytän rekonstruktion apuna myös lähialueilta saatua analogista tietoa keskiaikaisesta kaupunkirakentamisesta. Analogia perustuu ilmiöiden vertaamista vastaaviin ilmiöihin paremmin tunnetussa yhteydessä. Analogioita haettaessa on pyrittävä siihen, että ne löytyvät ajallisesti ja maantieteellisesti mahdollisimman läheltä. Siksi vertaan suuren kivitalon rakenteita ennen kaikkea Turusta, Ruotsista ja muualta Itämeren piiristä tunnettuihin samanaikaisiin kivirakennuksiin. Tässä etenkin Liisa Seppäsen väitöskirja *Rakentaminen ja kaupunkikuvan muutokset keskiajan Turussa – Erytyistarkastelussa Åbo Akademien päärakennuksen tontin arkeologinen aineisto* (Seppänen 2012) on tutkimukselle merkittävä lähde. Historiallisen ajan arkeologian rikkaus ja haaste on mahdollisuudessa hyödyntää kirjallisia lähteitä (ks. esim. Andrén 1997), ja rakennan tulkintaani myös suurta kivitaloa koskeville arkistolähteille, jotka J. W. Ruuthin (1909: 100–101), Panu Savolaisen (2011 & 2012) ja Veli Pekka Toropaisen (2016) arkistotutkimus on paljastanut. Kaikki tutkielmassa käyttämäni alkuperäislähteiden sitaattit ovat itse suomentamiani, ja vastaan käänöksissä mahdollisesti olevista virheistä.

Toinen aspekti, aika, käsittää fyysisen rakennusjäänteen ja sen sisä- ja ulkopuolelle kertyneet stratigrafiset yksiköt. Kohteen ymmärtämisen kannalta on oleellista selvittää, missä aikajärjestyksessä kukin elementti on syntynyt. Tätä varten pyrin sekä rakenteiden että maakerrosten stratigrafiaan perustuen luomaan suhteellisen kronologian rakennuksessa ja sen toiminnoissa tapahtuneille muutoksille. Tätä kronologiaa tuen esinelöydöistä saatavalla typologisella ajoittamisella ja kivitalosta teetetyillä absoluuttisilla radiohiiliajoituksilla. Samassa yhteydessä tutkin myös suuren kivitalon ja sen pihamaan esinelöytöjä konteksteittain ja esinetyypeittäin ja yritän löytää aineistosta viitteitä rakennuksen käytöstä. Tällaista löytöjen tutkimista konteksteittain ei ole aiemmin Aboa Vetus

& Ars Nova -museon alueen aineistosta tehty. Suuren kivitalon kaakelilöytöjä on kuitenkin aiemmin käsitelty osana laajempaa kaakelitutkimusta (esim. Majantie 2003, Majantie 2010) ja posliinilöytöjä osana museon posliiniaineiston tutkimusta (Jokela 2016). Suuren kivitalon löydöistä ainoastaan kivitalon takapihalta vuosina 2009–2010 kaivettuja lasi- ja saviastioita on aiemmin tutkittu omana ryhmänään (Haggrén 2011b, Pihlman 2011). Mia Lempiäinen-Avci on tehnyt tutkielmassa käsittelemäni makrofossiilianalyysit, ja Auli Bläuer on silmämääräisesti arvioinut osan suuren kivitalon luuaineistosta. Kivitalon pihamaan luulöytöjen osalta hyödynnän heidän artikkeliaan (Bläuer & Lempiäinen-Avci 2011).

Tutkimukseni osa-alueista tilan käyttö on kaikkein abstraktein ja aineettomana vaikein saavuttaa. Tilan käytön jäljittämässä analogiat ovat yhtä tärkeässä roolissa kuin fyysisen tilan rekonstruomisessa. Vertaan siis rakenteista ja rakennuksen käytön aikaisista löydöistä saatua tietoa vastaavista rakennuskohteista olemassa olevaan tietoon. Yhteenvetoluvussa vertaan myös suuresta kivitalosta olevien kirjallisten lähteiden antamia tietoja arkeologiseen aineistoon – siis miten raastuvanoikeiden pöytäkirjojen maininnat vastaavat arkeologisia havaintoja, ja ovatko tiedot ristiriidassa keskenään.

1.3. Suuri kivitalo

1.3.1. Suuri kivitalo kaupunkirakentamisen kontekstissa

Suuri kivitalo sijaitsee keskiaikaisen Turun ydinalueella, Aurajoen itäpuolella noin 450 m tuomiokirkosta lounaaseen (kuva 1). Rakennusjäännös kuuluu Rettigin palatsissa toimivan Aboa Vetus & Ars Nova -museon maanalaiseen raunioalueeseen, joka on kaivettu esiin pääosin vuosina 1992–1995. Keskiajalla alue on kuulunut Pyhän Olavin dominikaanikonventin mukaan nimettyyn Luostarikortteliin, joka oli yksi Turun neljästä keskiaikaisesta korttelista yhdessä Kirkkokorttelin, Mätäjärven korttelin ja Aninkaisten korttelin kanssa. Suurta kivitaloa on mahdoton ymmärtää tarkastelematta sitä osana Turun yleistä kaupunkikuvan kehitystä keskiajalla. Turku on Suomen keskiajan kaupungeista parhaiten tutkittu, ja sen tutkimushistorian voi ajatella alkavan jo Daniel Jusleniuksen väitöskirjasta *Aboa Vetus et Nova* vuodelta 1700 (Juslenius 1987 (1700)). Varsinaisesti Turun keskiajan rakennushistoria alkoi herättää akateemista kiinnostusta 1900-luvun taitteessa. Tällöin Turun kaupungistumisen vaiheita ovat tutkineet muun muassa J. W. Ruuth (1909: 6–11), Svante Dahlström (1930: 7–15), Juhani Rinne (1948b: 44–53; 1952: 180–209) ja Niilo Valonen (1958). Sitten asiaan ovat paneutuneet C. J. Gardberg

(1969) ja 2000-luvulla Markus Hiekkänen (2003a) sekä ennen kaikkea Liisa Seppänen, jonka perinpohjaiseen väitöskirjaan (Seppänen 2012) valtaosa seuraavasta esityksestä perustuu.

Kuva 1. Suuren kivitalon sijainti nyky-Turussa. Rettigin tontti (Aboa Vetus & Ars Nova -museo) on merkitty muita tontteja tummemmalla, ja suuri kivitalo on merkitty museon alueelle mustalla. Karttaan on lisäksi merkitty lähistön maamerkit ja katkoviivalla keskiaikaisen Turun laajuus Seppäsen (2012) mukaan. Ilari Aalto.

Kuva 2. Suuren kivitalon sijainti merkittynä punaisella Olof Gangiuxen 1634 piirtämällä Turun varhaisimmalla kartalla. Kansallisarkisto.

Suuren kivitalon rakentamisen aikaan 1400-luvun alussa Turku oli Ruotsin toiseksi suurin kaupunki heti Tukholman jälkeen. Tällöin kaupunki jakautui Maunu Eerikinpojan kaupunginlain määräyksen mukaan neljään kortteliin: Kirkkokortteliin tuomiokirkon ympärillä, Mätäjärven kortteliin tuomiokirkon kaakkoispuolella, Aninkaisten kortteliin Aurajoen länsipuolella ja Luostarikortteliin Kirkkokorttelin lounaispuolella, Pyhän Olavin dominikaanikonventin ja Mätäjärvestä Aurajokeen virtaavan Krooppi-puron välillä. Suuri kivitalo sijaitsee keskellä keskiaikaista Luostarikorttelia, johon kuului myös esimerkiksi Suurtorin alue. Vanhimmassa Turku esittävässä kartassa vuodelta 1634 (kuva 2) on vielä hyvin nähtävissä Turun keskiaikainen asemakaava kapeine katuineen. Siinä erottuu myös suuren kivitalon tontti, joka myöhemmin 1600-luvulla katosi kivetyn aukion tieltä.

Liisa Seppänen (2012: 940–956) on jakanut muutokset Turun kaupungin keskiaikaisessa rakentamisessa neljään vaiheeseen, jotka ovat 1) kaupungin perustamisen aika noin vuodesta 1300 noin vuoteen 1360, 2) voimakkaan kaupunkikasvun aika 1360-luvulta 1390-luvulle, 3) uusien rakennustapojen ja tyyppien (pääasiassa kivirakentamisen) leviäminen 1390-luvulta 1450-luvulle ja 4) keskiajan lopun rakennusvaiheet. Seppäsen mukaan kaupunki saavutti keskiaikaisen laajuutensa pitkälti 1300-luvun loppuun mennessä, ja tällöin alkoi myös uusi kivirakentamisen aika, jolloin kivistä ja tiilestä muurattiin taloja Turun kaikkiin neljään kortteliin. Tämä muutos näkyy erityisen selvästi Aboa Vetuksen alueella, missä Kari Uotilan (2009: 45) mukaan rakennettiin vuosina 1389–1404 kolmesta neljään kivitaloa, jotka reunustivat Luostarin jokikadun ja Luostarin Välikadun risteyskohdan muodostamaa aukiota. Suuri kivitalo on yksi näistä, ja se liittyy siis kiinteästi maallisen kivirakentamisen alkuun Turussa ja koko keskiaikaisessa Turun hiippakunnassa.

Turkuun keskiajalla rakennetut kivitalot ovat luultavasti olleet pohjoismaiseen tapaan kaksi- tai kolmekerroksisia (Seppänen 2012: 822 viitteinen; Uotila 2003a: 127). Koska muurattujen rakennusten käyttöikä on usein kestänyt useampia vuosisatoja, ovat niissä tehdyt laajennukset ja muutostyöt Seppäsen (2012: 819) mukaan enemmän sääntö kuin poikkeus. Muurattujen rakennusten koko on vaihdellut huomattavasti Turussa, kuten muuallakin Itämeren piirissä. Pienin Turusta tunnettu keskiaikainen kivirakennus, tässäkin tutkimuksessa käsiteltävä suuren kivitalon viereinen kellari K94:11–K94:12, on alaltaan vain 35 m². Sen sijaan suurimmat Kirkkokorttelissa ja Aninkaisten korttelissa sijaitsevista muuratuista rakennusjäänteistä ovat jopa 250–380 m² kokoisia. Seppänen arvelee näiden kookkaimpien rakennusten palvelleen jotakin julkista tai ainakin puolijulkista tarkoitusta. Sen sijaan Luostarikorttelissa Aboa Vetus

-museon alueella sijaitsevia suuria 100–150 m² kokoisia rakennuksia pidetään yleensä turkulaisten porvareiden yksityisasuntoina (Seppänen 2012: 821–822). Suuri kivitalo kuuluu näihin suurempiin yksityistaloiksi tulkittuihin rakennuksiin.

1.3.2. Suuri kivitalo arkeologisena jäännöksenä

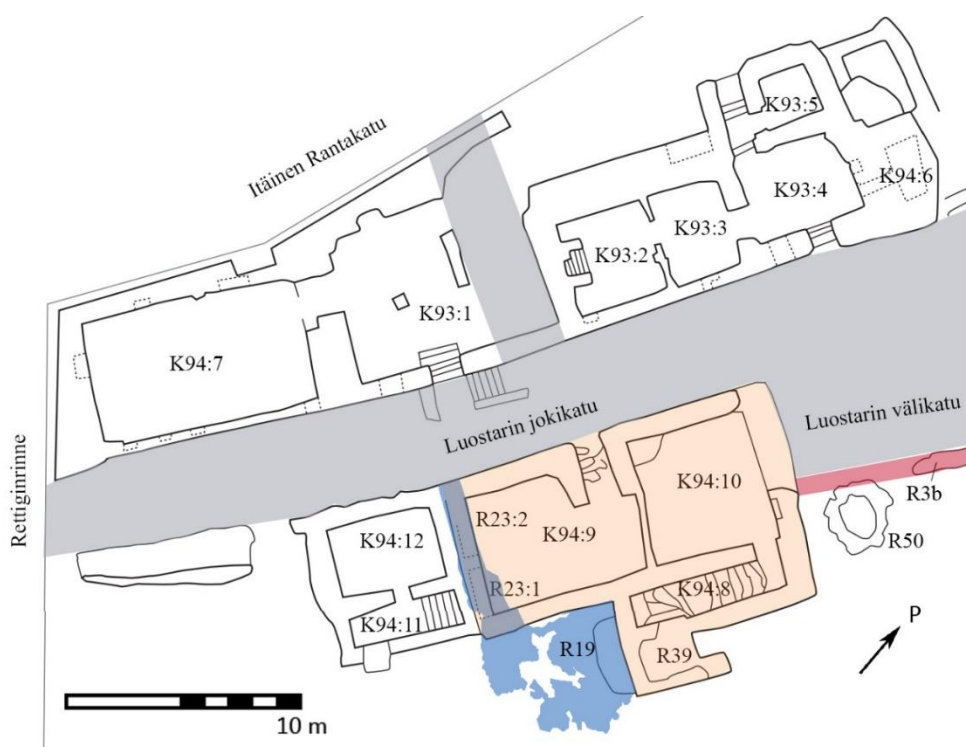

Kuva 3. Aboa Vetus -museon alue vuoden 1994 kaivausten aikana. Porrashuoneesta K94:8 ja kellareista K94:9 ja K94:10 koostuva suuri kivitalo näkyy kuvan keskellä. Rettigin palatsi jää kuvan oikealle puolelle. Kuvan ylälaudassa kulkeva tie on Itäinen Rantakatu. Alhaalla erottuvat Rettigin palatsin puutarhan Hämeenkadun puoleinen aita ja portaat. Itse puutarha on kaivettu pois Aboa Vetuksen raunioalueen päältä. Kuvanottohetkellä museon betonikattoa rakennetaan, ja valmis osa erottuu kuvan oikeassa ylälaudassa. Alhaalla näkyvä numeroitu betonirakenne on museon ulkoseinä. Museota rakennettiin osittain yhtäaikaaisesti kaivaustutkimusten kanssa. Seilo Ristimäki/Aboa Vetus & Ars Nova. Kuva on käännetty ylösalaisin.

Suuren kivitalon rauniot (kuva 3) sijaitsevat Turun keskiaikaisessa Luostarikorttelissa, Suurtorilta Pyhän Olavin dominikaanikonventille johtaneen Luostarin jokikadun ja ylempänä rinteessä kulkeneen Luostarin välikadun risteyksessä. Alaltaan noin 150 neliömetrin kokoinen rakennus koostuu kolmesta tilasta: väliseinän toisistaan erottamista kellareista K94:9 ja K94:10 sekä porrashuoneesta K94:8, joka johtaa kellarista K94:10 rakennuksen pihamaalle (kuva 4). Rakennusjäännökseen liittyvät

kiinteästi myös porrashuoneen laajennusosa R39 ja sen edustan pihakiveys R19, joka on jatkunut kujana suuren kivitalon takapihalta Luostarin jokikadulle suuren kivitalon ja viereisen rakennuksen K94:11–K94:12 välissä.

Rakennuksessa on ollut kellari mukaan lukien ainakin kaksi kerrosta. Suuren kivitalon raunion kaakkoisseinän koillispäässä on yhä nähtävissä tasanne, joka on kannatellut ylemmän kerroksen lattiaa. Uotilan (2003: 127) arvelun mukaan kerroksia on luultavasti ollut enemmänkin, jolloin talo olisi ollut ainakin kolmekerroksinen – tosin jo Ruuth (1909: 100) mainitsee, ilmeisestikin Turun raastuvanoikeuden pöytäkirjojen perusteella, että Espingin tontilla sijainnut suuri kivitalo oli kaksikerroksinen (ks. luku 1.3.3.).

Kuva 4. Aboa Vetus -museon alue. Suuri kivitalo on merkitty karttaan ruskealla ja keskiaikaiset katulinjat harmaalla. Pihakiveys R19 on merkitty sinisellä. Hirsiarina R3b on merkitty punaisella Uotilan (2009: 44, kuva 3) mukaan. K94:10:n koillispuolella on kylmämuurattu kaivo R50. Pohjakartta Panu Savolainen.

Rakennus on dendrokronologisesti ajoitettu aivan 1400-luvun alkuun, vuosien 1404–1410³ välille (Zetterberg 2003: 390, taulukko 1, näytteet AV85, AV88 ja AV130; Uotila 2003a: 127). Suuri kivitalo sijaitsee yhdessä kaupungin keskeisten kulkuväylien

³ Myöhemmissä artikkeleissaan Uotila (2006, 2007, 2009 & 2011) ajoittaa suuren kivitalon rakentamisen vuosiin 1401–1404. Hän ei kuitenkaan perustele uutta ajoitusta. Koska kaksi rakennuksen koillisseinän alaisen hirsiarinan puuta ja näiden yhteydessä ollut lauta R68 ajoittuvat vuosiin 1404–1410 (Zetterberg 2003: 390, taulukko 1, näytteet AV85, AV88 ja AV130), vaikuttaa epätodennäköiseltä, että talon rakentaminen olisi voinut tapahtua ainakaan ennen vuotta 1404.

solmukohdista. Kuten Uotila (2003a: 127) huomauttaa, rakennus on näkynyt luultavasti kauas pitkin Luostarin välikatua, jonka toisessa päässä oli näköyhteys suoraan tuomiokirkkoon. Suureen kivitaloon liittyy kuitenkin kolmaskin katu, nimittäin talolta suoraan Aurajokirantaan johtanut kuja. Suoraan talon kellariin johtavalle portaikolle aukeava kuja mahdollisti suoran yhteyden kaupungin satamaan, mikä on luultavasi merkittävää suuren kivitalon keskiaikaista käyttötarkoitusta pohdittaessa. Suuren kivitalon keskeisen sijainnin puolesta puhuu kaupungin pääväylien läheisyyden lisäksi se, että 1500-luvun lopulla tontin naapureina oli itäpuolella Banérin ja eteläpuolella Kurckin aatelitalo (Ruuth 1909: 100–101).

Suuren kivitalon lisäksi käsittelen ohimennen myös viereistä rakennusjäännöstä, suureen kivitaloon tiiviisti liittyvää pientä kivitaloa K94:11–12. Kellarin porraskäytävä K94:11 johtaa suoraan suuren kivitalon lounaispuolisten holvien ja takaseinän päälle rakennetulle kujalle R19. Rakennukset ovat ainakin 1600-luvulla kuuluneet samaan tonttiin, ja niiden rakenteellinen yhteys on kiistaton. Kellareiden ikäsuhde on kuitenkin epäselvä, koska pienestä kivitalosta ei ole säilynyt ajoituskelpoisia dendrokronologisia näytteitä (Uotila & Lempiäinen 2007). Uotila (esim. 2009: 44, kuva 3) on arvellut rakennuksen ajoittuvan 1400–1500-luvulle. Rakennuksen voikin ajatella liittyvän viimeistään pihakiveyksen R19 latomiseen, mutta luultavasti se on sitä vanhempi. Uotila (ibid.) on ilmeisesti tulkinnut myös kivitalon koillispuolella sijaitsevan, vuosiin 1375–1400 ajoitetun (Zetterberg 2003: 390, taulukko 1), Luostarin välikadun suuntaisen hirsiarinan R3b (kuva 4) liittyneen suureen kivitaloon. Rakenteiden liittymistä on mahdoton enää selvittää, koska Rettigin palatsin pommisuojan rakentaminen on tuhonnut R3b:n ja suuren kivitalon mahdollisen yhtymäkohdan. Tällä paikalla sijainnutta rakennusta on pidetty sen kohdalla sijaitsevan kaivon R50 takia niin sanottuna Wasaborgin talona, joka on kuitenkin Savolaisen (2011: 40) mukaan luultavasti sijainnut toisaalla Rettigin tontilla. Rakennuksen ulkomuodosta ei hirren perusteella voi sanoa paljoakaan, mutta vaikuttaa siltä, että se on ollut varsin saman ikäinen suuren kivitalon kanssa.

Suuren kivitalon koko ja keskeinen sijainti ovat herättäneet erilaisia spekulatioita rakennuksen funktiosta. Uotila (2003b, sit. Sartes & Lehtonen 2008: 192) on pohtinut suuren kivitalon mahdollisia käyttötarkoituksia, ja esittänyt sen voineen olla esimerkiksi kiltatalo tai kuuluneen Pyhän Annan dominikaaniseen nunnaluostariin, jonka perimätieto sijoittaa Luostarikortteliin. Uotilan mukaan talo on kuitenkin luultavimmin ollut tavallinen porvariskoti. Luostaritulkinnaasta voinee kokonaan luopua, koska säilyneiden asiakirjalähteiden ja arkeologisen aineiston valossa aiottua nunnaluostaria ei

koskaan perustettu. Sen sijaan sille lahjoitetut varat ohjattiin birgittalaisluostarin perustamiseen vuonna 1438 (ks. esim. Hiekkänen 2003b: 92–94). Käsittelen suuren kivitalon käyttöä tarkemmin luvussa 4.

1.3.3. Tutkimushistoria

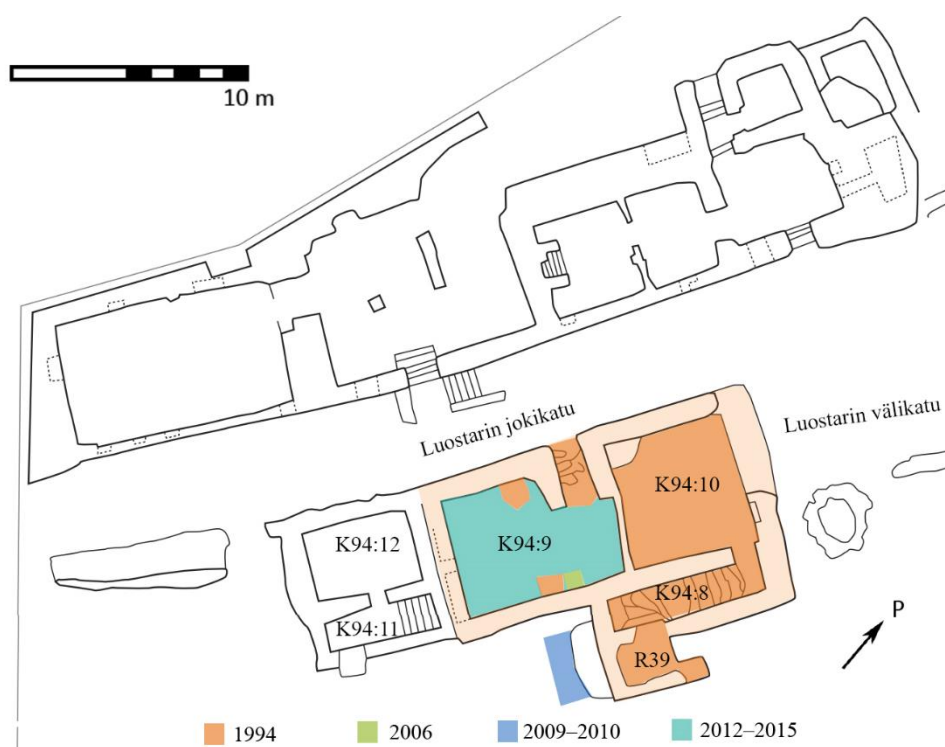
Suurta kivitaloa on ehkä hieman yllättäen käsitelty tutkimuskirjallisuudessa jo kauan ennen sen fyysisten jäänteiden löytymistä. J. W. Ruuth käy *Åbo stads historia under medeltiden och 1500-talet* -teoksensa (Ruuth 1909) alussa läpi kaikki Turun neljä keskiaikaista korttelia – Kirkkokorttelin, Luostarikorttelin, Mätäjärven korttelin ja Aninkaisten korttelin. Luostarikorttelin yhteydessä hän mainitsee, että Banérin ja Kurckin tonttien välissä sijaitsi ”suuri, kaksikerroksisella kivitalolla varustettu Espingin eli Pargasin tila, jota kutsutaan niin arvovaltaisen porvari ”Pargas Isakin” mukaan, joka 1587 peri sen isältään, Paraisten kirkkoherra Elias Simonis Espingiltä”⁴ (Ruuth 1909: 100–101). Ruuthin mainitseman kivitalon ja suuren kivitalon yhteys ymmärrettiin kuitenkin vasta 2011 Panu Savolaisen tutkimusten ansiosta (ks. luku 1.3.4.). Turussa on hyvin poikkeuksellista, että 1500-luvulle palautuvassa lähteessä mainittu rakennus on mahdollista yhdistää varmuudella arkeologiseen rakennusjäännökseen.

Rettigin tontin arkeologinen tutkimushistoria on pitkä. Tontilta on runsaasti arkeologisia havaintoja 1880-luvulta lähtien, mutta ensimmäiset varsinaiset kaivaukset sillä tehtiin vuonna 1928 Rettigin palatsin rakentamisen yhteydessä (1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun tutkimuksista ks. esim. Rinne 1952: 202; TMKA, mappi 13/Rinne/Nyström/Tallgren. Täydellinen luettelo tontilla vuosina 1880–2007 tehdyistä tutkimuksista ks. Sartes & Lehtonen 2008: 13–14). 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun tutkimuksissa paljastui hyvin säilyneitä kulttuurikerroksia, hirsirakennusten jäänteitä ja muurattuja rakenteita, joista osa kaivettiin uudestaan esiin 1990-luvun tutkimuksissa. Nämä vanhemmat tutkimukset eivät kuitenkaan kosketa suoraan tämän työn aihetta, joten keskityn tässä käsittelemään vuodesta 1992 eteenpäin alueella suoritettuja tutkimuksia, joissa suuren kivitalon rauniot ovat tulleet esiin.

Suuren mittaluokan arkeologiset kaivaukset alkoivat Rettigin tontilla vuonna 1992, kun Matti Koivurinnan säätiö osti Rettigin palatsin ja aloitti siinä taidemu-

⁴ ”På åsidan ha vi – vid slutet av 1500-talet – ett par adelsgårdar, den Banérska och den Kurckska, och emellan dem den stora, med ett tvåvånings stenhus bebyggda Espingska eller Pargasgården, så kallad efter den myndige borgaren ”Pargas Isak”, som 1587 ärfde den efter sin fader, kyrkoherden i Pargas Elias Simonis Esping.”

seon perustamiseen tähtääviä rakennustöitä. Turun maakuntamuseo suoritti tontilla valvontaa ja kaivauksia, ja kaivausten edetessä tontin huomattava arkeologinen arvo kävi selväksi. Jo 1992 tehtiinkin päätös perustaa taidemuseon lisäksi Turun keskiajan arkeologiaa esittelevä museo, johon löydetty rakenteet poikkeuksellisesti konservoitaisiin *in situ*. (Jokela & Lehto-Vahtera 2012: 28–34; Sartes 2003: 78) Turun Maakuntamuseo kaivoi Rettigin tontin itäpuolta ja entisen Auran kylpylaitoksen alapuolisia kellareita palatsin länsipuolella vuosina 1992–1993 (Asplund 1992; Mikkonen-Hirvonen 1993). Museovirasto jatkoi länsipuolen kaivauksia 1994–1995 (Sartes & Lehtonen 2008), ja näiden kaivausten aikana löydettiin ja osittain kaivettiin esiin myös tutkimukseni kohteena oleva suuri kivitalo. Tällöin tyhjennettiin talon kellarit K94:8 ja K94:10 sekä kaivettiin pois suurin osa rakennuksen pihamaan maakerroksista (kuva 5). Samalla purettiin lähes kokonaan rakennuksen pihalta sen lounaispuolelta Luostarin jokikadulle johtanut kiveys R19. Vuoden 1994 kaivauksissa alettiin myös tyhjentää kellaria K94:9, mutta sen tyhjentäminen jäi kesken. Kellariin ehdittiin tehdä ikkuna-aukkojen kohdalle kaksi kaivinkonekuoppaa. Lisäksi Jokikadulta kellariin johtavat rappuset ja niiden juurella oleva lattiapinta kaivettiin esiin.

Kuva 5. Suuressa kivitalossa vuosina 1994–2015 tehdyt arkeologiset tutkimukset. Pohjakartta: Panu Savolainen.

Aboa Vetus -museon avaamisen vuonna 1995 jälkeen seurasi useamman vuoden ajanjakso ilman arkeologista tutkimusta, kunnes Muuritutkimus ky aloitti uudet kaivaukset

museon alueella vuonna 2005. Muuritutkimuksen kaivaukset jatkuivat vuoteen 2010. Suurta kivitaloa 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen kaivaukset koskivat vain hyvin vähän: Vuonna 2006 kaivettiin dosentti Kari Uotilan johdolla kellarin K94:9 kaakkoisseinän holvin päältä holvin rakenteeseen liittynyt savipatsas, mutta muuten kellariin ei kajottu. Vuosina 2009 ja 2010 taas Muuritutkimus keskittyi tutkimaan suuren kivitalon Hämeenkadun puoleisen takapihan kerroksia. Varsinaisesti suuri kivitalo päätyi uudelleen arkeologisen huomion kohteeksi vuonna 2012, kun Aboa Vetus & Ars Nova museo alkoi FM Hannele Lehtosen johdolla kaivaa kellaria K94:9. Kaivaukset jatkuivat neljä kaivauskautta vuodesta 2012 vuoteen 2015. Kaivaustutkimusten aikana kellari tyhjennettiin suurimmaksi osaksi maa-aineksesta, ja kellarin alkuperäisestä lattiasta paljastettiin noin kaksi kolmasosaa. Kaivausjohtajana toimi FM Hannele Lehtonen, ja kirjoittaja vastasi kenttätöistä vuonna 2012 yhdessä HuK Nina Mannisen ja vuonna 2013 yhdessä HuK Kim Krappalan kanssa.

Vuosina 1994–2015 suoritetuista kaivauksista on saatavilla useita eritasoisia kaivauskertomuksia ja artikkeleita. Uotila kirjoitti vuonna 1995 julkaisemattoman raportin Aboa Vetuksen kivitalojen muureista ja käsitteli siinä samalla suuren kivitalon kirjoitusajankohtaan mennessä esiin kaivettuja osia (Uotila 1995). Varsinainen kaivauskertomus vuosien 1994–1995 kaivauksista valmistui kuitenkin vasta vuonna 2008 (Sartes & Lehtonen 2008). 1990-luvun puolivälissä arkeologian opiskelijat kirjoittivat praktikumiraportteja Aboa Vetuksen rauniokellareista, ja useimmat näistä raporteista käsittelevät suurta kivitaloa. Sari Lehto kirjoitti 1995 raportin porrashuoneesta K94:8 (Lehto 1995) ja Carita Tulkki vuonna 1995 raportin kellarista K94:10 (Tulkki 1995). Kirsi Majantie kirjoitti vuonna 1996 raportin suuren kivitalon viereisen rakennuksen kellarista K94:11 (Majantie 1996). Arkeologisissa julkaisuissa suurta kivitaloa on laajemmin käsitellyt lähinnä Kari Uotila, joka on käsitellyt Turun ja Aboa Vetuksen kellareita useissa yhteyksissä (Uotila 2003a, 2006, 2007 & 2009). Vuosina 2009–2010 suuren kivitalon pihamaalla tehtyjä kaivauksia on julkaistu etenkin *SKAS*-lehden numerossa 4/2011, jossa on aiheesta useita artikkeleita. Vuosien 2009–2010 (Uotila & Jokela 2010, Uotila & Korhonen 2011a) ja 2012–2015 (Lehtonen & Aalto 2013, 2014, 2015 & 2016) kaivauksista on olemassa kattavat kaivauskertomukset. Myös kellarin K94:9 kaivauslöytöjä on käsitelty tieteelliselle yleisölle suunnatuissa ja yleistajuisissa artikkeleissa (Aalto 2015a; Aalto 2015b & Aalto 2016). Koko 2000-luvun yleisötyö on ollut merkittävä osa Aboa Vetuksen kaivauksia, ja kaivaustulokset ovatkin saavuttaneet museotyön ja laajan mediahuomion kautta laajan yleisön.

Toistaiseksi viimeiset suureen kivitaloon kohdistuneet kaivaustutkimukset toteutuivat kesällä 2015. Näiden kaivausten aikana suurin osa kellarista K94:9 saatiin paljastetuksi täyttömaasta. Tässä yhteydessä on kuitenkin syytä korostaa, että kaivaukset ovat yhä kesken. Kellarin kaakkoisseinällä ja lounaisseinän holvikomeroissa R23 on vielä kaivamatonta maata. Tulevat kaivaukset voivatkin vielä paljastaa rakenteita ja löytöjä, jotka muuttavat tulkintaa tilan käytöstä. Monia käsillä olevan tutkielman tulkintoja voidaan siksikin pitää vielä suuntaa-antavina.

1.3.4. Suuri kivitalo historiallisissa lähteissä

Suuren kivitalon kiinnostavuutta tutkimuskohteena lisää, että rakennuksesta on käytettävissä poikkeuksellisen varhaisia kirjallisia lähteitä. Kaikki rakennusta koskevat lähteet ovat Turun raastuvanoikeuden pöytäkirjoja, jotka ovat säilyneet vuodesta 1623 eteenpäin. Panu Savolainen (2011: 39) on osoittanut J. W. Ruuthin (1909: 100–101, liitekartta) tutkimusten pohjalta, että suuri kivitalo sijaitsi 1600-luvulla kauppias Isak Pargasin perillisten omistamalla tontilla. Tämän tiedon pohjalta talon omistajia on mahdollista seurata 1580-luvulta rakennuksen purkamiseen asti 1650-luvulla. Tiedot ovat ylipäättään tallentuneet siksi, että Isak Pargasin isän Elias Espingin jälkeläiset riitelivät tontin omistuksesta kymmenen vuoden ajan vuosina 1638–1648 (TKA, TRO BIa 10, 25.6.1638: 97; TKA, TRO BIa 17, 17.5.1645: 293–298; TKA, TRO BIa 20, 12.2.1648: 28; Toropainen 2016: 71).

Tontin omistushistoriasta voidaan lähteiden perusteella rakentaa seuraavanlainen kuva: Paraisten kirkkoherra Elias Esping oli hankkinut tontin tuntemattomana ajankohtana. Elias Esping kuoli noin vuonna 1584, ja vuonna 1587 hänen poikansa Pargas Isak Eliae sai Eliakselle kuuluneet oikeudet suuren kivitalon tonttiin (TKA, TRO BIa 17, 17.5.1645: 295). Ilmeisesti hänen veljensä Jeremias Eliae (Agricola) peri samaan aikaan osan tontista, koska hän luovutti vuonna 1602 omistamansa tontinosan Isakille vaihdossa Paraisilla Kaitsorin kylässä sijaitsevaan perintömaahan (TKA, TRO BIa 17, 17.5.1645: 294). Lähteiden perusteella tonttiin on kuulunut useampi kivirakennus, joista yksi on varmasti suuren kivitalon viereinen pieni talo K94:11–12. On kuitenkin luultavaa, että asiakirjoissa mainittu Pargas Isakin kivitalo on juuri suuri kivitalo, jonka voi olettaa olleen tontin päärakennus. Isakin kuoltua vuonna 1629 tai 1630 talo jäi hänen leskelleen Mechtild Stensdotterille ja heidän lapsilleen. Ilmeisesti Isakin kuoleman myötä muut perilliset kiinnostuivat talosta, koska siitä alettiin käydä oikeutta vuonna 1638. Mechtild vahti mustasukkaisesti taloan, estäen muun

muassa Isakin veljenpoikaa yöpymästä siellä vuonna 1638 (ks. tarkemmin luku 2.1.4.). Vuonna 1645 Elias Grelsson Giös esitti raadille Elias Espingin sukuun, josta kävi ilmi muiden sukulaisten oikeus kivitaloon. Giösin mukaan leski Mechtild ja Isakin perilliset olivatkin hallinneet taloa vastoin Ruotsin lakia – he eivät olleet korvanneet muille perillisille mitään (TKA, TRO BIa 17, 17.5.1645: 295–296; Toropainen 2016: 204, viite 585). Giös vaati seuraavana vuonna osaa talosta itselleen, ja raastuvanoikeus tuomitsikin sen hänelle. Giös huudatti hovioikeuden hänelle tuomitseman osan tonttia itselleen helmikuussa 1647 (TKA, TRO BIa 18, 25.5.1646: 264; TKA, TRO BIa 19, 8.2.1647: 120; 15.2.1647: 131; Toropainen 2016: 204). Leskirouva Mechtild ei kuitenkaan suhtautunut myötämielisestä oikeuden päätökseen: Elias Giös syytti häntä tammikuussa 1648 siitä, että Mechtild olisi murtautunut yhdessä Giösille ja muille sukulaisille tuomitussa huoneessa olleen maistraatin lukon ja poistanut pellit muista huoneista estäen näissä asumisen. Mechtild myönsi erehdyksessä poistaneensa lukon voidakseen itse asua huoneessa, mutta peltien poistamisen hän kiisti. Hän toivoi, että raati huomioisi hänen vanhuudenheikkoutensa ja auttaisi häntä saamaan huoneen takaisin itselleen. Asiakirjasta käy ilmi, että Giös oli pitänyt näissä kamareissa vuokralaisia (TKA, TRO BIa 20, 26.1.1648: 3; 31.1.1648: 10; 5.2.1648: 15; 12.2.1648: 28; 13.3.1648: 60; Toropainen 2016: 204–205). 1630-luvulla Jeremiaan aiemmin omistama puoli tontista myytiin Gottfrid Roskampille, mutta ilmeisesti tämä kauppa ei koskenut suurta kivitaloa. Kultaseppä Zacharias Witte puolestaan osti länsiosan Isak Pargasin tontista vuonna 1648 ja asui siellä lyhyen aikaa. (Savolainen 2011: 39)

Lähteet tarjoavat tietoa asukkaiden lisäksi suuren kivitalon loppuvaiheista. Tontin rappio alkoi Savolaisen (2011: 39) mukaan viimeistään Isak Pargasin kuoltua vuonna 1629 tai 1630. Pöytäkirjojen mukaan rakennus oli huonokuntoinen, mutta tämä ei estänyt Elias Espingin muita yhdeksää lasta jälkeläisineen riitelemästä tontin omistuksesta. Savolainen on esittänyt, että suuri kivitalo olisi tuhoutunut viimeistään melkein koko Luostarikorttelin toukokuussa 1656 tuhonneessa tulipalossa. Tätä yhtä 1600-luvun tuhoisinta kaupunkipaloa voidaankin pitää suuren kivitalon purkamisen ehdottomana takarajana. Lähteet kuitenkin antavat ymmärtää, että purkaminen olisi mahdollisesti tapahtunut jo hieman aiemmin. Vaikuttaakin siltä, että suuren kivitalon kohtalon hetket alkoivat olla käsillä jo 1640-luvulla. Tässä vaiheessa talo oli jo pahoin rappeutunut tulipaloissa ja hoidon puutteessa. Toukokuussa 1643 kaupunginvouti vaati Johan Isaksson Pargasia rangaistavaksi, koska hän oli jättänyt noudattamatta määräystä purkaa vaarallinen kivimuurinsa kahden viikon kuluessa. Johan määrättiin uudestaan kaatamaan muuri, ja jos huonokuntoinen muuri olisi aiheuttanut jonkin onnettomuuden,

se olisi ollut hänen vastuullaan. (TKA TRO BIa 15, 13.5.1643: 331) Määräyksen noudattamisesta ei ole tietoa. Ilmeisesti ainakaan koko taloa ei purettu vielä tällöin, koska perintöriidan osapuolet kiistelivät rakennuksesta vuoteen 1648 asti. Vuotta myöhemmin vuonna 1649 Luostarin jokikadulla sijainnut tontti mainittiin rakentamattomana ja seuraavana vuonna autiona. Vuonna 1651 kaupunki vaati tonttia yleisen tavan mukaan takavarikkoon. (Savolainen 2011: 39) Takavarikko toteutui maaliskuussa 1653, kun edesmenneen Samuel Boggen ja Isak Pargasin talot julistettiin kaupungin omaisuudeksi. Samalla määrättiin kaatamaan naapurin Fläskilän talon kivimuuri, jonka pelättiin romahtavan kadulle. (TKA TRO BIa 23, 16.3.1653: 72) Todennäköisimmältä vaikuttaa, että 1653 on myös kivitalon purkuvuosi.

Näiden tietojen perusteella suuri kivitalo ehti olla siis käytössä noin 230–250 vuotta, mikä ei ole mitenkään epätavallisen pitkä käyttöaika Turun keskiaikaisille kivitaloille. Uotila (2009: 57) on esimerkiksi arvioinut, että Aboa Vetus -museon alueen kivitalot olisivat olleet käytössä 300–400 vuotta. 1600-luvun puolivälissä Turussa toteutettiin laajaa regulointia eli asemakaavaudistusta, ja tämän yhteydessä osittain kivitalon raunioiden päälle rakennettiin Vähätori-niminen kivetty aukio. Osa tontista myytiin 1650-luvun lopulla Claudius Holstiukselle, ja hänen kuoltuaan Joachim Schultz nuoremmalle 1680-luvun lopulla. Tälle tontille porvari Bertil Festing perusti osittain kivitalon raunioiden päälle 1600-luvun jälkipuolella puutarhan, joka säilyi käytössä vuoden 1827 tulipaloon saakka. Suuren kivitalon purkamisesta huolimatta Isak Pargasin tontti säilyy asiakirjoissa 1600-luvun ajan. Zacharias Witten ostama tontinosa päättyi 1650-luvulla Simon Sigfridssonille ja vuonna 1672 edelleen hänen vävyllään Georgius Simonikselle (Savolainen 2011: 38–40). Tämän jälkeen tontin vaiheista ei enää ole tietoja, mutta Savolainen (2011: 39–40) arvelee sen päätyneen 1670-luvun kuluessa Bengt Joenssonille ja vuonna 1683 Marcus Kasken omistukseen.

Suuren kivitalon loppuvaiheita on jossakin määrin mahdollista myös seurata 1600-luvulla piirrettyjen karttojen avulla. Vaikka itse rakennusta ei ole kuvattu yhdellekään kartalle, talon tontti näkyy Turun vanhimmassa, Olof Gangiuksen vuonna 1634 laatimassa kartassa (kuva 2 s. 5). Tätä seuraavat kartat ovat kopioita alkuperäisestä 1680- ja 1690-luvulle asti, jolloin laadittiin ensimmäiset uusiin mittauksiin perustuvat kartat (Uotila 2003a: 128 viitteinen). Tällöin suuren kivitalon tontti ja sen viereinen aukio ovat jo kadonneet ja paikalla kulkee suora katulinja. Rakennus on siis purettu kaupunkikuvan avartamiseksi viimeistään 1600-luvun jälkipuoliskolla, mikä tukee muita asiakirjalähteistä saatuja tietoja.

1.4. Tutkimuksen haasteet

Suuri kivitalo ei ole mitenkään yksioikoinen tutkimuskohde. Jo pelkästään raunion koko ja rakenteiden sekä täyttömaakerrosten monimutkaisuus ovat asettaneet haasteita tutkimukselle kaivausvaiheesta lähtien. Suuren kivitalon haastavuutta lisää se, että eri toimijat ovat kaivaneet rakennuksen esiin vuosien 1994–2015 aikana. Kaikilla tutkijoilla on ollut omat käytänteensä ja metodinsa, ja niinpä kaivausten tuottama aineisto on hyvin heterogeenista. Erilaisissa menetelmissä heijastuu myös alan käytänteiden muuttuminen kahdenkymmenen vuoden aikana.

Rettigin palatsin kaivausten aikaan 1992–1995 historiallisen ajan kaupunkiarkeologia oli vielä suhteellisen uusi ala, jonka metodologia oli vakiintumatonta. Esimerkiksi sittemmin normiksi vakiintunut yksikkökaivaus ei ollut 1990-luvun alussa vielä yleisesti käytössä, ja Aboa Vetuksen kaivauksella sovellettiinkin esihistoriallisten kaivausten metodeja (Hannele Lehtonen, suullinen tiedonanto 24.5.2016). Yksikkökaivausmenetelmää sovellettiin kyllä paikoin rakenteiden suhteen, mutta kaikki täyttömaakerrokset kaivettiin yhtenä yksikkönä, jos niitä erottamassa ei ollut mitään kiinteää rakennetta. Kaivaukset edustavatkin jonkinlaista murroskautta suomalaisen arkeologian kenttätöissä. Kaivauskartat piirrettiin vielä käsin, mutta Aboa Vetuksen kaivauksilla käytettiin ensimmäistä kertaa Suomessa korkeuksien dokumentointiin pääasiassa takymetriä. Ylipäätään digitaaliarkeologia oli kaivauksilla laajasti käytössä (Sartes 2003: 78; Uotila 2007: 21). Vakiintumatonta metodologiaa enemmän 1990-luvun kaivaustutkimuksia häittäsi kuitenkin rakennuttajan suunnalta tullut erittäin voimakas painostus kaivausten loppuunsaattamiseksi. Painostus ja tiukka aikataulu johtivat tutkimukselliseen ylimalkaisuuteen, joka näkyy valitettavasti myös suuren kivitalon dokumentaatiossa (Markus Hiekkänen, sähköpostiviesti 25.8.2016). Näistä syistä johtuen suuren kivitalon eri tilojen stratigrafian ja löytökokonaisuuksien välinen vertailu on haastavaa. Kellarin K94:10 osalta on kirjattu ylös joidenkin löytöjen korkeuksia, mutta tarkempaa dokumentaatiota kellarin kerroksista ei ole. Näin ollen ainoa mahdollisuus yrittää rekonstruoida kellareiden K94:8 ja K94:10 täyttömaakerroksia on vertailla kellareista tehtyjä esinelöytöjä kellarin K94:9 tarkemmin dokumentoitujen stratigrafisten kerrosten löytöihin.

Vuosien 2012–2015 kaivausten aikana todettiin, että kellarin K94:9 täyttömaassa ollut orgaaninen aines oli lähes tyystin tuhoutunutta luita lukuun ottamatta. Tuhoutuminen on ilmeisesti tapahtunut 1990-luvun ja 2010-luvun kaivausten välillä kuluneiden kahden vuosikymmenen aikana. Suuren kivitalon takapihalla vuosina 2009 ja

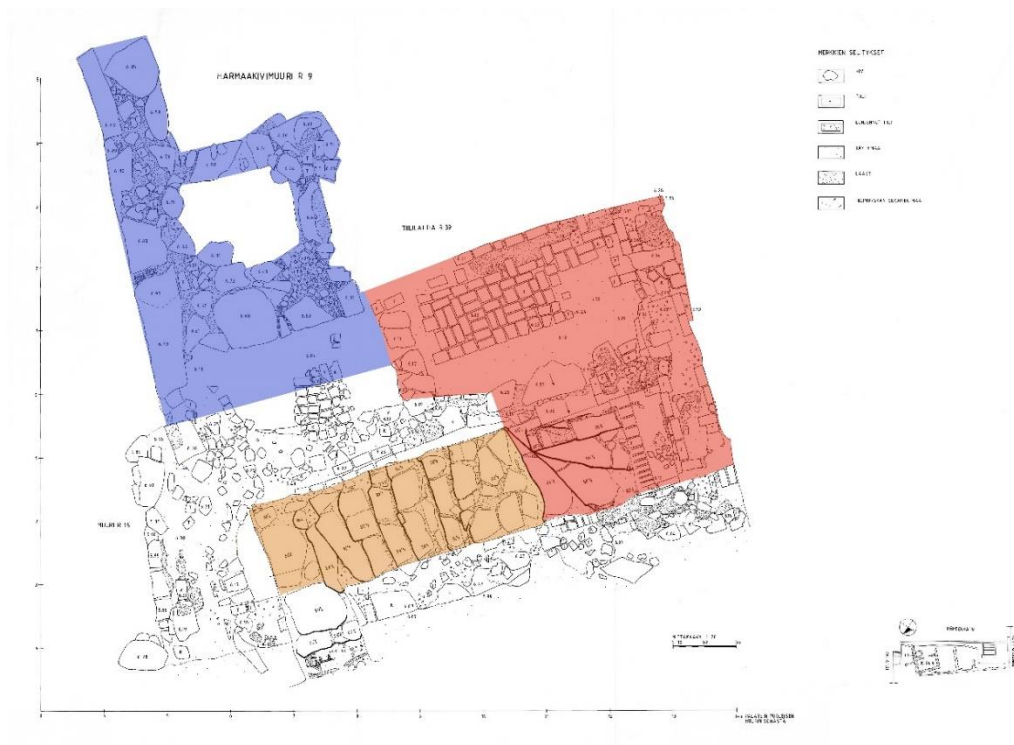
2010 tehdyistä havainnoista (Bläuer & Lempiäinen-Avci 2011: 38–40) päätellen tuhoutuminen on luultavasti ollut nopeaa sen jälkeen, kun rakennusjäännös on kaivettu esiin vuonna 1994. Toisaalta suuresta kivitalosta on 1990-luvun kaivauksiltakin äärimmäisen vähän orgaanisia löytöjä, ja orgaaninen aines on luultavasti jo silloin ollut pitkälle tuhoutunutta. Kellarin K94:9 pohjakerrokset ovat kuitenkin säilyneet jotenkuten kosteina, ja niissä orgaanisen aineksen säilyneisyys onkin huomattavasti ylempiä kerroksia parempi. Tulkinnoissa on silti huomioitava, että kellarin kaikissa yksiköissä on luultavasti alun perin ollut enemmän orgaanista ainesta kuin kaivauksilla on saatu talteen.

2. Tila

2.1. Kellarista halssiin – Suuren kivitalon huonetilat

Eriksdotterin (2005: 117) mukaan kolmiulotteisen rakennuksen esittäminen pelkästään kirjallisessa muodossa on lähes mahdotonta, ja se on haastavaa kuvallisestikin. Eriksdotter käsitteleekin väitöskirjassaan (Eriksdotter 2005: 117–176) erilaisia vaihtoehtoisia tapoja, joilla rakennuksia on tieteellisissä esityksissä kuvattu. Eriksdotter korostaa itse tilan merkitystä rakennuksessa, ei vain tyhjiönä, vaan fyysisenä osana rakennusta (Eriksdotter 2005: 162–164). Vaikka Eriksdotter (2005:164) kritisoikin tilan kaksiulotteista esittämistä liian kapeana tapana tämän avaruuden esittämiseen, käytän käytännön syistä tässä tilan esittämiseen pääasiassa vuonna 1994 suuresta kivitalosta piirrettyjä kaivauskarttoja. Tilan kokonaisvaltaisen esittämisen sijaan pyrin tässä luvussa ensisijaisesti luomaan yleiskatsauksen suuren kivitalon eri huonetiloihin, pääasiassa kellareihin K94:8, K94:9 ja K94:10. Käsittelem suurta kivitaloa kolmiulotteisena, koettavana tilana enemmän luvussa 4.2.

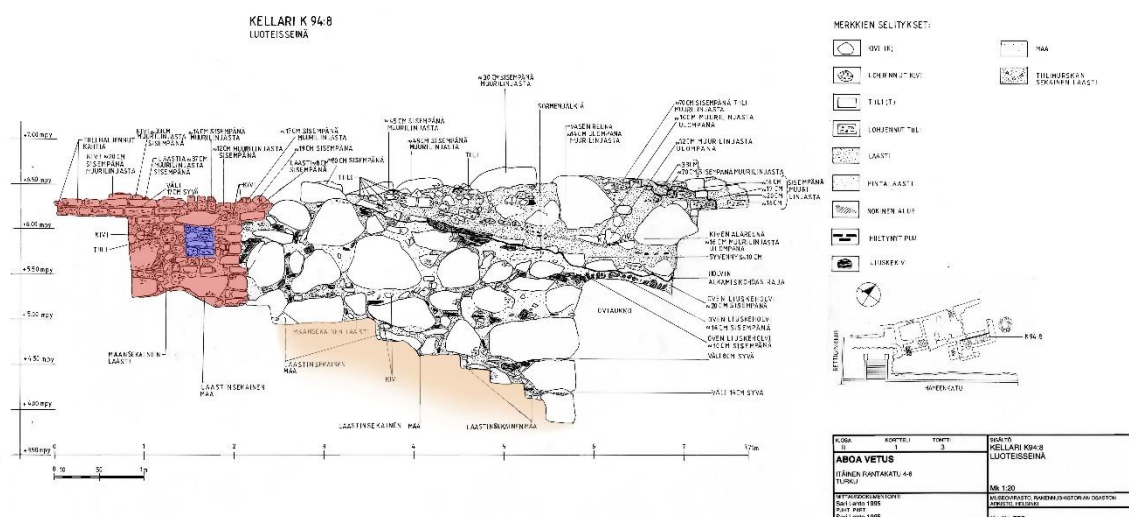
2.1.1. Porrashuone K94:8 ja laajennusosa R39

Kuva 6. Portaikko K94:8 ja sen laajennusosat R9 ja R39. Alkuperäinen portaikko on merkitty ruskealla, laajennusosan R39 yhteydessä tehdyt muutokset (kirjoittajan tulkinta) punaisella ja R9 sinisellä. Karttaan on yhdistetty 1994 kaivauskartat 33/112 ja 297. Alkuperäiset kartat Aboa Vetus & Ars Novan arkisto. Ks. liite 5.

Porrashuone K94:8 (kuva 6) on ensimmäinen suuresta kivitalosta löytynyt rakennusosa.

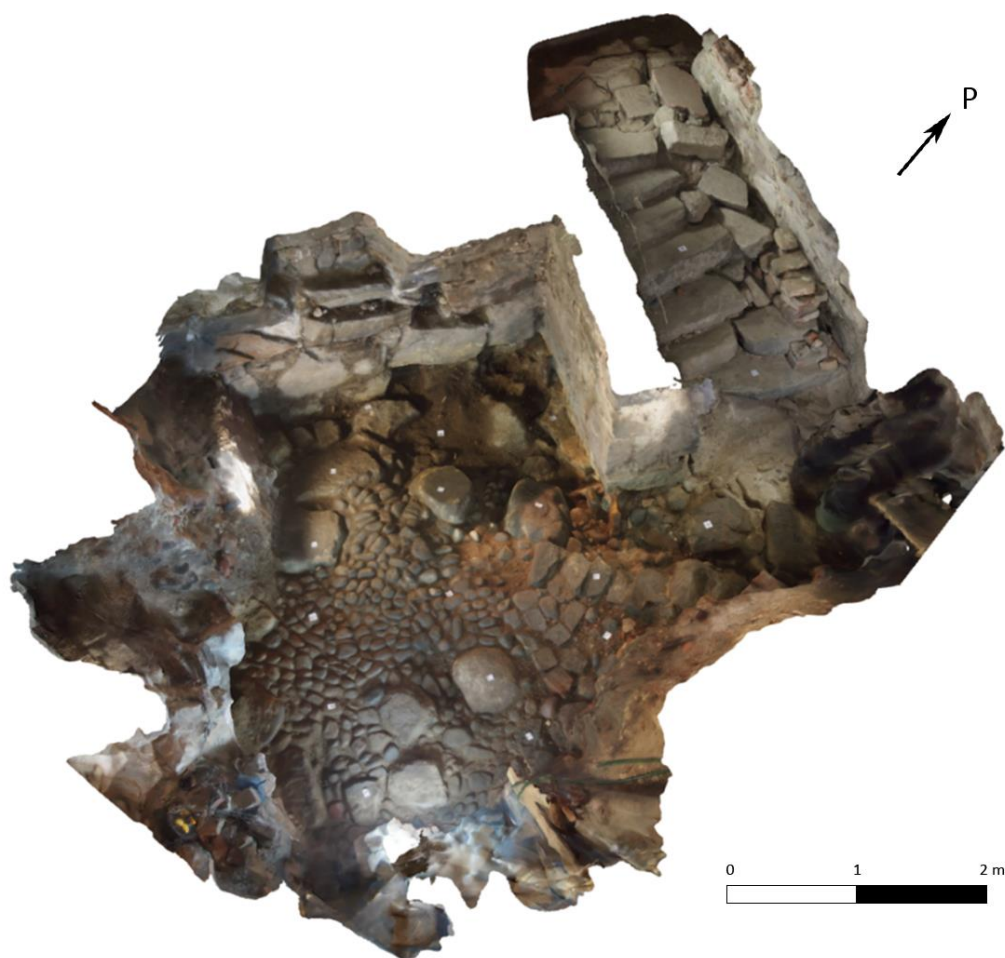
Rakenne on ollut ilmeisesti varsinaisen rakennuksen ulkopuolinen halssi (Lehto 1995: 3), jota pitkin on päästy laskeutumaan suuren kivitalon Hämeenkadun puoleiselta pihamaalta alas kellariin K94:10. Porrashuoneen koillisseinä (R18) ja luoteisseinä ovat yhtenäistä rakennetta kellarin K94:10 kanssa, ja ne onkin ilmeisesti muurattu samaan aikaan (Uotila 1995). Portaikko kuuluu siis suuren kivitalon vanhimpaan, vuosien 1404–1410 välillä rakennettuun osaan. Porrashuoneeseen liittyy kiinteästi myös sen kaakkoispuolelle rakennettu laajennusosa, joka koostuu tiililattiallisesta huoneesta R39 ja sen koillispuolella olevasta neliönmuotoisesta muurista R9. Rakenteen R9 koillisseinä jatkoi suoraan kellarin K94:8 koillisseinän linjaa, mutta seinien välissä on ollut selvä rakennesauma, ja kyseessä on ilmeisesti itse kivitaloa nuorempi rakenne (Sartes & Lehtonen 2008: 91). R9 on purettu 1990-luvun kaivauksissa kokonaan pois, mutta tiililattia R39 on yhä nähtävissä museotilassa. R39:n lounaisseinässä on pihakiveykselle R19 johtava oviaukko.

Kuva 7. Porrashuoneen K94:8 luoteisseinä. Karttaan on merkitty kirjoittajan tulkinta alkuperäisestä porrastasosta (ruskea) ja seinään portaikon laajentamisen yhteydessä tehdyt muutokset (punainen). Sininen alue osoittaa kellariin K94:10 auenneen, umpeen muuratun valoaukon paikan. 1994–1995 kaivauksista 295. Mittaus & puhtaaksiپییرustus Sari Lehto/Museovirasto. Aboa Vetus & Ars Nova arkisto. Ks. liite 13.

Itse porrashuoneen K94:8 leveys on 2,90 metriä ja pituus noin 7,08 metriä (Uotila 1995). Porrashuoneessa oli löydettyä jäljellä sortunut tai romautettu, portaiden tavoin koilliseen laskenut tynnyriholvattu tiilikatto. Katto on kuitenkin ilmeisesti alun perin ollut liuskekivinen (Sartes & Lehtonen 2008: 71). Tilassa on yhteensä viisitoista koko porraskäytävän pituudelle ulottuvaa kiviportasta, jotka on rakennettu tiiliperustalle. Portaat nousevat koillisesta lounaaseen. Yläosassaan portaat kääntyvät suorassa kulmassa kaakkoon rakennettuun laajennusosaan R39. Portaikon lounaisseinässä taas on yhden

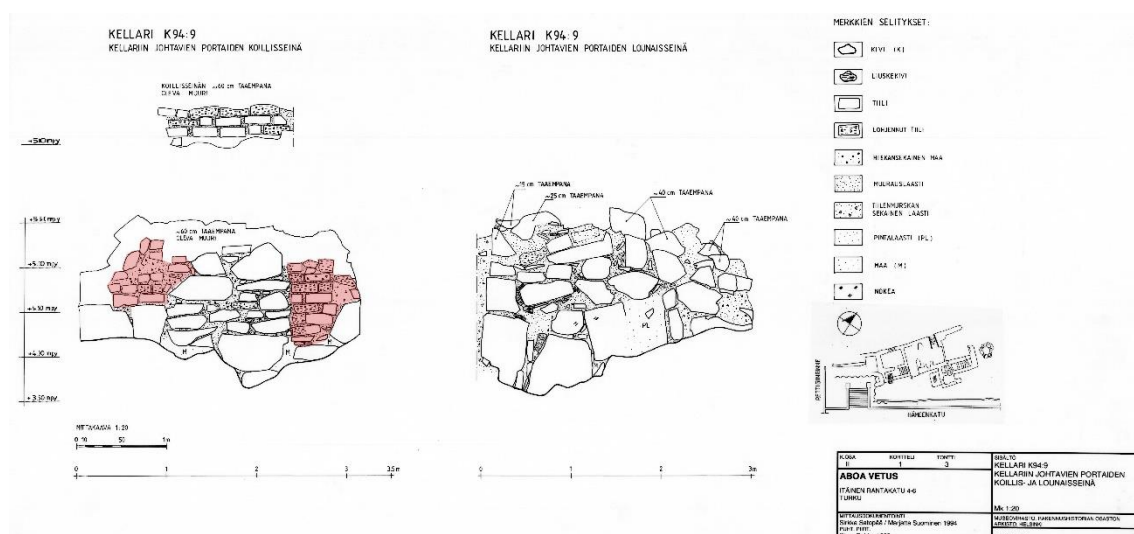
2.1.2. Kellari K94:9

Kuva 9. PhotoScan-sovelluksella tuotettu 3D-malli kellarista K94:9. Luode ja Luostarin jokikatu ovat ylhäällä. Ilari Aalto.

K94:9 (kuva 9) on lounaanpuoleinen ja suurempi suuren kivitalon kahdesta kellarista. Se muodostuu L-kirjaimen muotoisesta huonetilasta, jonne johtavat portaat Luostarin jokikadulta (kuvassa 9 yläoikealla). Kahdeksasta kivirapusta koostuvan portaikon pituus on noin 3 metriä ja leveys 1,5 metriä. Portaikkoa reunustaa kaksi kivistä muurattua pieltä (kuva 10) – näistä lounaispieli on huomattavan paljon koillispieltä jyrkempi. Portaikko on ainoa kulkureitti kellariin, jonka erottaa naapurikellarista K94:10 näiden väliin rakennettu tiilinen väliseinä R019. Uotila (2003a: 127) on kiinnittänyt huomiota tähän portaikkoon, koska suoraan kadulta kellariin johtavat portaat ovat Turun muuratuissa keskiaikaisissa rakennuksissa hyvin epätavanomainen piirre. Portaikon rakennusajankohdasta on mahdoton tehdä aukottomia päätelmiä, mutta portaikkoa on pidetty sekundäärinä rakenteena (esim. Jokela & Lehto-Vahtera 2012: 46). Portaikko on kuitenkin täytynyt rakentaa viimeistään väliseinän R019 muuraamisen yhteydessä, koska

seinän rakentamisen jälkeen portaat ovat olleet ainoa kulkureitti kellarin. Tätä ajoitusta tukee se, että portaikon koillispielenä toimivan seinän suuntaa on jossakin vaiheessa muutettu muutaman asteen verran niin, että alun perin hieman vino seinä kulkee portaikon suuntaisesti. Tätä varten seinään on muurattu tiilestä laatikkomainen rakenne. Myös tiilen käyttö koillispielessä puhuu portaikon nuoremman iän puolesta, koska sitä ei ole missään suuren kivitalon vanhimmissa rakenteissa kellarin K94:10 oviaukkoa ja koillisseinän komeroa lukuun ottamatta. Voi kuitenkin olla, että portaikon pieltä olisi vain muokattu myöhemmässä vaiheessa, ja portaikko kuuluisikin jo talon ensimmäiseen rakennusvaiheeseen.

Kuva 10. Kellariin K94:9 johtavan portaikon koillis- ja lounaispielet. Kuvassa on korostettu punaisella koillispielen tiilirakenteet. 1994–1995 kaivauskartta 272. Mittaus Sirkka Satopää & Marjatta Suominen, puhtaaksi piirustus Sirpa Rahko/Museovirasto. Aboa Vetus & Ars Novan arkisto. Ks. liite 8.

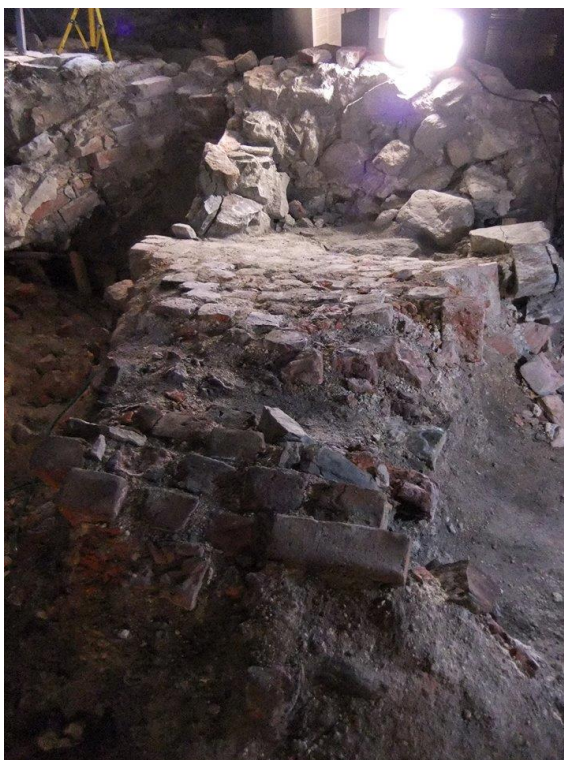
Kellarin lounaisseinässä on kaksi suurikokoista kivistä holvattua holvikomeroa R23:1–2 (kuva 11), jotka on täytetty mukulakivillä. Ilmeisesti komerot eivät ole olleet missään vaiheessa peitettynä väliseinällä, vaan ne ovat auenneet suoraan kellaritilaan. Komerot muistuttavat esimerkiksi Kastelholman linnan Kuretornin toisen kerroksen vahtituvan kaksoiskomeroita (Palamarz 2004: 147, kuvat 138 ja 139), jotka on kuitenkin ilmeisesti tarkoitettu valo-aukoiksi, mitä suuren kivitalon komerot eivät missään nimessä ole. Holvikomeroitten tulkinta onkin aiheuttanut paljon päänvaivaa, ja niitä on ajateltu seinän tukirakenteiksi, varhaisempien tynnyriholvattujen kellareiden jäänteiksi ja kiuasuuneiksi (rakenteen tulkinnasta ks. luvut 2.2.4 ja 4.1.3). Kellarissa on myös kaksi valoaukkoa tai ikkunaa – toinen kellarin kaakkoisseinällä ja toinen Luostarin jokikadun puoleisella luoteisseinällä (ikkunoista tarkemmin ks. luku 2.2.2.).

Kuva 11. Holvikomerot R23:1–2 lounaaseen. AKDG3276:102. Ilari Aalto/Aboa Vetus & Ars Nova.

Kellaria on alun perin kattanut harmaakivestä muurattu tynnyriholvi, joka on kuitenkin jossakin vaiheessa korvattu osittain tiilestä muuratulla holvilla (kuva 12). Tiiliholville annettiin jo vuonna 1994 yksikkötunnus R26. Vuosien 1994–1995 kaivauskertomuksen mukaan rakenne olisi purettu (Sartes & Lehtonen 2008: 91), mutta se oli kuitenkin paikoillaan vielä kellarin kaivausten alkaessa vuonna 2012, tosin paikalleen hajonneena. Rakenne R26 jaettiin vuonna 2012 osiin R26:1–2, joista :1 on alkuperäinen harmaakiviholvi ja :2 tiilinen uudisosa. Tiiliholvi R26:2 oli rakennettu vanhan holvin R26:1 holvinkantojen varaan. Lounaispäädyssään R26 päättyi yhden kivikerran paksuiseen kivirakenteeseen, joka oli ilmeisesti kivitalon lounaisseinän jäännös (kuvat 12 ja 13).

Uotilan (1988: 55–56, kuva 3) mukaan on tavanomaista, että keskiaikaisten kellareiden kiviset tynnyriholvit on myöhemmin korvattu tiilisillä holvien tuhouduttua tulipalossa. Näin on tehty muun muassa useissa Turun Vanhan Suurtorin alueen kellareissa. Suuren kivitalonkin kohdalla on hyvin luultavaa, että jokin rakennusta kohdanneista tulipaloista on ollut syynä holvin uusimiseen. Ilmeisesti tämä uusittakin holvi tuhoutui tulipalossa. Kellarin lattian päältä löytynyt palosortumakerros M014 sisälsi nimittäin runsaasti murskautuneita tiiliä, jotka ovat luultavasti peräisin kellarin katosta. Jos kerroksesta M006 löytyneet tiilet ovat myös katosta peräisin, on katto tiilissä olleiden tiilentekijöiden merkkien perusteella saatettu muurata 1400-luvun jälkipuoliskolla tai aivan 1500-luvun alussa (ajoituksesta tarkemmin ks. luku 3.4.1.).

Kuva 12. Tiilinen holvi R26 ennen purkamistaan kuvattuna kaakkoon. AKDG2925:36. Ilari Aalto/Aboa Vetus & Ars Nova.

Kuva 13. Kivitalon lounaisseinää osittain puretun holvin R26 lounaispäässä kuvattuna koilliseen. AKDG2925:78. Ilari Aalto/Aboa Vetus & Ars Nova.

Kellarin K94:9 lattia koostuu nyrkinkokoisista ja hieman suuremmista mukulakivistä, joiden lomassa on säännöllisin välein suurempia kiviä. Lattian kiinnostavin rakenne on kellariin johtavan portaikon lounaispieltä myötäilevä, kaakko-luodesuuntainen syvä

vesikouru R034⁵. Kouru johtaa kellarin pohjoisnurkassa olevaan allasmaiseen syvennykseen, jonka kohdalta lattiakiveys puuttui kokonaan. Syvennyksessä taas on hirrestä veistetty viemäriputki R028 (kuva 14), joka on kuljettanut veden rakennuksen luoteisseinän ali Luostarin jokikadulle. Viemärin koillispuolella oli samansuuntainen lauta, jonka tarkoitus on ilmeisesti ollut ohjata vettä. Kellarin lattiakiveyksen päällä oli kauttaaltaan suurista tuohilevyistä ladottu eristekerros M023, jonka päällä oli jäänteitä kaakko-luodesuuntaisesta, maatuneesta laualattiasta R022. Lattiaa käsitellään tarkemmin luvussa 2.2.3.

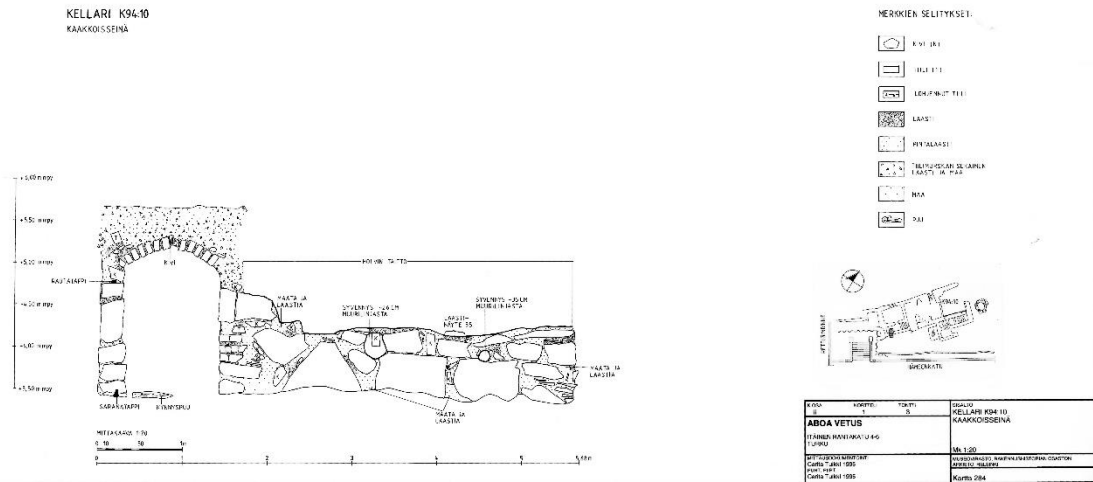
Kuva 14. Kellarin K94:9 pohjoisnurkka pohjoisluoteeseen. Luoteisseinän alla erottuu puinen viemärikouru R028 ja sen oikealla puolella oleva lauta. Puutikuilla on merkitty löytöjen sijainteja. AKDG 4434:68. Ilari Aalto/Aboa Vetus & Ars Nova.

2.1.3. Kellari K94:10

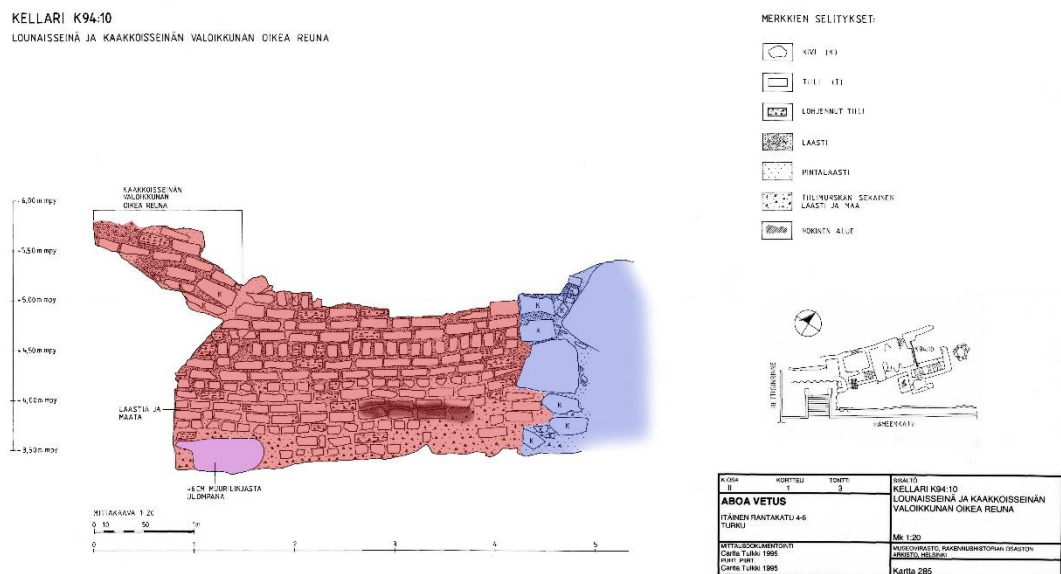
K94:10 on koillinen suuren kivitalon kahdesta kellaritilasta. Kellari on hyvässä kunnossa lukuun ottamatta pohjoiskulmaa ja isoa osaa koillisseinästä, jotka tuhoutuivat kun Rettigin palatsin pommisuoja rakennettiin jatkosodan aikaan (Sartes & Lehtonen 2008: 71; Tulkki 1995: 4). Kaakkoisseinässä kellarin itäkulmassa on ensimmäiseen rakennusvaiheeseen kuuluva ovi (kuva 15, kuva 18 s. 30), joka johtaa samassa vaiheessa rakennettuun porrashuoneeseen K94:8. Saman kaakkoisseinän lounaispäässä on jyrkkä, umpeen muurattu ikkuna-aukko, joka aukeaa myös porrashuoneeseen K94:8. Ikkuna-

⁵ Vuoden 2015 kaivauskertomuksessa (Lehtonen & Aalto 2016: 34) yhdelle kellarin pystypaalulle on erehdyksessä annettu sama rakennetunnus kuin kourulle R034. Tosiasiassa pystyhirren kuuluisi olla R035.

aukon lounaispielen kulma on paljon koillispieltä jyrkempi, mikä johtuu aivan ikkunan juureen rakennetusta kellarit K94:10 ja K94:9 erottavasta tiiliseinästä R019 (kuva 16). Tiiliseinää rakennettaessa ikkunanpielen kulmaa on muutettu seinän suuntaiseksi. Juuri tämä toisen ikkunanpielen epätavallinen kulma todistaa sen puolesta, ettei väliseinä ole kuulunut alkuperäiseen tilanjakoon.

Kuva 15. Kellarin K94:10 kaakkoisseinä ja portaikkoon K94:8 johtava oviaukko. 1994–1995 kaivauskartta 284. Karttoitus & puhtaaksiپیurstus Carita Tulkki/Museovirasto. Aboa Vetus & Ars Novan arkisto. Ks. liite 10.

Kuva 16. Kellarit K94:9 ja K94:10 erottava väliseinä R019 kuvattuna K94:10:n puolelta lounaaseen (punainen). Kuvaan on merkitty vanhempi kiviseinä (sininen) ja seinää R019 vanhempi, seinästä ulostyöntynyt kivi (violetti). Seinässä olevaa palojälkeä on korostettu. 1994–1995 kaivauskartta 285. Karttoitus & puhtaaksiپیurstus Carita Tulkki/Museovirasto. Aboa Vetus & Ars Novan arkisto. Ks. liite 11.

Tiiliseinä R019 on luoteispäästään rakennettu kiinni osittain purettuun kiviseinään, joka kulkee hieman eri kulmassa kuin tiiliseinä. Tiiliseinän kaakkoisosassa taas on selvästi seinästä ulkoneva suurikokoinen kivi, joka liittyyne johonkin tiiliseinää vanhempaan

rakenteeseen (kuva 16). Tiiliseinän alaosassa näkyy kummallakin puolen seinää voimakas, musta palojälki, jonka kohdalta seinä on rapautunut. Jälki on mitä ilmeisimmin peräisin tulipalosta, joka aikanaan päätti ainakin viereisen kellarin K94:9 primäärikäytön. K94:10:n kohdalla ei kuitenkaan pelkkien löytöjen perusteella ole mahdollista sanoa, onko tämänkin kellarin käyttö päättynyt tulipaloon. Kellarin K94:10 seinissä on useita erilaisia seinäkomeroita, joita käsittelem tarkemmin luvussa 2.2.5.

2.1.4. ”Saat kyllä yösijan helvetistä, etkä minun luotani”⁶ – suuren kivitalon ylemmät kerrokset

Suuren kivitalon ylemmistä kerroksista ei voi sanoa arkeologisen aineiston valossa paljoakaan. K94:10:n ja K94:8:n välissä suuren kivitalon muurattua seinää on säilynyt korkeimmalle, kaakkoisseinän itäosassa peräti 4 metriä noin 6,5 m mpy korkeuteen asti. Tämä on ainoa osa rakennuksessa, jossa kellarin yläpuolista kerrosta on säilynyt: K94:10:n kaakkoisseinän itäpäädyssä näkyy tasanne, jonka varaan rakennuksen toisen kerroksen lattia on rakennettu. Tälle korkeudelle asti seinä on muurattu kivistä, mutta kellarista K94:9 löytynyt runsas määrä tiiltä viittaisi siihen, että seinän ylemmät osat ovat saattaneet olla tiiliset. Keskiajan ja 1600-luvun turkulaisporvarienv kivitaloissa on useimmiten ollut kolme kerrosta – kellari, asuinkerros ja ullakko (Uotila 1995; Toropainen 2016: 77). Näin voi ajatella olleen myös suuressa kivitalossa siitäkin huolimatta, että asiakirjalähteet puhuvat vain kahdesta kerroksesta (ks. alla). Ullakkoa ei mainita lähteissä luultavasti siksi, että siellä ei sijainnut kiistoja aiheuttaneita kamareita.

Koska kellarit K94:9 ja K94:10 jakanut väliseinä R019 ei ole jatkunut holvin yläpuolelle, Uotila (1995) on esittänyt, että rakennuksen toinen kerros olisi ollut noin 120 m² kokoinen hallimainen tila. Nähtävissä oleva arkeologinen jäännös ei anna tarkempia viitteitä ylemmän kerroksen huonejaosta. Ajatus hallimaisesta tilasta on kuitenkin ristiriidassa raastuvanoikeuden pöytäkirjojen tarjoamien tietojen kanssa. Pöytäkirjat valaisevatkin poikkeuksellisen paljon kivitalon tilajakoa. Vuonna 1638 Isak Pargasin leski Mechtild valitti miesvaimaansa veljenpojan pahoinpidelleen hänet kotonaan. Veljenpoika Elias Jeremiae Esping oli tullut Pargasin talolle lesken oman pojan Elias Pargasin kanssa ja pyytänyt yösijaa. Mechtild oli kieltäytynyt tästä solvauksin. Mechtildin ja Isakin poika Elias oli ruvennut sovittelemaan ja sanoi äidilleen, että ”ellette te halua antaa hänelle yösijaa, niin silloin haluan minä antaa hänelle kivituvan täältä

⁶ Isak Pargasin leski Mechtild ruoti vuonna 1638 kovasanaisesti Isakin veljenpoika Eliasta, joka toivoi kivitalosta yösijaa: ”*i hellfwete skal tu bakom ma Härbergo och icke hoos migh*”. TKA, TRO BIa 10, 25.6.1638: 189.

ylhäältä”⁷. Talon rappusissa Mechtild ei kuitenkaan suostunut päästämään Espingia yläkertaan, vaan tarttui tätä jalasta. Päästäkseen vapaaksi Esping potkaisi Mechtildiä kasvoihin, mistä leskirouva sai ruhjeita. Elias Pargas todisti oikeudessa, että Espingin pyrkiessä ulos hänen äitinsä seurasi häntä portille ja haukkui häntä, mihin Esping vastasi: ”Älkää häpäiskö minua niin kovin!”⁸ (TKA, TRO BIa 10, 25.6.1638: 189; Toropainen 2016: 202–203) Elias Pargasin tarjous yösijasta viittaa siihen, että juuri kellarikerroksen päällä olleita ensimmäisen kerroksen kivikamareita olisi käytetty asuinhuoneina. Mechtildin ja Espingin välinen yhteenotto tapahtui portaikossa, joka on lähes varmasti ylempään kerrokseen johtanut porrashuoneen K94:8 laajennusosa R39. Sen sijaan ei tunnu todennäköiseltä, että kellarista K94:10 pihalle johtanut portaikko K94:8 olisi ollut kohtauksen tapahtumapaikkana.

Lisätietoja yläkerroksen huonejaosta saadaan vuoden 1648 oikeudenkäynnistä, kun Elias Giös valitti Mechtildin poistaneen yhdestä huoneesta kaupungin lukon ja vieneen kahdesta muusta kamarista takoiissa olleet pellit (TKA, TRO BIa 20, 26.1.1648: 3; ks. luku 1.3.4.). Asiakirjojen valossa suuressa kivitalossa on siis ollut ainakin kaksi kerrosta, ja toisessa kerroksessa on ollut kolme kamaria. Ainakin yhdessä, mutta luultavasti muissakin kamareissa on ollut lukittava ovi, ja kahdessa kamarissa mainitaan pellilliset takat. Myös kolmannessa, Mechtildin valtaamassa kamarissa on täytynyt olla takka, koska Mechtild asui huoneessa (takoista enemmän ks. luku 2.2.3.). Mielenkiintoinen kamareita koskeva lisätieto on sekin, että Giös vaati korvausta kahdelta vuodelta, jolloin ei ollut voinut pitää huoneissa vuokralaisia. Lähteistä ei selviä, olivatko huoneet olleet vuokralla aiemminkin, esimerkiksi Isak Pargasin vielä eläessä. Joka tapauksessa ainakin osan 1600-lukua suuren kivitalon asukkaisiin on Pargasin perheen ja palvelusväen lisäksi kuulunut myös vuokralaisia.

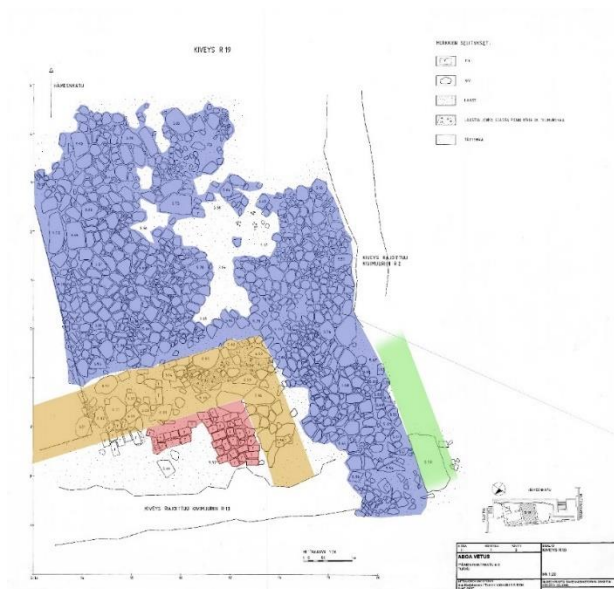
2.1.5. Suuren kivitalon piha

Suuren kivitalon takapihalla (vuosien 2009–2010 kaivausten alue 11) on epäilemättä ollut piharakennuksia, joista on säilynyt vain heikosti tietoa. Alueelta on vuonna 1994 kaivettu

⁷” -- wille icke I härbergera honom så will iagh Giwa honom Steenstuffwn här opper; ”. TKA, TRO BIa 10, 25.6.1638: 189. Ks. Toropainen 2016: 202–203.

⁸”-- och då han medh Elia skulle gåå op för trappan satt hon der för dem och wille icke släppa honom Up, Uthan fattade honom i footen och fölt tillbaka. -- då Espingen skulle på Uth igen, fölge hon efter honom till porten och skämde Uth honom; då suarade Espingen Skemmer icke så Uth migh och skiött henne tillbaka igen.” TKA, TRO BIa 10, 25.6.1638: 189. Ks. Toropainen 2016: 202–203.

puurakenteita, jotka kuitenkin ajoittuvat pääosin 1200- ja 1300-luvuille (Zetterberg 2003: 390, taulukko 1). Yhtäkään varmasti suuren kivitalon käyttöaikaan ajoittuvaa piharakennuksen jäännöstä ei ole löydetty. Oletettavasti pihalla on keskiaikaiseen tapaan ollut useita hirsisiä eläinsuojia, varastoja ja talousrakennuksia (ks. esim. Kuujo 1981: 176; Seppänen 2012: 826–847). Piha on kokenut suuria muutoksia jonkin aluetta koetelleen tulipalon jälkeen, jolloin piha on tasattu paksulla täyttöhiekkakerroksella ja sen päälle on ladottu pihakiveys R19 (vuosien 2009–2010 kaivausten R1101). Kiveys on kattanut pihalta noin 8 x 7,4 m kokoisen alueen (Sartes & Lehtonen 2008: 105; kuva 17). Se on jatkunut vajaan kahden metrin levyisenä kujana suuren kivitalon takapihalta Luostarin jokikadulle. Sartes ja Lehtosen (2008: 105) mukaan kiveys on osittain pengermuurin R13 päällä. Koska pengermuuri on rakennettu vasta suuren kivitalon purkamisen jälkeen, tämä tarkoittaisi, ettei pihakiveys liittyisikään rakennuksen aikaan. Kiveys liittyy kuitenkin saumattomasti porrashuoneen laajennus R39:n oviaukkoon, ja suuren kivitalon viereisestä kellarista K94:11 on käynti suoraan kiveykselle. Olemassa oleva kaivausdokumentaatio ei anna vastausta tähän stratigrafiseen ristiriitaan, eikä vuosien 2012–2015 kaivauksissa ilmennyt mitään, mikä viittaisi R19:n todella olleen R13:n päällä. Päinvastoin, vaikka R19 purettiin lähes kokonaan 1990-luvun kaivausten aikana (Sartes & Lehtonen 2008: 106), sen pohjustushiekka M002 on laskettu suoraan kellarin K94:9 holvien R23 päälle. Myös muurista R13 otetussa valokuvassa näyttää siltä, että se on selvästi R19:n päällä (Sartes & Lehtonen 2008: kuva 33). Luultavasti kyseessä onkin siis jonkinlainen väärinkäsitys.

Kuva 17. Suuren kivitalon pihaa. 1994 kaivauskartta 28+29. Karttaan on merkitty pihakiveys R19 (sininen), suuren kivitalon kaakkoisseinä ja etelänurkka (ruskea), holvi R26 (punainen) ja viereisen talon K94:11–K94:12 seinää (vihreä). Kujamainen R19 on rakennettu suuren kivitalon perustuksen ja holvien R23 päälle. Karttoitus Iina Karjalainen & Tommi Välimäki, puhtaaksi piirustus Hanna Kolehmainen/Museovirasto. Aboa Vetus & Ars Novan arkisto. Ks. liite 6.

2.2. Suuren kivitalon sisustus

2.2.1. Oviaukot

Kuva 18. Kellarista K94:10 porrashuoneeseen K94:8 johtava oviaukko. Elina Helkala.

Suuressa kivitalossa on jäänteitä viidestä oviaukosta: kellarin K94:9 portaikossa on ollut oviaukko rappusten ala- ja yläpäässä, kellarista K94:10 on johtanut oviaukko rappukäytävään K94:8, K94:8:sta on johtanut oviaukko kaakkoon portaikon lisärakennukseen R39 ja R39:stä on johtanut oviaukko lounaaseen rakennuksen pihamaalle. Näiden lisäksi porrashuoneessa K94:8 voi olettaa olleen ennen R39:n rakentamista vielä yhden ulos johtaneen oviaukon, joka on myöhemmissä muutostöissä muurattu umpeen tai luultavammin hävitetty kokonaan seinälinjaa siirrettäessä (ks. luvut 2.1.1 ja 3.4.1). Suuren kivitalon näyttävin säilynyt oviaukko on kellarista K94:10 porrashuoneeseen K94:8 johtava, segmenttikaarinen oviaukko (kuva 18). Oven pielen yläosa on tiiltä, mutta muuten pielet ovat lohkottua kiveä. Oviaukon kaari on jatkunut pistoholvina kellaritilaan. Aukko on rakennuksen ainoa ehjänä säilynyt oviaukko. Lienee kuitenkin melko turvallista olettaa, että rakennuksen muutkin oviaukot ovat olleet suhteellisen samanlaisia.

Itse ovista on vain satunnaisia jälkiä. Kellarin K94:10 oviaukon pielessä on portaikon suunnasta katsottuna vasemmalla kaksi rautaista saranatappia, ja myös Kellarin K94:9 portaikon alapäässä on portaikon koillispielessä kiinni pahasti korrodoitunut rauta, joka on ilmeisesti peräisin saranasta. Kellariin K94:9 johtavissa portaissa on ilmeisesti ollut ovi sekä portaiden ylä- että alapäässä. Kummassakin tapauksessa ovet ovat siis keskiaikaiseen tapaan auenneet sisäänpäin vasemmalle. Muuten ainoat fyysiset jäänteet

ovista ovat kellarin K94:9 yksiköstä M005 löytynyt haka (KM 39515:53) ja sen läheltä löytynyt suurikokoinen sarana (KM 39515:54). Eri yhteyksistä kellarista on löytynyt myös tasoraudan kappaleita, joista osa on selvästi ja osa mahdollisesti peräisin sara-
naraudoista, joko ovista, kaapeista tai arkuista. Yhtäkään selvää koristerautaa ei ole löytynyt. Rakennuksen ovista on myös yksi maininta Turun raastuvanoikeuden pöytäkirjassa vuodelta 1648. Maininnan mukaan Isak Pargasin leski Mechtild Stensdotter oli poistanut yhdestä Elias Giödin omistaman huoneen ovesta maistraatin asettaman lukon (TKA, TRO BIa 20, 26.1.1648: 3; Toropainen 2016: 204). Arkeologisen aineiston valossa ei ole mahdollista sanoa, onko kellaritilojen ovet olleet mahdollista salvata kiinni sisäpuolelta. Olettavasti näissäkin ovissa on kuitenkin olleet jonkinlaiset lukot.

2.2.2. Valoaukot ja ikkunat

Markus Hiekkänen (1994: 49) on Suomen keskiaikaisten kirkkojen yhteydessä erottanut käsitteellisesti toisistaan ikkunan (*window*) ja valoaukon (*light*), joista ensimmäisellä hän tarkoittaa seinässä olevaa melko suurikokoista, lasitettua aukkoa, kun taas valoaukon hän määrittelee pienemmäksi, lasittamattomaksi aukoksi. Suuressa kivitalossa on nykyasussaan nähtävissä kaksi valoaukkoa ja mahdollisesti kaksi ikkunaa. Kumpikin valoaukoista sijaitsee rakennuksen kaakkoisseinässä, toinen kellarissa K94:9 ja toinen kellarissa K94:10. Nämä aukot ovat varsin pienikokoisia: niiden leveys on noin 35 cm ja korkeus noin 45 cm. Mahdollisista ikkunoista toinen sijaitsee K94:8 lounaisseinässä ja toinen kellarin K94:9 luoteisseinässä. Jälkimmäinen on ainoa suuren kivitalon kellarikerroksen valoaukko, joka aukeaa kadun puolelle. Tämä ikkuna-aukko poikkeaa rakenteeltaan tyystin kellarin kaakkoisseinän valoaukoista. Syynä saattaa olla, että tämä aukko on mahdollisesti ollut alun perin ikkunaksi muutettu ovi (Lehtonen & Aalto 2015: 15). Tähän viittaisivat ikkunan alapuolella olevat kiviraput, joista ylin päättyy seinän vastakkaisella puolella olevan Luostarin jokikadun keskiaikaiselle korkeudelle (valoaukko näkyy osittain kuvan 27 vasemmassa laidassa, s. 70). Lisätukea teorialle tarjoaa se, etteivät ikkuna-aukon seinäkivet limity rakennuksen seinän kanssa muuten kuin ikkunan leveydeltä. Rakennuksen sisältä tämä näkyy selvemmin kuin ulkopuolelta. Aukon kivien leveys on noin 100 cm, eli se on sopusoinnussa Turusta tunnettujen keskiaikaisten kellarinovien leveyksien (76–110 cm; Seppänen 2012: 758) kanssa. Toinen vaihtoehto on, että kadunpuoleinen aukko on palvellut erilaista funktiota kuin sisäpihan valoaukot. Voisi esimerkiksi ajatella, että kadunpuoleisesta ikkunasta on ollut tarve laskea kellariin sisään tavaraa, ja ikkuna-aukolle johtavat raput ovat saattaneet olla apuna

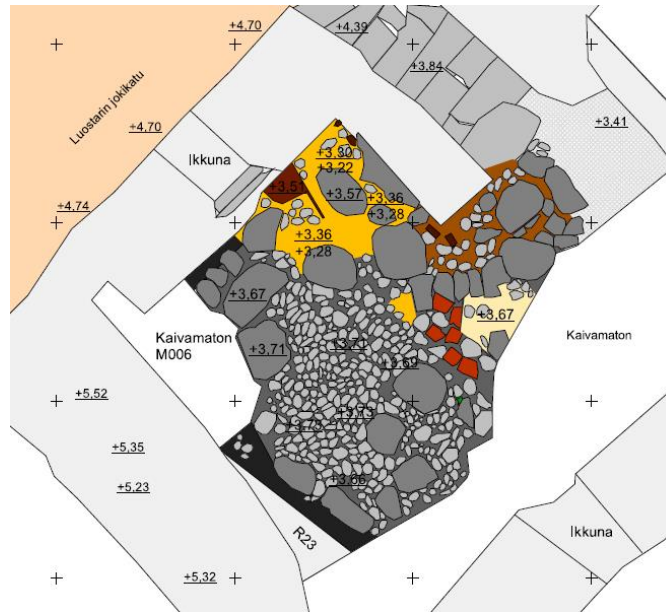
tavaran nostelussa. Tälle poikkeavalle aukolle on tosin myös vaihtoehtoinen selitys, jota käsittelen tarkemmin luvussa 4.1.3.

K94:8:n ikkuna-aukon penkin leveys on peräti 145 cm, vaikka itse ikkuna on luultavasti ollut jonkin verran pienempi. Kellarin K94:9 luoteisseinän ikkunan leveys puolestaan on noin 80 cm. Kaikki aukot eivät kuitenkaan ole olleet käytössä samaan aikaan. Ainakin kellarien K94:9 ja K94:10 kaakkoisseinän valoaukot on muurattu umpeen viimeistään suuren kivitalon pihamaan korottamisen ja porrashuoneen laajennusosan R39 rakentamisen yhteydessä (ks. luku 4.1.6.), ja ne ovat luultavasti kuuluneet kivitalon alkuperäiseen rakenteeseen. Luultavasti samaan aikaan valoaukkojen sulkemisen kanssa porrashuoneen R94:8 lounaisseinään on puhkaistu uusi ikkuna. Ylempien kerrosten ikkunaukoista ei ole säilynyt mitään jälkiä, jos ei huomioida täyttökerroksesta M006 löytyneitä muototiilien kappaleita. Tähän aineistoon tulee suhtautua tietyllä varovaisuudella. Esimerkiksi Uotila (2009: 57) on korostanut, etteivät täyttömaan joukosta löytyvät rakenteelliset yksityiskohdat ole välttämättä peräisin kyseisestä rakennuksesta, vaan ne voivat olla myös jostakin lähistön puretusta kivitalosta. Kellarin K94:9 täyttömaasta on kuitenkin tismalleen samanlaisia lattiatiliä kuin porrashuoneen laajennusosa R39:ssä (lattiatiiliä ks. luku 2.2.3.), joten ainakin osa kellariin päätyneestä materiaalista on luultavimmin peräisin itse kivitalosta.

Suuressa kivitalossa on löytöjen perusteella ollut jo varhaisimmassa vaiheessa 1400-luvulla pienistä, rombinmallisista paloista koottuja lasi-ikkunoita. Löytyneistä ikkunalasista 5 g on varmasti peräisin rakennuksen käyttäjältä (lasista tarkemmin ks. luku 3.2.2.). Koska myös kellarin K94:9 käytön aikaisista kerroksista on yksittäisiä ikkunalasin paloja, on luultavaa, että toisessa tai molemmissa kellarin aukoista on ollut lasi-ikkunat. Hiekkasen määritelmän mukaan valoaukot ovat lähtökohtaisesti lasittamattomia, ja tämä pätee luultavasti myös kellarin kaakkoisseinän pieneen valoaukkoon. Sen sijaan kellarin käytönaikainen ikkunalasi on luultavasti peräisin kellarin luoteisseinän ikkunasta, jonka edustalta tasolasin sirpaleet löytyivätkin. Ikkunalasin löytyminen talon vanhimmista käyttökerroksista on melko poikkeuksellista, koska ikkunalasi on ollut Turun aineistossa melko harvinaista 1500-lukua vanhemmissa kerroksissa (Haggrén 2011b: 61–63). Sen sijaan porrashuoneen K94:8 ikkunan suuri koko ei ehkä ole niin yllättävää. Ikkunalasin saatavuus parani huomattavasti 1500-luvun lopussa saksalaisten lasihyttien tuotannon kasvaessa, eikä suurikokoisten lasitettujen ikkunoiden tekeminen maallisiin rakennuksiinkaan ollut uuden ajan alussa enää poikkeuksellista (Haggrén 2011a: 55). Vaikka kokonaisuudessaan kellarista K94:9 on löytynyt ikkunalasia melko runsaasti (kaikkiaan 243 g), ei ikkunoita kasassa pitäneitä lyijypuitteita löytynyt vuosien 2012–

2015 kaivauksilta kuin vain kaksi palaa. Helposti sulatettava lyijy on luultavasti otettu uusiokäyttöön rikkonaisista ikkunoista. Myös suuren kivitalon pihamaalta löytyi ikkunalasiasia uuden ajan kerroksien lisäksi myöhäiskeskiajalle ajoittuvista yksiköistä K1115 ja K1107.

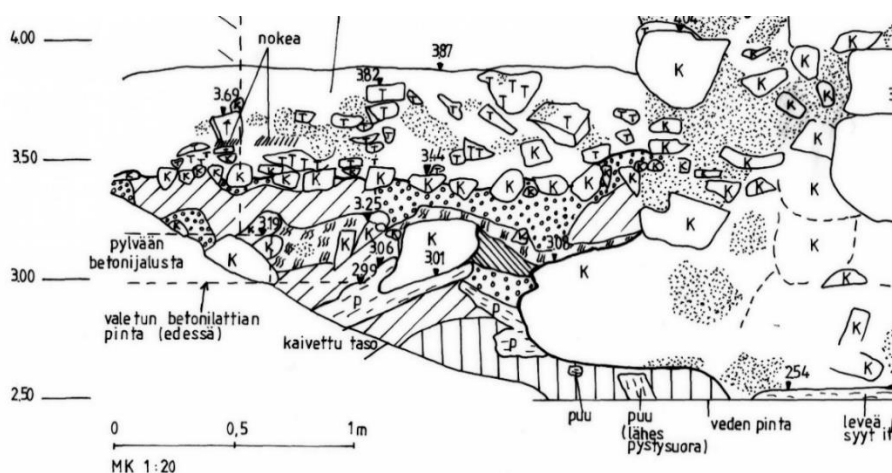
2.2.3. Lattiat

Kuva 19. Kellarin K94:9 lattiakiveys R010. Yksityiskohta kartasta 3/2015. Mittaus ja puhtaaksi piirto Ilari Aalto/Aboa Vetus & Ars Nova.

Kellareissa K94:9 ja K94:10 on kummassakin siististi ladotut kivilattiat, jotka kuitenkin poikkeavat huomattavasti toisistaan (kellarin K94:9 osalta ks. kuva 19). Tämä seikka antaa olettaa, että lattiat on kivetty vasta väliseinän R019 muuraamisen jälkeen, tai ainakin toinen lattia on ladottu tämän jälkeen uudestaan. Kellarissa K94:9 on siisti, nyrkinkokoisista ja hieman suuremmista mukulakivistä ladottu lattia, jonka lounais- ja luodeseinustalla kulkee litteistä kivistä rakennettu kouru. Lattian poikki lähes itä-länsisuuntaisesti kulkee hyvin järeätekoinen kouru R034, joka päättyy allasmaiseen syvennykseen (ks. luku 2.1.2.). Ainakaan kellarin viimeisessä käyttövaiheessaan mukulakivilattia ei ole ollut näkyvässä, vaan sitä on peittänyt tuohikerroksella eristetty laualattia R022. Kellarin K94:10 lattia puolestaan koostuu keskenään melko samankokoisista kulmikkaista kivilaatoista, ja huoneen nurkkia kiertää matala kouru. Ainoastaan porrashuoneesta K94:8 kellariin johtavan oviaukon edessä on suurempi, laakamainen kivi, muuten lattiakivet ovat hyvin tasakokoisia.

Koska K94:10:n lattiakouru myötäilee väliseinää R019, kiveys on luultavasti sitä nuorempi. Myös kellarin K94:10 poikkileikkauksesta piirretty kartta (kuva 20) tukee ajatusta: lattiakiveyksen pohjustushiekkan alla näkyy nimittäin tulipalosta kielivä yhtenäinen nokijälki. Kellarissa on siis ilmeisesti ollut tulipalo ennen uuden lattian pohjustamista ja latomista. Kartan mukaan nokikerroksen alla on noin tasolta 3,00 m mpy ylöspäin kiviä, jotka saattavat olla osa vanhempaa lattiakiveystä. Näiden kivien alla on noin 25 cm paksuinen kerros likaista savea ennen pohjasavea. Kellarin K94:9 lattiakiveyksen R010 alta ei havaittu merkkejä vanhemmista lattiakerroksista, joten kiveystä voidaan pitää alkuperäisenä. Sen pohjustushiekka M026 on levitetty suoraan sinisen pohjasaven päälle.

Kuva 20. Yksityiskohta kellarin K94:10 lattian profiilista lounaaseen. Luostarin jokikatu on kuvasta vasemmalle. Yksityiskohta 1994–1995 kaivauskartasta 128. Mittaus Mervi Soilamo-Malmi, puhtaaksi piirto Tuula Ryyänen/Museovirasto. Aboa Vetus & Ars Novan arkisto. Ks. liite 7.

Kuva 21. Lähes ehjä lattiatiili K94:9:stä. Ilari Aalto/Aboa Vetus & Ars Nova.

Kellarista K94:9 löytyi kahdeksan lasittamatonta lattiatii- len kappaletta (kuva 21), jotka ovat peräisin ainakin seitsemästä tiilestä. Lattiatii- lten mitat ovat hyvin säännönmukaisesti 5 x 21 x 21 cm. Seppänen (2012: 699) jakaa väitöskirjassaan Turun keskiaikaiset lattiatii- let kolmeen kategoriaan, joista tämän kokoluokan tiilet ovat harvinaisin. Erikokoisten lat- tiatii- lten välinen kronologia on kuitenkin toistaiseksi tuntematon. Täysin vastaavia lat- tiatii- liä on säilynyt myös *in situ* suuren kivitalon portaikkohuoneen laajennuksessa, missä lattia R39 on ladottu käyttäen sekä neliönmallisia lattiatii- liä että tavallisia muuritiiliä (kuva 6 s. 18). Tämän perusteella tiilet ajoittuvat luultavasti melko nuoriksi, aikaisintaan 1500-luvun loppuun (R39:n ajoituksesta tarkemmin ks. luku 3.4.1.). Kellarista K94:9 löy- tyneet tiilet olivat peräisin sortumakerros M006:sta ja tunkiokerros M005:stä. Tämän pohjalta voi olettaa, että ainakin osassa rakennuksen toista kerrosta on ollut tiililattia. Suuresta kivitalosta on löytynyt niin vähän lattiatii- liä, että ne eivät mitenkään voi edustaa kokonaista lattiaa. Syynä voi olla, että vain pieni osa lattiaa, esimerkiksi tulisijan edusta, olisi ollut kivetty. Toinen vaihtoehto on, että muualla rakennuksessa olleet tiililattiat oli- sivat olleet rakenteeltaan samanlaisia kuin eteishuoneen tiililattia, ja varsinaisia laatta- maisia lattiatii- liä olisi käytetty vain koristeena muuritiilistä ladotun lattian lomassa. To- dennäköisin vaihtoehto kuitenkin on, että lattiatii- let eivät vain ole säilyneet. Lattiatii- lten vähäinen löytömäärä on tyypillistä keskiajan ja uuden ajan taitteen rakennuskohteille, ja se selittyy sillä, että tiilet on kerätty talteen uusiokäyttöä varten (Seppänen 2012: 701). Suuren kivitalon kohdalla tätä selitysmallia vahvistaa sekin, että kaikki löytyneet lattiatii- let ovat rikkinäisiä. Ilmeisesti kaikki ehjät kappaleet on siis otettu talteen. Tiilien uu- siokäyttö olikin jo keskiajalla erittäin tavanomaista – esimerkiksi Turun tuomiokirkon eteläpuoliselta Hevostorilta on löytynyt ilmeisesti tuomiokirkosta puretuilla muototiilillä päällystetty kuja (Pihlman & Majantie 2007: 5).

2.2.4. Tulisijat

Takat

Suuressa kivitalossa olleista tulisijoista jääneet jäljet ovat hyvin tulkinnanvaraisia. Ylem- pien kerrosten tulisijoista ei luonnollisesti ole minkäänlaisia jäännöksiä, mutta raastuvan- oikeuden pöytäkirjojen mukaan rakennuksen toisessa kerroksessa on ainakin kahdessa huoneessa ollut pellilliset takat, joista Elias Giös vuonna 1648 valitti Mechtild Stensdot- terin poistaneen pellit (TKA, TRO BIa 20, 26.1.1648: 3; Toropainen 2016: 204). Kuten luvussa 2.1.4. esitettiin, myös kolmannessa huoneessa on hyvin todennäköisesti ollut

takka. Nämä ylempien kerrosten takat ovat luultavasti sijainneet kiinni kantavissa seinissä, koska kivitalon kellarikerroksessa ei ole havaittavissa tukirakenteita, joita tällaiset takat olisivat muuten vaatineet. Takan rakentaminen osaksi seinärakennetta onkin ollut tyypillistä myöhäiskeskiajan muuratuissa rakennuksissa (Seppänen 2012: 734).

Maininta takkapelleistä osoittaa, että tulisijat ovat 1600-luvun alussa olleet uloslämpiviä. Seppäsen (2012: 723–724) mukaan savujohdollisia uuneja olisi alettu rakentaa sisänlämpiviä sijaan 1500–1600-luvulla, mutta mahdollisesti jo 1400-luvun jälkipuoliskolla. Savupellit taas mainitaan Ruotsissa 1400-luvun lopulla ja Turun linnassa vuonna 1543 (Seppänen 2012: 734). Takkojen Seppänen (2012: 733) arvelee levinneen muurattuihin kaupunkitaloihin mahdollisesti myöhäiskeskiajalla. Koska suuri kivitalo on kuitenkin rakennettu selvästi ennen pellillisten takkojen aikaa, on ylemmän kerroksen lämmittäminen hoidettu alun perin jollakin toisella tavalla, jota ei ole mahdollista löytöjen tai kirjallisten lähteitten valossa selvittää.

Uunit ja kiukaat

Kuva 22. Tiilistä ladottu mahdollinen uunirakenne R018 itään. AKDG4434: 74. Ilari Aalto/ Aboa Vetus & Ars Nova.

Kellaritilojen lämmitysjärjestelmästä ei ole olemassa kirjallisia lähdetietoja, ja kellarien lämmittäminen onkin ollut keskiajan Turussa hyvin poikkeuksellista. Kellarista K94:9 löytyneen runsaan ruoanlaittoon liittyvän löytöaineiston valossa tuntuisi kuitenkin lähes välttämättömältä, että kellarissa on ollut vähintään yksi tulisija. Kellarin lattialla onkin poikkeuksellinen rakenne R018 (kuva 22), joka on kaivettu vain osittain esiin. Itä-länsi-

suuntainen rakenne on kellarin mukulakivilattiasta poiketen ladottu tiilistä. Tiilten kaakkoispuolen maapatsaassa erottuu niitä korkeammalla olevia kiviä, mutta rakenteen tarkempaa jatkumista maapatsaan alla on mahdoton arvailla.

R018:n luodetta kohti kapenevan näkyvän rakenneosan keskellä on tiililadonnassa aukko, jota jo rakenteen löytyessä pidettiin mahdollisesti tulipesänä (Lehtonen & Aalto 2015: 23–24; Lehtonen & Aalto 2016: 31–32). Tästä aukosta löytyi vuoden 2015 kaivauksissa luukahvainen ruokaveitsi (KM 40575:92). Tiiletön alue oli täynnä hyvin tummaa maata M031, josta otettiin maanäyte. Näytteessä oli kuitenkin vain erittäin niukasti hiiltä, eikä näytteessä ollut mitään muutakaan tulisijakäyttöön viittaavaa. Päinvastoin M031 olisi makrofossiilianalyysin perusteella tulkittavissa enemmän talautumiskerrokseksi (Lempiäinen-Avci 2015b: 7–8). Toisaalta veitset ja rautaesineet yleensä ovat tyypillinen kätkölöytö historiallisen ajan uunin pohjista (ks. esim. Hukan-taival 2007: 67 & 70). Kysymys rakenteen R018 käyttötarkoituksesta on jätettävä avoimeksi kunnes se on saatu kaivetuksi kokonaisuudessaan esiin. Nähdäkseni tulkinta uunin pohjasta on kuitenkin toistaiseksi paras hypoteesi rakenteen funktiosta.

Rakenteen R018 lisäksi kellarin K94:9 lounaisseinästä löydettiin vuoden 2012 kaivauksissa kaksi lähinnä liuskekivilaaosta tynnyriholvattua holvikomeroa R23:1 ja R23:2 (ks. luku 2.1.2.; kuva 11 s. 23). Vuoden 2014 kaivausten yhteydessä heräsi ajatus, että komerot saattaisivat olla kiuasuuneja (Lehtonen & Aalto 2015: 21). Ajatusta tukee se, että vain osittain esiin kaivetut komerot vaikuttaisivat olevan täynnä kiuaskiviksi sopivia mukulakiviä. Holvikomeroitten alaosassa on myös matala, kivistä muurattu arina, joka viittaisi myös tulisijaan. Tämän arinan juuresta yksikön M017 yhteydestä löytyi vuonna 2014 nokista maata ja melko iso punasavisen paistinpannun reu-napala KM 40165:82. Uunitulkintaa vastaan kuitenkin sotei se, ettei holveissa näyttäisi olevan nokea tai muita jälkiä tulenpidosta. Holveista puuttuu myös savunpoistokanava, mutta kiukaina ne olisivat luultavasti olleet sisäänlämpiäviä niin, että savu olisi päässyt kellaritilaan ja kulkenut pois kellarin katossa olleesta savunpoistoaukosta (ks. esim. Seppänen 2012: 711). Jos rakenteet ovat todella olleet kiukaita, niitä on saatettu myös lämmitellä rakennuksen ulkopuolelta, kellarin lounaisseinän takaa. Tässä tapauksessa viereinen kellari K94:11–12 olisi voitu rakentaa vasta kiukaiden käytön päätyttyä. Näin voikin olla, koska kellareiden K94:11–12 on selvästi suurta kivitaloa nuorempi (esim. Uotila & Lempiäinen 2007).

Holvikomerot R23 muistuttavat jossain määrin myös keskiaikaisia hypokaustiuneja, kuten Viljandin fransiskaanikonventin hypokaustiunia (Tvauri 2009: 68–69). Suomesta vertailukohteina toimivat Hämeen linnan kaksi hypokaustiunia, jotka on

tosin muurattu tiilestä ja ne ovat kooltaan huomattavasti suuren kivitalon holveja pienempiä. Kummassakin on kuitenkin ollut lämpöä varaavat kivet holvikomeroiden R23 tapaan. Rakenteen R018 tapaan holvikomeroiden lopullinen tulkinta on kuitenkin jätettävä avoimeksi, kunnes ne saadaan kokonaan kaivetuksi esiin. Ainoastaan tulipesän löytyminen komeroista varmistaisi niiden käytön tulisijoina (muista tulkinnoista ks. luvut 2.1.2. ja 4.1.3).

Kaakeliuunit

Kuva 23. Suuren kivitalon purkamisen jälkeen rakennetun kujan R21 alta löytynyt renessanssikaakeli KM95032:8056 saattaa olla peräisin suuresta kivitalosta. Ilari Aalto.

Koko Aboa Vetuksen alueelta löydetty uunikaakelit keskittyvät suuren kivitalon ympäristöön (Majantie 2010: 176), ja vaikuttaa todennäköiseltä, että talossa on viimeistään 1500-luvulla ollut yksi tai useampi kaakeliuuni. Jostakin syystä kaakeleita on runsaasti kellarista K94:10 ja sinne johtavasta portaikosta K94:8 (löydöt KM95032:8173–8193), mutta ei yhtäkään kellarista K94:9⁹. Muoto- ja lattiatiilten tavoin ehjät uunikaakelit on luultavasti kierrätetty, mikä selittää niiden vähäisen määrän aineistossa. Useimpien löytöjen tarkempi konteksti ei ole selvillä, ja ne ovat luultavammin peräisin kellarin täyttömaasta. Osalla löydöistä on kuitenkin tarkempi löytöyhteys. Aivan suuren kivitalon porashuoneen eteläpuolella sijainneen 1300-luvulle ajoitetun puurakenteen R32 päältä ja sen lähetyviltä löytyi vuonna 1994 kaksi vanhempaa ruukkukaakelityyppiä edustavaa

⁹ FT Kirsi Majantie kävi suuren kivitalon vuoden 2012 löytöaineiston läpi, eikä löytänyt yhtäkään kaakelin fragmenttia. Mitään kaakeliksi tulkittavaa ei löytynyt myöskään vuosien 2013–2015 kaivauksilta.

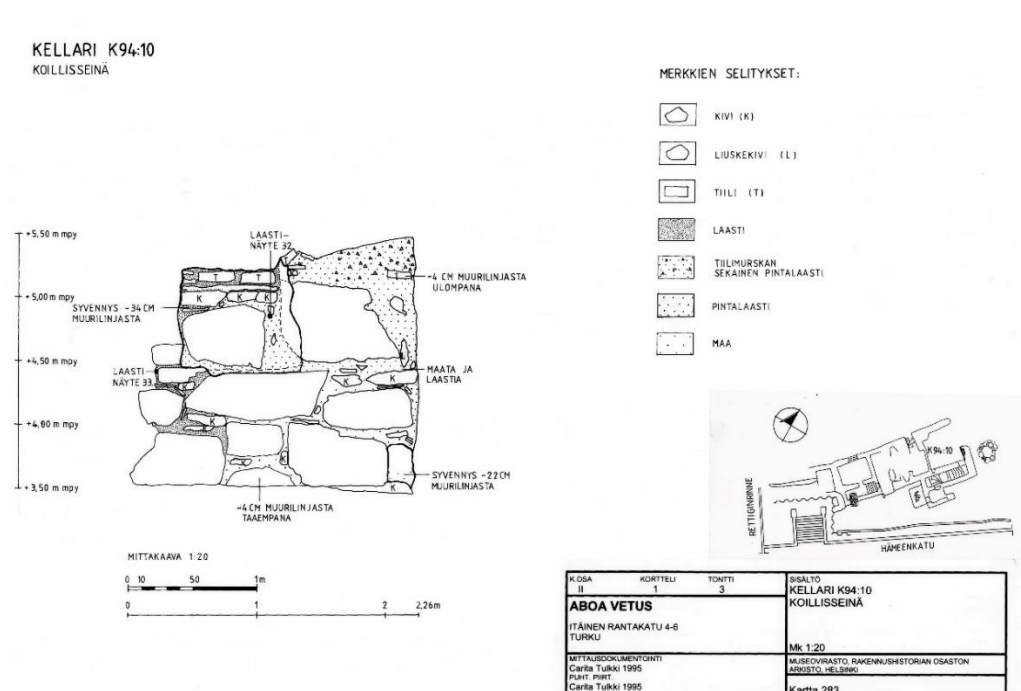
kaakelia KM95032:7996 ja KM95032: 8001, jotka Majantie (2010: 176–177) ajoittaa 1400-luvun loppuun tai 1500-luvun alkuun. Kellareiden täyttömaasta on myös kahdeksan muuta kaakelia, jotka Majantien (2010: 177) mukaan ajoittuvat vuosien 1500–1550 välille. Majantien mielestä palat ovat luultavasti peräisin paikalla olleiden rakennusten yläkerroksista, mikä saattaakin pitää paikkansa, vaikka ei ole löytökontekstin perusteella todennettavissa. Suureen kivitaloon voinee kuitenkin varmuudella liittää porrashuoneen K94:8 laajennusosan R39 alta löytyneet kaksi vuosiin 1580–1610 ajoittuvaa ruukkukaakelin palaa (KM 95032:7999) ja runsaan määrän vuosiin 1560–1610 ajoittuvia renessanssikaakeliin paloja (KM 95032:8060) (Majantie 2010: 178).

Kellarin K94:9 holvien R23 päälle rakennetun kujan R19 (kujasta R19 ks. tarkemmin luku 2.1.5.) alta on myös kolmen ruukkukaakelin (KM 95032:7982–7983, :8002) ja kuuden renessanssikaakelin (KM 95032:8027–8032) kappaleet. Renessanssikaakeliin kuva-aiheita ei ole voitu tunnistaa (Majantie 2010: 510–511). Aivan vierestä, kellareiden K94:11 ja K94:12 päällä kulkeneen kujan R21 alta on kuitenkin renessanssikaakelin kappaleita (KM 95032:8056; kuva 23), joiden aiheena on muodikkaasti pukeutunut nainen, ilmeisesti Saksin vaaliruhtinatar Sibilla Kleveläinen (1512–1554). Majantien (2010: 257) mukaan tällaisten kaakeliin muotit ajoittuvat vuosien 1532–1547 väliin, mutta niitä on saatettu käyttää 1600-luvun alkuun saakka. Sibilla Kleveläistä ja hänen miestään vaaliruhtinas Johann Friedrich I:stä (1503–1554) esittävät kaakelit ajoittuvatkin Majantien mukaan Turussa todennäköisemmin aikavälille 1560–1610. Protestanttisia ruhtinaita esittävät kaakelit olivat 1500-luvulla suosittu propagandan ja mielipiteen ilmaisun keino protestanttisissa piireissä (Majantie 2010: 291). Tämä sopiikin erinomaisesti yhteen sen kanssa, että talon varhaisin tunnettu omistaja sattuu olemaan Paraisen kirkkoherra. Kaakelit saattoivat jopa olla 1560-luvulla Turun linnaan vastaavanlaiset uunikaakelit valmistaneen Abraham von Wittenbergin (Majantie 2016a: 59; Majantie 2016b: 355 & 357) käsialaa.

Suuressa kivitalossa on siis saattanut olla ruukkukaakeleista rakennettu ajanmukainen kaakeliuuni jo 1400-luvun lopussa tai aivan 1500-luvun alussa. 1500-luvulla taloon on saatettu muurata uusia ruukkukaakeliuuneja, mutta viimeistään 1500-luvun loppupuolella suuressa kivitalossa on luultavasti ollut yhtäaikaaisesti ainakin yksi ruukkukaakeliuuni ja yksi renessanssikaakeliuuni, jotka on purettu tai jotka ovat tuhoutuneet tulipalossa 1500- ja 1600-luvun taitteessa ja päätyneet portaikon laajennusosan R39 täyttömaahan. Nuoremista, 1600-luvulla mahdollisesti käytetyistä kaakeliuuneista kertovia löytöjä ei ole säilynyt.

2.2.5. Komerot

Suuressa kivitalossa on useita erilaisia seinäkomoeroita, joilla on luultavasti ollut erilaisia käyttötarkoituksia. Rakennuksen kaivamattomissa osissa saattaa tässä mainittujen lisäksi olla vielä lisää komeroita. Porrashuoneen K94:8 kaakkoisseinällä, portaikon alapäässä on pienehkö, katekivellinen komero. Komerossa on ilmeisesti pidetty öljylamppua, pärettä tai kynttilää valaisemassa muuten pimeää ja valo-aukotonta porrashuonetta. Kellarissa K94:10 taas on keskellä koillisseinää suurikokoinen, osittain tuhoutunut seinäkomero (kuva 24). Komerossa on ollut pyöreä yläosa. Tämän tyyppiset komerot ovat useimmiten olleet hyllyjä, ja syvennyksessä onkin luultavasti ollut puinen, mahdollisesti ovellinen puuhylly (keskiaikaisissa kirkoissa olevista vastaavista komeroista ks. esim. Hiekkänen 1994: 69–82; Rinne 1932: 273–275). Komeron puurakenteista ei ole kuitenkaan jäänyt mitään jälkiä.

Kuva 24. Kellarin K94:10 koillisseinän holvikomeron jäänteet. Komeron oikeassa ylälaidassa näkyy tiili kohdassa, josta komeron holvi on alkanut. 1994 kaivauskartta 283. Mittaus ja puhtaaksi piirto Carita Tulkki/Museovirasto. Aboa Vetus & Ars Novan arkisto. Ks. liite 9.

Kellarissa K94:10 on myös pienempiä seinäkomoeroita. Kaakkoisseinällä on noin metrin päässä toisistaan kaksi pyöreää koloa, joista pienemmän halkaisija on noin 12 cm ja syvyys 35 cm, kun taas suuremman koko on noin 26 x 30 cm ja syvyys 26 cm (Tulkki 1995:

6). Konservattori Mirja Kanerva tulkitse kolot kellarin kattoholvin tukilaudoituksen kiinnityspaikoiksi, mistä Uotila (1995) kuitenkin on vahvasti eri mieltä. Hänen mukaansa kolot ovat pikemminkin liittyneet johonkin kiinteään puurakenteeseen. Kellarin K94:9 kaakkoisseinän alaosasta on viitteitä samankaltaisista komeroista, mutta niiden jäänteet ovat hyvin epäselvät (Lehtonen & Aalto 2014: 15–16). Silmämääräisesti kellarin K94:10 aukkoja vastapäätä on kellarin luoteisseinässä ainakin kaksi pientä, katekivellistä ja neliskulmaista komeroa 90 cm päässä toisistaan. Suuremman, länsinurkan puoleisen komeron koko on noin 56 x 46 cm ja syvyys 36 cm. Pienemmän komeron koko on noin 50 x 32 cm ja syvyys 34 cm (Tulkki 1995: 8). Näitä katekivellisiä komeroita on pidetty varastokomeroina (Tulkki 1995: 6; Uotila 1995).

2.2.6. Seinät

Ainakin osa suuren kivitalon seinistä on ollut valkoiseksi rapattuja. Pintalaastia on säilynyt ainakin porrashuoneen K94:8 seinissä (Lehto 1995: 3–4). Porrashuoneesta löytyi myös kappale rappausta (KM 95032:12390), jossa oli kellanruskealla ja vihertävän ruskealla maalilla tehtyä maalausta (Lehto 1995: 10). Ainakin osassa rakennuksen seiniä on saattanut siis olla myös maalauskoristelua.

2.2.7. Irtain sisustus

Suuren kivitalon irtaimesta sisustuksesta ei ole säilynyt arkeologisesti juuri mitään, mikä onkin tavanomainen tilanne keskiajan kaupunkiarkeologiassa (Seppänen 2003: 93). Suuren kivitalon kohdalla löytöjen vähäisyys johtuu siitä, että talo on ilmeisestikin tyhjenetty kaikesta irtaimistosta ennen sen purkamista. Aavistuksen turkulaisen porvaritalon sisustuksesta voi kuitenkin saada vuonna 1636 laaditusta turkulaisen porvari Thomas Trällin perunkirjasta. Perunkirjan mukaan Trällin tontilla oli piharakennusten lisäksi kaksi kivitaloa, joista suurempi oli asuinkäytössä ja pienempi aittana. Isoon kivitupaan kuului kauniiksi mainittu kellari ja sen päällä olleet suurempi ja pienempi tupa sekä kellariin johtanut halssi (Toropainen 2014: 6). Rakenteeltaan Trällin talo muistutti siis huomattavan paljon suurta kivitaloa.

Suuren tuvan sisustukseen kuului lipasto, kolmella lukolla lukittava tammi-kaappi ja mäntyinen ruokakaappi. Tuvassa oli myös tammipöytä ja neljä tuolia, joista yksi oli sorvattu karmituoli. Pienemmässä tuvassa oli pieni vanha pöytä ja pieni lipas, englantilainen kääntöpenkki sekä kaksi tanskalaista arkkua. Rakennuksen eteisessä oli suuri, lukollinen tavara-arkku ja ”ikivanha” – luultavasti keskiaikainen – kanneltaan kaareva

arkku. Taloudessa oli myös kaksi vihreää pöytäliinaa, ruokailuliinoja, tyynyjä ja vihreästä ja mustasta verasta tehdyt seinävaatteet. Talossa oli useita sänkyjä, joiden edessä oli punaiset vuodeverhot, sekä englantilaisia tyynyjä ja punaisella ja vihreällä englantilaisella kankaalla päällystettyjä peitteitä (Toropainen 2014: 7). On hyvin luultavaa, että ainakin Elias Espingin jälkeläisten asuessa suuressa kivitalossa 1500-luvun lopusta 1600-luvun puoliväliin talon sisustus olisi ollut samankaltainen.

3. Aika

3.1. Stratigrafiset yksiköt

Eriksdotter (2005: 33–35) käyttää ajan käsitettä laajassa merkityksessä, tarkoittaen kaikkia (aineellisia) muutoksia, joita rakennusjäännös on historiansa aikana kokenut – ihmisen, luonnon ja rakennuksen vuorovaikutusta. Eriksdotter painottaa itse elämäkerrallista lähestymistapaa, joka huomioi sekä rakennuksessa tapahtuneet fyysiset muutokset että kulttuuriset merkitykset, joita tehdyt muutokset kuvastavat (Eriksdotter 2005: 35). Eriksdotter korostaa myös stratigrafisen ajattelun merkitystä rakennuksen elinkaaren jäljittämässä – rakennuksen stratigrafian kautta on mahdollista tutkia itse rakennusta ilman ulkoapäin asetettuja aikarajoja tai periodisointia (Eriksdotter 2005: 37–40 & 58–78). Käsitellenkin tässä luvussa ennen kaikkea suuren kivitalon rakenteiden ja käytönaikaisten maakerrosten stratigrafiaa ja analysoin samalla maayksiköiden löytöaineistoja. Tältä pohjalta rakennan luvussa 4. tulkinnan suuren kivitalon eri käyttövaiheista.

Suuren kivitalon ja sen pihamaan kaivauksissa on eri vuosina käytetty eritarkkuuksista yksikködokumentaatiota. Eri toimijat ovat suuren kivitalon tutkimuksissa myös käyttäneet erilaisia nimeämisperiaatteita, mikä saattaa vaikeuttaa kohteen hahmottamista etenkin eri nimillä samoista yksiköistä puhuttaessa. Vuonna 1994 kaivauksella esiin tulleet rakenteet nimettiin tunnuksella R ja juoksevalla numerolla. Muuritutkimus ky:n kaivauksilla maayksiköt on nimetty tunnuksella K ja rakenteet tunnuksella R, jota seuraa aluetunnus 11 ja kaksinumeroinen juokseva luku. Aboa Vetus & Ars Novan kaivauksilla 2012–2015 maayksiköistä on käytetty tunnusta M ja rakenteista R, jota seuraa kolminumeroinen juokseva luku. Selkeyden vuoksi 1994 kaivauksilla nimetyistä rakenteista käytettiin vuosien 2012–2015 kaivauksilla niiden vanhoja nimiä. Tässä tutkielmassa noudatan samaa käytäntöä. Yksiköistä, joita tutkittiin sekä Muuritutkimus ky:n että Aboa Vetus & Ars Novan kaivauksilla ilmoitan molemmat yksikkönimet, mutta käytän yhtenäisyyden vuoksi vuosina 2012–2015 käytettyjä tunnuksia. Muuten vuosina 2009–2010 dokumentoiduista yksiköistä käytetään niille silloin annettuja tunnuksia.

Koska maayksiköitä ei ole dokumentoitu kellareista K94:8 ja K94:10, voidaan niitä tarkastella ainoastaan K94:9:n ja suuren kivitalon pihamaan (alue 11) osalta. Vertailen kuitenkin kellareiden löytöaineistoa keskenään selvittääkseni, onko kellareiden K94:8 ja K94:10 täytössä havaittavissa yhdistäviä piirteitä. K94:10:n kohdalla osasta löytöjä on ilmoitettu niiden suurpiirteinen löytökorkeus, mutta ei muita tietoja. Käyn tämän

kellarin osalta tarkemmin läpi ne löydöt, joiden voi löytötietojen perusteella olettaa kuuluvan rakennuksen käyttövaiheeseen. Muiden kellaritilojen epäselvä löytödokumentaatio estää kuitenkin tekemästä tarkempaa vertailua kellarin K94:9 kanssa.

3.1.1. Kellari K94:9

Kellarista K94:9 on dokumentoitu vuosina 2012–2015 kaikkiaan 43 stratigrafista yksikköä, joista 17 on rakenteita, 25 on maayksiköitä ja yksi on kuoppa (ks. liitteet 1, 3, 14 & 15). Kellarin maayksiköt ovat syntyneet koko rakennuksen käyttöhistorian aikana 1400-luvulta 1600-luvun puoliväliin. Dokumentoidut yksiköt ovat 1) talon rakentamiseen liittyviä pohjustuskerroksia, 2) käytön aikana paikalleen kerrostuneita yksiköitä, 3) käytön aikaisiin rakenteisiin liittyviä yksiköitä, 4) palokerroksia, 5) tunkiomaata, 6) purkukerrosia, 7) täyttömaakerroksia ja 8) kellarirakenteen päälle rakennetun kujan pohjustuskerros. Göran Tagesson (2000: 157) jaottelee historiallisen ajan kulttuurikerrokset kolmeen tyyppiin: primäärästi kerrostuneisiin, sekundäärästi kerrostuneisiin ja tertiäärästi kerrostuneisiin. Näistä primäärästi kerrostuneille yksiköt ovat kertyneet käyttökontekstiinsa, ja näihin lukeutuvat yllä luetellut yksikkötyypit 1–4. Sekundäärästi kerrostuneet yksiköt ovat pääasiassa tunkiomaata, jossa artefaktit on erotettu alkuperäisestä kontekstistaan ja siirretty tunkioon. Tähän kategoriaan kuuluu siis yksikkötyyppi 5. Tertiäärästi kerrostuneet yksiköt ovat paikasta toiseen siirrettyä maata, jossa on sekaisin ajallisesta ja tilallisesta kontekstistaan erotettuja esinelöytöjä. Tähän kategoriaan kuuluvat purku-, täyttö- ja pohjustuskerrokset 6–8.

Kellarin K94:9 vanhin yksikkö on suoraan sinisen pohjasaven M027 päälle levitetty lattiakiveyksen R010 pohjustushiekka M026, jonka seasta kellarin pohjoisnurkasta löytynyt esineistö ajoittuu 1400-luvun alusta noin vuoteen 1500 (ks. luku 3.2.2.). Pohjustushiekalle ladotun kiveyksen R010 päälle oli koko kellarin alueelle levitetty eristystuohikerros M023, jonka päällä on ilmeisesti ollut lähes kokonaan maatunut lautalattia R022. Kaakko-luodesuuntaista lattiaa oli havaittavissa paikoin kellarin lounaisseinustalla. Kellarin seinustoja kiertävät lattiakourut, jotka olivat kaikki täynnä hyvin orgaanista maata M017. Tämä yksikkö oli kertynyt suoraan pohjustushiekan M026 päälle. Nämä yksiköt edustavat kellarin primäärikäyttöä, joka päättyi palokerroksen M014 aiheuttaneeseen tulipaloon. M014 koostui pääasiassa nokisista tiilistä, hiilestä ja tiilimurskasta. Palon aiheuttamat jäljet ovat myös selvästi havaittavissa kellarin seinissä, etenkin tiilisessä väliseinässä R019.

Tulipalon jälkeen kellariin oli kertynyt orgaaninen tunkiokerros M005. Yksikköä voidaan pitää Tagessonin jaottelun perusteella sekundäärisenä, koska siitä tehdyt löydöt eivät ole primäärikontekstissaan vaan ne on tarkoituksella hylätty. Hyväkuntoisen luu- ja makro-fossiiliaineiston perusteella yksikkö vaikuttaisi kertyneen paikalleen, ilman että siinä ole tapahtunut myöhempää sekoittumista (ks. Lempiäinen-Avci 2015a: 9). Toisaalta kaksi kolmesta yksiköstä teetetystä radiohiiliajoituksesta ajoittuvat 1400-luvulle (ks. luku 3.4.2.; Hela-3870 & Hela-3871, liite 17), mikä ei ole stratigrafian perusteella mahdollista. Niinpä M005:een on joko kulkeutunut vanhempaa aineistoa kerroksen muodostumisvaiheessa tai siihen on myöhemmin sekoittunut aineistoa kellarin ylemmistä, sekoittuneista kerroksista. Missään nimessä ei vaikuta siltä, että yksikön maa-aines olisi siirretty jostain muualta, koska kerroksesta löytyi esimerkiksi anatomisesti kokonaisia kalanruotoja. Yksiköstä löydetty esineet ajoittuvat pääasiassa 1500-luvulle (ks. luku 3.2.2.). Yksikön paksuudesta päätellen vaikuttaa siltä, että se on kerrostunut useiden vuosien kuluessa, kun primäärikäytöstään hylättyä kellaria on käytetty latriinina. Esimerkiksi Manfred Gläser (1999: 32) on arvellut Lyypekistä tunnettujen 48 kuutiometrin kokoisten latriinien täyttymisen vieneen 30–50 vuotta. Tällöin jätettä olisi kertynyt noin 1–1,6 m³ vuodessa. Suuren kivitalon M005:n tilavuudeksi voi arvioida noin 7,5 kuutiometriä (paksuus 0,3 m ja pinta-ala 25 m²), ja Gläserin laskutavalla yksikkö olisi syntynyt 5–8 vuoden kuluessa. Rivo Bernotas (2008: 25–26) on puolestaan arvellut, että Tarton huomattavasti pienempiä keskiaikaisia latriinikuoppia on tyhjennetty jatkuvasti. Suuren kivitalon kohdalla ei ole selvää viitettä tunkiomaan tyhjentämisestä, mutta tätä mahdollisuutta ei voi sulkea pois. Joka tapauksessa vaikuttaisi siltä, että tunkiomaa on kertynyt enemmän muutaman vuoden kuin useamman vuosikymmenen aikana.

M005:n päälle on kertynyt purku/sortumakerros M006, joka ilmeisesti liittyy kellarin purkamiseen 1650-luvulla. Mielenkiintoista kyllä M006:n seasta löytyneet muuritiilet ovat pääosin erittäin palaneita ja jopa sulaneita. Se ei kuitenkaan tarkoita kerroksen syntyneen tulipalossa kuten vuoden 2013 kaivausten yhteydessä esitettiin (Lehtonen & Aalto 2014: 11–12), vaan luultavimmin tulipalon jäljet ovat aiheutuneet jo palokerroksen M014 aiheuttaneesta palosta. Kerros onkin varmuudella muodostunut kivitalon käytön loppuvaiheessa, koska sen seassa oli samanlaisia lattiatiiliä kuin kivitalon nuorimassa rakennusosassa, R39:ssä (ks. luku 2.2.3.). M006:n päällä oli ilmeisesti samassa yhteydessä muodostunut laastisempi M012. Kaikki M005:n päällä olevat yksiköt vaikuttavat täyttömaalta. Uotilan (2009: 57) mukaan kellareiden täyttömaat ovat usein valikointua ainesta, jotka muodostavat kellariin kivi-, tiili- ja laastikerroksia. Juuri näin vaikuttaa

suurella kivitalossakin olevan. Tätä täyttöhistoriaa monimutkaistaa kuitenkin laastikerrosten M003 ja M012 välissä kulkenut yksikkö M008. Vain noin 10 cm paksuinen, voimakkaasti lounaasta koilliseen laskenut hiilikerros vaikuttaa nimittäin olevan seurausta kellarin osittaisen täyttämisen jälkeen sattuneesta tulipalosta, jonka tulkittiin vuoden 2012 kaivauksissa olleen vuoden 1656 kaupunkipalo (Lehtonen & Aalto 2014: 11). Yksiköstä löytyi useita muutaman neliösenttimetrin kokoisia kappaleita hiiltynyttä villakangasta (KM 39152:231–237; KM 39515:192; KM 40575:26), ja makrofossiilinäytteistä paljastui runsaasti hiiltyneitä viljanjyviä (ks. liite 4). Jyvät olivat erittäin hyväkuntoisia, ja jopa niiden kuoret, kaleet ja helpeet olivat säilyneet. Analyysin tehneen Mia Lempiäinen-Avcin (2015a: 9) mukaan jyvät ovat käsittelemättömiä ja ne ovat palaneet varastointipaikallaan. Kerroksen hauras löytöaineisto oli säilynyt niin hyväkuntoisena, ettei palojätettä ole voitu siirrellä, vaan se on kerrostunut *in situ*. Yksikkö on mahdollisesti sama, joka erottuu 1990-luvun kaivauskartoissa ohuena rantuna kaikkialla suuren kivitalon ulkopuolella.

Kellarin konservoinnin yhteydessä vuonna 2013 havaittiin, että hiilinen M008 vaikutti jatkuvan lounaassa kellarin ulkopuolelle, suoraan holvien R23 päälle (Lehtonen & Aalto 2014: 11). Tämän holvien päällä olevan hiilijäljen päälle on sitten levitetty pohjustushiekka M002 ja ladottu kujakiveys R19. Koska M008:n kulkua oli mahdollista havainnoida lounaisosastaan vain paikoin, voi olla, että kyseessä olisikin kaksi eri palosta syntynyttä hiilijälkeä, ja R19:n alainen jälki olisi kellariin valuessaan sekoittunut M008:aan.. Koska M008:a ja M002:n alla olevaa hiilijälkeä ei voi varmuudella pitää samana yksikkönä, käytän jälkimmäisestä vastedes tunnusta M040. Koska M040 vaikuttaa kuitenkin koostumukseltaan hyvin samankaltaiselta M008:n kanssa, pitäisin yhtenä M008:n mahdollisena muodostumisprosessina sitä, että kivitalon lounaisseinän purkamisen yhteydessä M040:n nokimaata olisi valunut kellarin purku- ja täyttökerrosten päälle.

M008:n päällä oli M012:a ohuempi, mutta muuten koostumukseltaan hyvin samankaltainen laastikerros M003. Tämä yksikkö edustaa varmasti talon purkamista, sillä sen päällä oli koko kellarin peittänyt täyttömaa M001, jolla purettu rakennus on tasattu. M001 oli 1994 kaivauksissa kaivettu jo ylimmistä osistaan pois, niin ettei sen todellista paksuutta voitu selvittää. Luultavasti täyttömaakerroksella oli kuitenkin peitetty 1600-luvun puolivälissä kaikki suuren kivitalon näkyvät osat ennen pohjustushiekan ja kiveyksen rakentamista paikalle. Löytöjen fragmentaarisuus viittaa siihen, että M001:n maata on saatettu siirrellä useammankin kerran paikasta toiseen. Kerroksen löydöt eivät siis suoraan kerro mitään suuresta kivitalosta, mutta oletettavasti ne ovat kuitenkin lähistöltä peräisin, kenties Luostarikorttelin alueelta. Yksikön löydöt ajoittuvat typologisesti 1300-

luvulta 1600-luvulle (Lehtonen & Aalto, 2013: 9; ajoituksesta tarkemmin ks. luku 3.4.2.). M001 kuuluu Tagessonin ryhmittelyssä tertiäärästi kerrostuneisiin yksiköihin.

3.1.2. Rakennuksen piha

Vain osa suuren kivitalon pihamaasta on ollut arkeologisen tutkimuksen kohteena – suurin osa tontista on Rettigin palatsin Hämeenkadun puoleisen muurin alla ja sen ulkopuolella. Etenkin vuosien 2009 ja 2010 kaivauksissa alueelle vuonna 1994 jätetystä maapatsaasta (alue 11) saatiin mielenkiintoisia tuloksia, joiden perusteella suuren kivitalon tontilla on ollut asutustoimintaa jo 1200-luvun toisella puoliskolla, ennen Turun kaupungin perustamista (Uotila & Korhonen 2011b: 10; Oinonen *et al.* 2011).

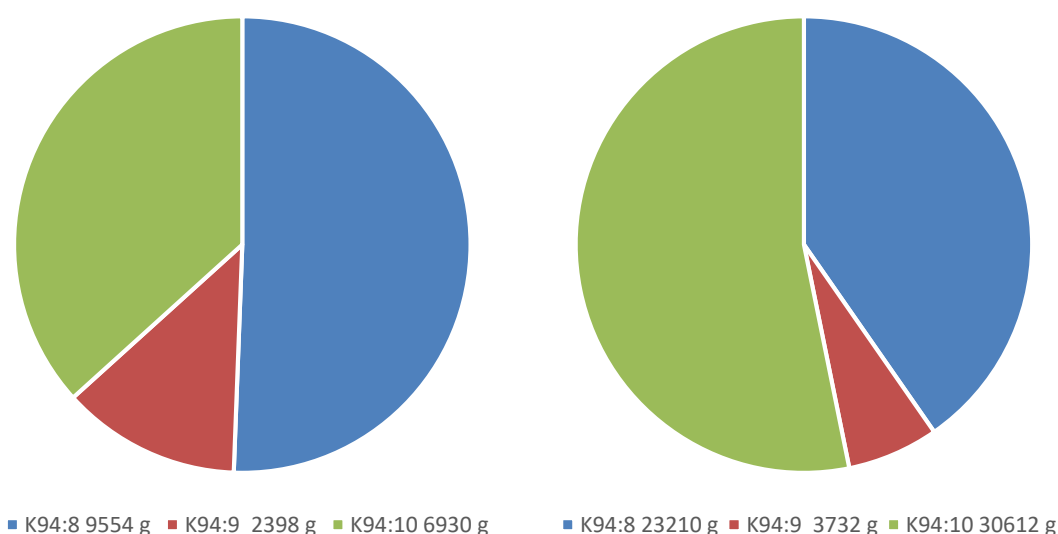
Alueelta dokumentoitiin vuosina 2009–2010 kaikkiaan 46 yksikköä, joista 7 on rakenteita ja 39 maayksiköitä (ks. liitteet 2 ja 3). Vuosien 2009–2010 kaivauksista teetettiin runsaasti luonnontieteellisiä ajoituksia. Ajoitukset keskittyvät kuitenkin alueen vanhimpiin arkeologisiin kerrostumiin, eikä suuren kivitalon rakentamisen jälkeisiksi ajoitetuista yksiköistä ole käytössä wiggle match -ajoituksia (ks. Uotila & Korhonen 2011b: kaavio s. 14). Kari Uotila ja Marko Korhonen (2011b: 9–11) jakavat piha-alueen historian 11 vaiheeseen, joista vaiheiden 8–10 he tulkitsevat liittyvän kivitalon käyttöaikaan. Vaiheessa 8 pihalle on aiemmin puurakenteen päälle tehty paksu savitäyttö, jonka päällä on runsaasti laastia. Tämän Uotila ja Korhonen tulkitsevat liittyvän kivitalon rakentamiseen, ja rakennuksen ajoituksen perusteella he arvioivat yksikön muodostuneen vuosien 1401–1404 välillä (ks. ajoituksesta kuitenkin alaviite 3, s. 8). Vaihe 9 ilmeni rasakaana kivitäyttönä ja sekoittuneina pihakerroksina, jotka on laveasti ajoitettu 1400–1500-luvuille. Viimeisessä dokumentoidussa vaiheessa 10 pihamaa on tasattu pohjustushiekalla, jonka päälle on ladottu mukulakiveys R19/R1101. Uotila ja Korhonen (2011b: 11) ajoittavat vaiheen 10 portaikon laajennusosan R39 rakentamisen jälkeiseen aikaan, väljästi 1500-luvulle; toisaalta vuoden 2010 kaivauskertomuksessa (Uotila & Korhonen 2011a: liite 2) kiveyksen ajoitukseksi on annettu 1500-luvun loppu tai 1600-luvun alku. Ajoitusta on kuitenkin mahdollista tarkentaa vuoden 1600 tienoille (ks. luku 3.4.2.).

3.2. Esinelöydöt konteksteittain

3.2.1. Kellarit K94:8 ja K94:10

Kellareista K94:8 ja K94:10 talletettiin vuosina 1994–1995 yhteensä yli 53 822 g¹⁰ löytöjä (kaaviot 1 ja 2). K94:8:sta talletettiin 405 alanumeroa ja yli 9 554 g esinelöytöjä ja yli 13 656 g luita. Kellarista K94:10 puolestaan talletettiin 222 alanumeroa ja yli 6 930 g esinelöytöjä ja peräti yli 23 682 g luita. Suuren luuaineiston takia kellari K94:10 on selvästi runsaslöytöisin kaikista suuren kivitalon kolmesta kellarista.

Kaavio 1 ja 2. Kellareiden K94:8–:10 esinelöydöt (vas.) ja luulöydöt (oik.) vuosien 1994–1995 kaivauksilla.

Kellareista K94:8 ja K94:10 ei ole dokumentoitu yksiköitä, joten löytöjä on mahdoton tarkalleen suhteuttaa toisiinsa ajallisesti tai tilallisesti. Joidenkin löytöjen kohdalla on kuitenkin kirjattu ylös satunnaisia löytötietoja, kuten suurpiirteinen sijainti huonetilassa, löytökorkeus tai tieto, onko löytö lattian alta vai päältä. K94:8:n löytöjen kohdalla erotellaan, ovatko ne K94:8:n portaista, K94:8:n porrashuoneesta, K94:8 portaiden alaosan täytemaasta vai K94:8:n ja K94:10:n välisen oviaukon täytemaasta. Mihinkään ei kuitenkaan ole kirjattu, miten nämä eri löytöalueet suhteutuvat toisiinsa. Porrashuoneella tarkoitetaan kuitenkin luultavasti porrashuoneen laajennusta. K94:10:n kohdalla suurimman osan löydöistä mainitaan olevan peräisin ”täytemaasta” tai ”sorasta ja irtomaasta”. Tämän perusteella suurin osa näiden huonetilojen löydöistä on luultavasti tosiaan peräisin täytemaasta, joka vastannee kellarista K94:9 dokumentoitua yksikköä M001. Sari

¹⁰ Kaikkia löytöjä, etenään kaikkia luita, ei ole punnittu.

Lehto (1995) ja Carita Tulkki (1995) ovat käsitelleet kellareiden K94:8 ja K94:10 löytöjä praktikumiraporteissaan, joita referoin tässä osittain.

K94:8:sta on ilmeisesti¹¹ kaksi rahaa, Juhana III:n ½ äyrin kolikko (KM 95032:29) vuodelta 1592 ja Sigismundin 3 groschenin raha vuodelta 1597 (KM 95032:28). Rahat ovat ilmeisestikin peräisin suuren kivitalon purkamisen jälkeisestä ta-soituskerroksesta M001, koska rahojen mainitaan vuosien 1994–1995 löytöluettelossa löytyneen kellarin K94:8 ”ylätasosta” ja ”yläpinnasta”. Rahat sopivat myös hyvin yksiin kellarin K94:9 puolelta M001:stä löytyneiden Juhana III:n ja Kustaa II Adolfin vuosien 1573–1615 väliin osuvien rahojen kanssa (ks. M001, luku 3.4.2.) Muuten kellarista on 74 metalliesinettä, joista 39 on rautanauvoja (Lehto (1995:9) luettelee vain 11 metalliesinettä tai sellaisen katkelmaa). Näihin kuuluu muun muassa kaksi pronssipadan katkelmaa (KM 95032:95 ja :98), veitsenterä (KM 95032:405), nuppineula (KM 95032:184) ja pyöreä, ehkä kultasepän työkaluihin kuuluva esine (KM 95032:407), johon on painettu kuvioita ja kirjaimia. Jälkimmäinen esine saattaa liittyä tontilla 1640-luvulla asuneeseen kultaseppä Zacharias Witteen.

Kellarin K94:8 lasilöydöt koostuvat lähinnä kulmikkaasta pullolasista ja ikkunalasin paloista. Lisäksi huonetilasta on kolme 1500–1600-luvulle ajoittuvaa passglasin pohjapalaa (KM 95032:2037) ja koristelemattomia lasipikareiden sirpaleita. Haggrénin (1994: 291) mukaan neliskulmaiset paloviinapullot yleistyivät vasta 1500- ja 1600-lukujen taitteessa. Keramiikkalöytöjä hallitsevat punaisella, vihreällä ja keltaisella lasitteella sisä- ja ulkopinnoilta lasitettujen punasaviastioiden kappaleet. Kuudessa pallassa on bolus-koristelua. Joukossa on myös lähes kokonainen, tasapohjainen ja korvallinen astia (KM 95032:5379). Astianpaloissa on myös useamman kolmijalkapadan kappaleita, kuten kymmenen jalkaa (joista ainakin kaksi on samasta astiasta) ja kahdeksan kahvan kappaleita, joista kolme on putkikahvoja. Löytöihin lukeutuu myös suurikokoinen paistinpannun litteä kahva (KM 95032:5364). Kivisavikeramiikkaa on aineistossa silmiinpistävän vähän, vain viisi palaa. Paloista ainakin kaksi on kölniläistä 1500-luvun keramiikkaa – toinen pala on partamiehenkannussa ollut kasvokuva, josta on ilmeisesti tehty pelimerkki nyrhimällä reunat pois. Aineistoon kuuluu myös neljä palaa valkosavikeramiikkaa, fajanssiastian pala (KM 95032:7418), kaksi palaa samasta posliiniastiasta ja yksi ilmeisesti harmaasavikeramiikan pala (KM 95032:4525). Kellarista on myös kolme kaakelinpalaa ja kolme palaa mustaksi lasitettua kattotiiltä (Lehto 1995: 7–8).

¹¹ Lehto (1995: 6) mainitsee vain yhden (ilmeisesti KM 95032:29), mutta löytöluettelon mukaan K94:8:n ”ylätasosta” on myös Sigismundin 3 groschenin raha vuodelta 1597 (KM 95032:28).

Saviesineisiin lukeutuu myös viisi liitupiipun varren katkelmaa. Muita löytöjä ovat hi-
oinkiven katkelma (KM 95032:10674) ja kaksi piikiveä (KM 95032:10716–10717)
(Lehto 1995: 9).

Kellarista K94:10 on 31 tarkemmin tunnistamatonta metalliesinettä ja 42
rautanaulaa, joista yksi (KM 95032:432) on luoteismuurin päältä löytynyt hevosenken-
känaula (Tulkki 1995: 16). Lasilöydöt ovat kellarin K94:8 tavoin peräisin lasiastioista,
lasipulloista ja ikkunoista. Lasinpalat ovat pieniä, mikä viittaa siihen etteivät ne ole al-
kuperäisessä kontekstissaan. Tulkin (1995: 12) mukaan lasiastiat ovat pääasiassa vih-
reää metsälasia, valtaosin passglasien kappaleita. Poikkeuksena on optisesti koristeltu,
lasimassaltaan sinertävä astian kylkipala (KM 95032:2050), joka saattaa ajoittua jo
1400-luvulle. Kellarista on myös kaksi lasipullon palaa (KM9 5032:3364–3365). Mah-
dollisesti lasia on myös kellarista löytynyt vihreä helmen puolikas (KM 95032:10675).
Tasolasia kellarista on 60,9 g. Kellarista K94:8 on myös koristelematon luukamman
katkelma (KM 95032:10907).

Suurin osa kellarin K94:10 löydöistä on punasaviastioiden kappaleita –
kaikkiaan 86 alanumeroa. Pääosassa astioita on sisäpinnalla ruskea, vihreä, keltainen tai
punertava lasite. Kellarista on seitsemän bolus-koristeisen vadin palaa, joista kolme on
samasta astiasta. Yhdessä reunapalassa (KM 95032: 5462) on kaksi reikää ripustamista
varten (Tulkki 1995: 13–14). Tällaiset rei'illä varustetut dekoratiiviset lautaset ajoittu-
vat Marianna Niukkasen (1994: 315) mukaan 1500-luvun puolivälistä eteenpäin.
K94:10:stä on myös useamman punasavisen kolmijalkapadan kappaleita, tunnistetta-
vimpana osana seitsemän padan jalkaa tai sellaisen katkelmaa. Kellarista on myös neljä
putkimaista padan kahvaa ja kolme saviastian korvaa (Tulkki 1995: 14). Kivisaviastian-
paloja on kellarista yhdeksän, ja Tulkki pitää neljää niistä selttteripullon paloina. Kai-
kissa muissa paloissa on ruskea niin sanottu tiikerilasite, minkä perusteella astiat ovat
hyvin luultavasti kölniläistä 1500–1600-luvun keramiikkaa. Kellarista on myös yksi pa-
hasti palanut kivisavikeramiikkaa muistuttava pala (KM 95032: 5478) ja yksi mustasa-
vikeramiikaksi tulkittu astian pala (KM 95032:4456) sekä yksi fajanssiastian pala (KM
95032:7420). Astioiden lisäksi kellarista K94:10 on neljä kaakelinpalaa ja kolme katto-
tiilen palaa. Kellarista on myös yksi liitupiipun pesän katkelma ja viisi varren katkel-
maa. Varren katkelmassa KM 95032:8645 on 1600-luvulle ajoittuvia vinoruutuleimoja.

Kellarista K94:10 on lisäksi neljä piikiven palaa, joista suurin painaa peräti
346 g. Muita kiviesineitä ei ole. Toisin kuin K94:8:sta, on K94:10:stä myös luuesineitä:
sian pohjeluusta valmistettu kinnasneula (KM 95032:10893) ja sylinterimäinen, sorvattu
luuesine (KM 95032:10894), ilmeisesti mustepullo. Luvussa 3.3.1. käsiteltävien kellarin

K94:9 kissanluurankojen kannalta on mielenkiintoista, että kellarista K94:10 on löytynyt ainakin yhden kissan ja yhden koiran pääkallo ja muita luita (Tulkki 1995: 16–17).

Kaiken kaikkiaan aineisto ajoittuu hyvin selvästi 1500–1600-luvuille – yksittäisiä löytöjä, kuten mahdollisia harmaasavikeramiikan paloja ja yhtä optisesti koristellun astian kylkipalaa lukuun ottamatta keskiaikaiset löydöt vaikuttavat puuttuvan tyystin. Tämä on hiukan erikoista sen suhteen, että kellarin K94:9 täyttömaasta M001 on kuitenkin keskiaikaisiakin löytöjä, vaikka täyttömaan löydöt muuten ajoittuvat samoin kuin K94:8:ssa ja K94:10:ssä. Erikoisinta kuitenkin on, ettei K94:10:stä vaikuta olevan lainkaan vanhempia, kellarin käytön aikaisia löytöjä. Varmimmin kellarin käyttöaikaan voitaneen liittää löydöt, joiden mainitaan löytyneen lattiakivien välistä tai lattiaa puhdistettaessa. Löydöt ovat rautavartaan katkelma (KM 95032:442), kaksi rautanaulaa (KM 95032:1183), kaksi metsäläsisen lasiastian palaa (KM 95032: 2051) ja kaksi kivisaviastian kylkipalaa (KM 95032:4541 ja :4542). Metsälasiastiat ajoittunevat 1500- tai 1600-luvulle ja kivisaviastia KM 95032:4542 on joko raerenilaista tai saksilaista 1500-luvun lopun tai 1600-luvun alun keramiikkaa. Toinen ”kivisaviastian” pala ei luultavasti tosiasiasa edes ole kivisaviastiasta, vaan jostakin muusta keramiikka-astiasista. Joka tapauksessa käytönaikaisetkin löydöt ovat varsin nuoria, toisin kuin naapurikellarissa K94:9, jonka vanhimmat löydöt ovat 1400-luvun alusta (ks. alla luku 3.2.2.). Voikin olla, että K94:8:n ja K94:10:n käyttöhistoria on erilainen kuin K94:9:n. Todennäköisin syy vanhemman aineiston puuttumiselle on kellarin K94:10:n lattian latominen uudelleen 1500- tai 1600-luvulla (ks. luku 2.2.3.). Ehkä löytöjä olisi vielä mahdollista tehdä nykyisen lattiakerroksen alta?

3.2.2. Kellari K94:9

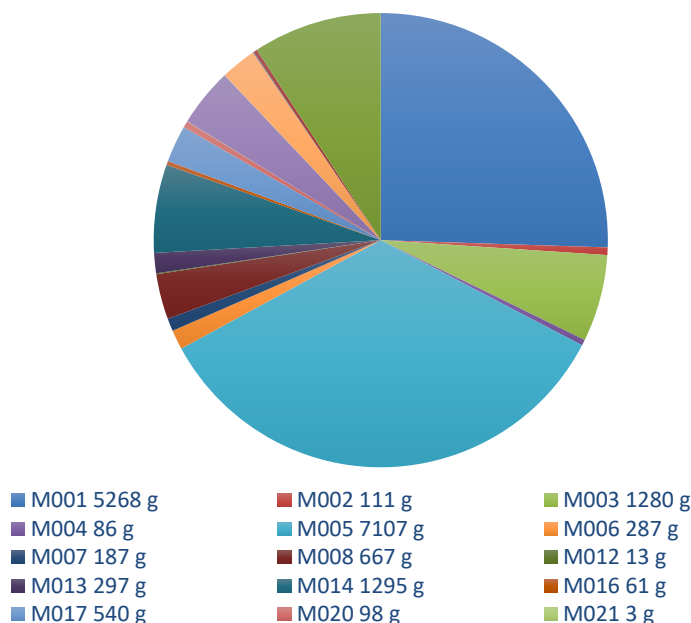
Vuosina 1994–1995 kellarista K94:9 talletettiin 158 alanumeroa ja yli 2 398 g esinelöytöjä. Määrä on melko suuri siihen nähden, että kellarista kaivettiin silloin vain pieni ala. Koska 1990-luvun löydöille ei kuitenkaan yksittäisiä sijaintitietoja lukuun ottamatta ole mahdollista antaa tarkempaa kontekstia, jätän ne tässä käsittelyn ulkopuolelle ja keskityn vuosina 2012–2015 kaivettuihin löytöihin, ja niistä etenkin kellarin käyttöaikaan liitettäviin esineisiin.

K94:9 on suuren kivitalon kellareista ainoa, jossa esinelöytöjä voi analysoida stratigrafisten yksiköiden mukaan. Kellarista talletettiin vuosien 2012–2015 kaivauksissa kaikkiaan 656 alanumeroa ja 20 651 g¹² löytöjä. Löytöjen kokonaismääriin on

¹² Tätä kirjoittaessani syyskuussa 2016 konservointia odottavia löytöjä ei ole punnittu.

laskettu mukaan luulöydöt, jotka muodostavat suurimman osan aineistosta. Löydöt eivät jakaudu yksiköiden kesken tasaisesti. Ehdottomasti eniten löytöjä on painon perusteella mitattuna tunkiomaasta M005, kaikkiaan 7 101 g eli 34 % koko kellarin löydöistä (kaavio 3). Tilanne kuvaa hyvin yksikön luonnetta tunkiomaana, joka on pitkän ajan kuluessa kerrostunut kellariin. Toiseksi eniten löytöjä on täyttömaasta M001: 1 709 g eli 11 % löytöjen kokonaismäärästä. Tämäkin selittyy yksikön tunkiomaaluonteella. Kolmanneksi eniten löytöjä taas on palokerroksesta M014 (1 295 g, 8 % kokonaismäärästä), tosin osa kerroksen löydöistä on luultavasti valunut ylempää M005:stä. Sekoittuneista konteksteista peräisin olevia löytöjä on kellarin K94:9 kaivauksilta 1 897 g (12 % löytöjen kokonaismäärästä). Näistä suurin osa on luultavasti peräisin täyttökerroksesta M001, mutta lähdekritiikin vuoksi jätän ne pois tarkemmasta analyysistä. Löytöjen suhteita tarkasteltaessa on myös hyvä pitää mielessä, että kaikkia yksiköitä ei ole kaivettu kokonaisuudessaan. Niinpä löytöjen suhteet voivat vielä tulevaisuudessa muuttua jonkin verran. Tämänhetkinen tutkimustilanne heijastelee kuitenkin luultavasti hyvin todenmukaisesti löytöjen todellista jakaumaa.

Kaavio 3. Vuosien 2012–2015 K94:9:n kaivausten löytöjen jakautuminen yksiköittäin painon mukaan.

Näiden kolmen yksikön lisäksi kellarista dokumentoitujen kontekstien löydöt jäävät määrältään varsin vaatimattomiksi. Näissä muissa kellarista dokumentoiduissa kerroksissa yksikkökohtaiset löytömäärät vaihtelevat 2 g ja 859 g välillä, suurimman osan jäädessä alle 100 g:aan. Löytöluettelon perusteella yksiköstä M003 tosin löytyi 1 251 g

löytöjä, mikä on kuitenkin hieman harhaanjohtavaa. Yksiköstä löytyi nimittäin suurikokoinen piinoduli (KM 39152:162), joka yksistään painaa 813 g. Yksiköstä talletettiin myös näytteenomaisesti käsittelemättömiä kalkkikiven paloja yhteensä 389 g. Jos nämä jättää huomiotta, on yksiköstä vain 49 g löytöjä. Tämä kuvaakin tilannetta paremmin, koska M003 on lähes puhdasta laastia ja tiilimurskaa ollut purku/täyttökerros, josta saatiin löytöinä vain yksittäisiä nauloja ja luun palasia.

Mikko Helminen (2014: 81–94) on käyttänyt esineiden käyttötarkoitusta luokitteluperusteena 1600-luvun kruununhospitaalien aineellisen kulttuurin tutkimisessa. Sovellan samaa metodologia suuren kivitalon löytöihin. Analyysia varten olen tehnyt tulkinnan eri konteksteista löytyneiden fragmenttien edustamien esineiden vähimmäiskokonaismäärästä (MNI, *Minimum number of items*). Vaikka kellarin täyttömaasta on runsaasti mielenkiintoisia löytöjä, keskityn tässä kellarin käytön aikana syntyneisiin konteksteihin.

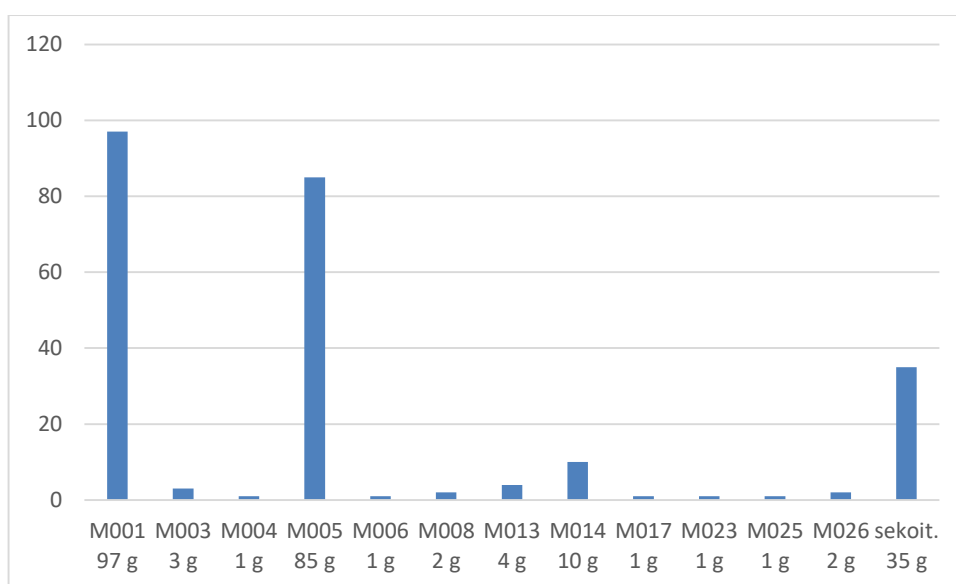
Taulukko 1. Vuosien 2012–2015 kaivauksilla K94:9:n käytönaikaisista yksiköistä löytyneiden esineiden pienin las-kennallinen määrä (MNI) yksikköä kohden.

Tyyppi	M014	M016	M017	M021	M023	M025	M026	M030	M031	Yht.
Raha	1									1
Astia	5	2	3	1	4		9		1	25
Lasi	2	1	1	1			3			8
Kivisavi			1				1			2
Punasavi	2	1	1		1		2			7
Puu					3		3		1	7
Työkalu	1		2		1		1		1	6
Tuluspii	3		2		2	1	2			10
Hevosva-ruste	1									1
Vaatetus	1		3				1			5
Ajanviete										0
Työstö-jäte							1			1
Tunnista-maton	6						4			10
Yht.	18	2	10	1	7	1	18	0	2	59

Pääosa kellarin käytönaikaisista löydöistä oli rakennusfragmenteja, joita ei ole sisällytetty oheiseen taulukkoon. Näitä fragmentteja löytyi kaikkiaan 102 kappaletta, pääosa (66 kpl) palokerroksesta M014. Aineisto käsittää lähinnä rautanauvoja, muutamia puutappeja ja ikkunalasiasia. Rautanauulat liittynevät pääosin kellarissa olleeseen lautalattiaan, mutta ne saattavat olla peräisin myös muista puurakenteista.

Ikkunalasin suhteen on syytä tarkastella hieman laajemmin koko kellarin löytöaineistoa, koska tasolasin esiintyminen havainnollistaa erityisen selkeästi eri kerrosten luonnetta. Kellarista K94:9 löytyi vuosien 2012–2015 kaivauksissa kaikkiaan 243 g tasolasia. Tasolasin kappaleita löytyi kaikkiin kellarin eri käyttö- ja täyttövaiheisiin liittyvistä yksiköistä, mutta löydöt keskittyivät selvästi (ks. kaavio 4) kahteen yksikköön, M001:een (97 g) ja M005:een (85 g). Myös sekoittuneista konteksteista löydetty tasolasin kappaleet (35 g) ovat luultavasti pääosin peräisin yksiköstä M001. Jakauma kertoo erittäin selvästi M001:n ja M005:n tunkiomaaluonteesta ja verrattain nuoresta iästä (ks. esim. Haggrén 2011a). Hieman yllättävää oli, että tasolasia löytyi myös kellarin alimmista ja varhaisimmista käyttökerroksista. Yksiköstä M014 löytynyt tasolasi (10 g) saattaa olla osittain valunut ylemmästä tunkiokerroksesta M005, mutta se saattaa viitata myös siihen, että kellarin valoaukoissa olisi ollut lasi-ikkunat yksikön aiheuttaneen tulipalon aikaan. Jopa kellarin kiveyksen R010 täyttöhiekan M026 pinnasta löytyi 2 g tasolasia (KM 40575:74), mikä viitannee siihen, että talon ikkunoissa on käytetty lasia jo harvinaisen varhain, 1400-luvulla (ks. luku 2.2.2.).

Kaavio 4. Tasolasin jakauma K94:9:n eri yksiköissä vuosien 2012–2015 kaivausten perusteella.

Kellariin on päätyntä myös erilaisia työkaluja, jotka valaisevat suuressa kivitalossa harjoitettuja toimintoja. Tulipalosortumakerros M014:sta taas löytyi ongenkoukku (KM 40575:31), joka osoittaa talon asukkaiden harjoittaneen myös ainakin pienimuotoista kalastusta. Kalastukseen saattaa myös liittyä pohjustushiekka M026:n seasta löytynyt, muotoiltu kaarnanpala (KM 40575:85), joka saattaa olla verkon koho. M017:n seasta löytyi kärjestään haarautuva rautaesine (KM 40575:47), joka saattaa olla paistiharukka.

Esinettä ei ole vielä konservoitu, joten sen tarkempi tunnistaminen ei ole tällä hetkellä mahdollista. Ruoanlaittoon liittyy mahdollisesti myös yksiköstä M023 löytynyt jauhinkiveksi tulkittu, yhdeltä sivulta hiertynyt kuutiomainen kivi (KM 40165:90).

Kiven tulkinta on kuitenkin hieman epävarma, ja se saattaa olla sekundäärissä kontekstissa. Sen sijaan uunin pohjaksi tulkitun rakenteen R018 keskeltä yksiköstä M031 löytynyt ruokaveitsi KM 40575:92 on varmasti ollut ruokailukäytössä. Veistä ei ole vielä konservoitu, eikä sen terän muoto ole tarkkaan selvillä. Veitsessä on kuitenkin siisti luisen kahva, joka on koristeltu ja niitattu yksittäisillä metalliniiteillä. Kahva kaareutuu kärjestään kahteen osaan. Veitsen kahva muistuttaa hieman Lontoosta löytynyttä veistä (Cowgill *et al.* 2000 (1987): 101–102, veitsi 164), joka ajoittuu 1400-luvun alusta 1400-luvun puoliväliin. Veitsen löytöpaikka mahdollisessa uuninperustuksessa on hyvin mielenkiintoinen, koska veitsiä ja rautaesineitä yleensä on melko yleisesti käytetty rakennusten rituaalikätköissä (löytöpaikasta ks. tarkemmin luku 2.2.3.). Tavallaan työkalujen kanssa kuuluvat yhteen myös tuluspiin kappaleet, joita on tasaisesti koko kellarista. Kellarin käytön aikana syntyneistä yksiköistä tuluspiitä on 10 palaa, mikä kertonee siitä, että kellarissa on todella käsitelty tulta. Tulenteon ei kuitenkaan tarvitse liittyä tulisijoihin, vaan kellarissa on voitu myös polttaa päreitä tai kynttilöitä. Jo kellarin vanhimmasta yksiköstä pohjustushiekka M026:sta on kaksi palaa tuluspiitä (KM 40575:80). Kellarin hylkäämisen jälkeen suuressa kivitalossa tai sen lähistöllä on selvästi harjoitettu käsitöitä, sillä tunkiokerros M005:stä löytyi kolme tekstiilin valmistamiseen liittyvää löytöä: kaksi kiilleliuskeesta valmistettua värttinänkehrää ja sian pohjeluusta valmistettu kinnasneula (KM 39515:151). Samasta yksiköstä on peräisin myös kiilleliuskeesta valmistettu hioinkivi (KM 39515:125), jossa on käyttöjälkien perusteella teroitettu neulan tai naskalin kaltaista terävää työkalua.

Kellarin käytön aikaiset astialöydöt ovat erityisen valaisevia kellarin K94:9 funktion kannalta. Kellarin käytön aikaisista kerroksista M014–M031 on kaikkiaan vähintään 25 astian kappaleita. Näistä 8 on lasipikareita, 2 kivisavikannuja, 7 punasaviastioita ja 7 puuastioita. Osa astioista, etenkin raerenilainen kasvoilla varustettu kivisavikannu (KM 40575:52, :60, :75 & :90) on hajonnut useaan yksikköön¹³. Suurin osa astiankappaleista löytyi kellarin pohjoisnurkasta, jonne rikkoutuneet astiat mitä ilmeisimmin oli lakaistu. Pohjoisnurkassa oli yksiköissä M026 ja sen päällä olevassa M017 peräti 12 eri astian kappaleet. Kimpiastiat ja lasiastiat olivat siististi omissa kasoissaan,

¹³ Saman kivisavikannun kappaleita löytyi yksiköistä M017, M021, M023 ja M030. Kyseinen astia on taulukossa 1 esitetty kontekstin M017 yhteydessä. Ilmeisesti samasta astiasta on myös kellarista K94:9 vuonna 1994 löytynyt suolalasetettu kappale KM 95032:4530, mikä tarkoittaisi astian levinneen myös kellariin johtavan portaikon edustalle.

pääasiassa pohjustushiekka M026:n seassa ja pinnalla. Tämä kokonaisuus on erityisen mielenkiintoinen. Lasiastioihin kuuluu ainakin Itämerenpikari, jonkinlainen nauharuodepikari ja optisesti koristeltu maigelein-pikari. Lisäksi keskeltä kellarin lattiakiveystä R010 löytyi kaalinkantalasin sirpale (KM 40165:87). Kutakin astiatyyppiä vaikuttaa edustavan aineistossa ainoastaan yksi astia. Astiat vaikuttavat olevan väritöntä tai hieman sinertävää lasia lukuun ottamatta kullankeltaista nauharuodepikaria, jonka väri saattaa olla seurausta hylkäämisen jälkeisistä kemiallisista prosesseista. Joka tapauksessa näistä vanhimmista yksiköistä puuttuvat keskiajan lopulla yleistyneet (Haggrén 2011b: 61) vihreät metsälasiastiat, joiden sirpaleita on nuoremista yksiköistä M014 ja M016. Saviastioiden kappaleita on käytön aikaisissa kerroksissa yllättävän vähän. Kivisaviastioita on ainoastaan kaksi, yllä mainittu raerenilainen, harmaa suolalasisitteinen kannu ja vain yhden korvapalan (KM 40575:76) edustama siegburgilainen kannu. Punasaviastioitakin on konteksteista M017–M031 ainoastaan neljä kappaletta: punasavinen paistinpannu (KM 40165:82), lasittamattoman punasavivadin pohjapala (KM 40165:89), suurikokoinen punasavisen kolmijalkapadan pohjapala (KM 40575:77) ja pienen, ulkopinnalta lasitetun punasaviastian sirpaleita (KM 40575:78). Kolmijalkapadan kappaleet löytyivät ilmeisesti tarkoituksellisesti ylösalaisin asetettuna kellarin pohjoisnurkasta aivan puisen kourun R027 pohjalta. Kyseessä saattaa olla maagisessa tarkoituksessa tehty kätkö – Turusta on nimittäin 1600- tai 1700-luvun kontekstista vastaavanlainen lattian alle asetettu, rikottu kolmijalkapata, jonka Sonja Hukantaival (2016: 300, appendix 3, number 18) on tulkinnut rakennuskätköksi. Samasta kontekstista kellarin pohjoisnurkasta on myös vähintään kahden puisen kimpiastian kappaleet (KM 40575:83), joista ainakin toinen vaikuttaa kokonaisuutelta, sekä suurikokoisen tai tynnyrin puinen vanne KM 40575:84, joka on identtinen kellariin johtavan portaikon lounaispielen juuresta löytyneen vanteen KM 40165:94 kanssa.

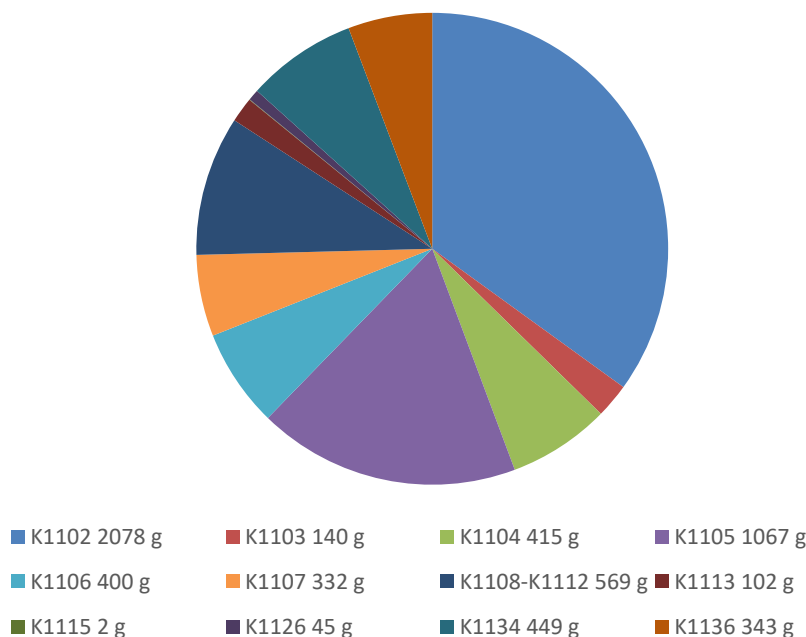
Koska pohjustushiekka M026 on kellarin vanhin stratigrafinen kerros, myös sen löytöaineisto kertoo luultavimmin kellarin vanhimmasta käytöstä¹⁴. Astioiden ajoitukset tukevat tätä: esimerkiksi böömiläiseen traditioon kuuluvat nauharuodepikarit ajoittuvat Haggrénin (2011b: 61) mukaan väljästi 1300-luvun lopusta 1400-luvun alkuun ja joka tapauksessa viimeistään 1400-luvulle; samoin ajoittuu myös Itämerenpikari (Haggrén 2011b: 63; 2003: 226). Nuorin M026:sta löytynyt tunnistettava astia on yllä mainittu raerenilainen kannu, joka ajoittuu noin vuoteen 1500 (ks. esim. Gangelen &

¹⁴ Kellarin K94:9 lattiaa R010 ei kaivausten aikana purettu mistään kohti, joten on epävarmaa, onko lasiastioiden kappaleita M026:n seassa myös lattian alla. Ilmeisesti yksiköistä tavatut löydöt eivät kuitenkaan liity hiekkaan sinänsä, vaan ne ovat hylkäämisensä jälkeen sekoittuneet hiekkaan.

Ostkamp 2001: 154, ill. 16.2). Vain ulkopinnasta lasitettujen punasaviastioiden taas ajatellaan ajoittuvan 1300-luvulle (Pihlman 2003: 198). Kokonaisuudessaan yksikön löytöaineiston voidaan siis ajatella kertyneen 1400-luvun kuluessa. Astioiden lisäksi yksiköstä löytyi ainoastaan yksittäisiä lampaanluita ja runsaasti hasselpähkinän ja saksanpähkinän kuoria sekä kokonaisia pähkinöitä. M026:n perusteella kellarissa on sen vanhimmassa käyttövaiheessa siis mahdollisesti nautittu juomia ja ilmeisesti syöty lihaa ja pähkinöitä¹⁵. Mielenkiintoinen vertailukohde on Aboa Vetus & Ars Novan toisella puolella sijaitseva, 1400-luvulle ajoitettu kellari K92:5, jonka lattian alta on myös löytynyt pähkinänkuoria (Hannele Lehtonen: suullinen tiedonanto 22.6.2016).

3.2.3. Rakennuksen piha (alue 11)

Kaavio 5. Vuosien 2009–2010 kaivausten rakennuksen käytönaikaisten löytöjen jakautuminen yksiköittäin painon mukaan.

1990-luvun kaivauksilla suuren kivitalon takapihalta tehtyjä löytöjä ei ole mahdollista asettaa kontekstiinsa. Vuosien 2009 ja 2010 tutkimuksissa kaivausalueen stratigrafia kuitenkin dokumentoitiin huolellisesti ja löydöt talletettiin yksiköittäin, mikä mahdollistaa löytökontekstien välisen vertailun. Vuosina 2009–2010 pihamaalta talletettiin kaik-

¹⁵ Pelkästään pähkinänkuorien perusteella tehtäviä tulkintoja pitää varoa, koska niitä on voinut päätyä hyvin erilaisiin konteksteihin. Jopa Turun tuomiokirkon sakariston suljetusta kaapista sinne kätkeytyneiden relikkien seasta on löytynyt pähkinänkuori (Taavitsainen, Oinonen & Possnert 2015: 320–321).

kiaan 640 alanumeroa löytöjä. Kaikkia löytöjä ei ole punnittu, mutta punnittujen löytöjen yhteispaino on 28 603 g. Käsittelen tässä suuren kivitalon käyttöaikaisiin yksiköihin K1102–K1108, K1112–K1113, K1115, K1126, K1134 ja K1136 kuuluvia löytöjä, joita on yhteensä 229 alanumeroa ja 5942 g (kaavio 5). Löytöihin on laskettu mukaan luut, jotka muodostavat valtaosan aineistosta.

Taulukko 2. Vuosien 2009–2010 kaivauksilla suuren kivitalon käytönaikaisista yksiköistä löytyneiden esineiden pienin laskennallinen määrä (MNI) yksikköä kohden.

Tyyppi	K1102	K1103	K1104	K1105	K1106	K1107	K1112	K1113	K1115	K1126	K1134	K1136	Yht.
Raha													0
Astia	27	4	5	8	5	1	10	5	1	1	1	5	73
Lasi	7	1	1	7	2	1	8	3					33
Kivi-savi	5		1	1	2		2	2		1	1	2	17
Valko-savi		1											1
Puna-savi	15	2	3		1				1				22
Puu													0
Työkalu	1			1									2
Tuluspii	10	4	1	7	10	2	12	2					48
Hevosvaruste						1	1						2
Vaateus	4	1		1			3						9
Ajanviete							2						2
Työstöjäte	4						4	8					16
Tunnistamaton	6	1		2	5	1	12	2					29
Yht.	52	10	6	19	20	5	44	17	1	1	1	5	181

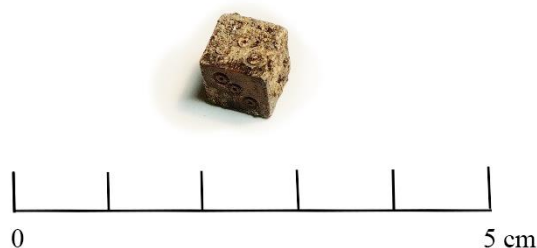
Vuosien 2009–2010 kaivausala oli pieni, vain noin 4 neliometriä. Tältä alalta tutkittiin maata noin 6 kuutiometriä (Uotila & Korhonen 2011b: 9). Silti tältä alueelta tehtiin enemmän löytöjä kuin koko kellarin K94:9 täyttömaasta. Tämä kuvanee sitä, että suuren kivitalon kellaritilat on pyritty pitämään siisteinä, ja ylimääräiset jätteet on siirretty pihamaalle. Ehdottomasti suurin osa käytön aikaisista löydöistä (2078 g, noin 35 % löydöistä) löytyi yksiköstä K1102 eli pihakiveyksen R19 pohjustushiekasta. Kontekstin luonteen takia ei kuitenkaan ole mahdollista sanoa, ovatko löydöt peräisin kivitalon yhteydestä, vai ovatko ne tulleet hiekan mukana jostakin muualta. Toiseksi eniten löytöjä (1067 g, noin 18 % löydöistä) on kivitalon rakennusvaiheeseen ajoitetusta kontekstista

K1105. Tämän kontekstin löydöt eivät kuitenkaan ilmeisesti kuvaa kivitalon käyttöaikaisia toimintoja, vaan rakennusta edeltänyttä aikaa. Tutkimuksen kannalta mielenkiintoisin konteksti on runsaslöytöinen yksikkö K1108-K1112, joka ajoittuu rakennuksen käytön alkupuoliskolle. Tästä yksiköstä on 569 g löytöjä (noin 9 % löydöistä).

Pihamaan käytön aikaisista konteksteista löytyi kappaleita kaikkiaan 73 astiasta (taulukko 2). Kontekstista K1102 löytyneet 27 astian palat ovat melko fragmentaarisia, mikä puoltaa ajatusta, että ne ovat pääasiassa kulkeutuneet paikalle täyttöhiekkan mukana. Vaikka nämä jättäisi huomiotta, astiat muodostavat selvästi suurimman löytöryhmän rakennuksen pihamaalla. Huomionarvoista on, että suurin osa astioista (33 kpl) on lasiastioita eikä saviastioita, toisin kuin keskiajan kaupunkitonteilla yleensä. Esimerkiksi melko samanaikaisesti suuren kivitalon kanssa ajoittuvan Naantalun luostarin (toiminnassa vuosina 1444–1591) kaivauksilla punasaviastiat muodostivat jo 1400-luvun kerroksissa merkittävimmän osan astioista, kun taas kivisavi- ja lasiastioiden kappaleet olivat vain murto-osa tästä (Väisänen & Uotila 2011: 224–225). Saviastioista kivitalon pihamaalla eniten on punasaviastioita (22 kpl), mutta näistä peräti 15 kpl on peräisin alkuperältään tuntemattomasta pohjustushiekka K1102:sta. Jos nämä jättää pois laskuista, on rakennuksen pihamaalta huomattavasti enemmän kivisaviastioiden palasia (17 kpl, joista 5 kpl yksikössä K1102). Pihalta on ainoastaan yksi valkosaviastian pala. Astioiden materiaalien suhteen aineisto muistuttaa huomattavasti kellarin K94:9 aineistoa. Tämän perusteella sekä kellarin että pihan löytöjen voi ajatella heijastelevan suoraviivaisesti rakennuksen esinekulttuuria. Tästä huolimatta alueilta ei kuitenkaan ainakaan silmämääräisesti ole samoja astioiden kappaleita. Lasiastioiden kohdalla samojen astioiden kappaleita voi ollakin, mutta pienten fragmenttien yhdistäminen on melko haastavaa. Astioiden vastinparien puuttuminen voi tietysti selittyä myös tarkasti tutkitun pihalueen pienellä koolla. Tuntuu kuitenkin luontevalta olettaa, että suurin osa rakennuksen sisälläkin rikkoutuneista astioista olisi päätynyt pihamaalle.

Pihamaalta on ainoastaan kaksi työkaluksi tulkittavaa esinettä: mahdolliset pinsetit (KM 2010001:203) kontekstista K1102 ja veitsen terä (KM 2010001:228) kontekstista K1105. Suuren kivitalon käyttöaikaan ajoittuvista konteksteista on kuitenkin yhteensä 16 palaa nahanleikkuujätettä, mikä kertoo talossa harjoitetun ainakin pienimuotoisesti käsitöitä. Taloa edeltävistä ja orgaanisen aineksen paremmin säilyttäneistä yksiköistä tätä leikkuujätettä on huomattavasti enemmän. Arjen toimintoihin liittyvät myös tuluspiin kappaleet, joita kivitalon käyttöaikaan ajoittuvista konteksteista on kaikkiaan 48 kappaletta. Vaatetukseen kuuluvia löytöjä on puolestaan 9 kappaletta: kaksi nuppineulaa (KM 2010001:1 ja :202), kolme vaateraksia (KM 2010001:2, :223 ja :625)

ja kaksi ilmeisesti rukousnauhaan kuulunutta helmeä (KM 2010001:234 ja :305), solki ja ilmeisesti vaatehihan metallinen pää (KM 2010001:130). Yksiköistä on myös kaksi yksinkertaista helaa (KM 2010001:237 ja :248), joita en kuitenkaan lue vaatetukseen, koska ne saattavat myös olla peräisin hevosvaljaista, kirjoista tai huonekaluista. Pihalta on myös kaksi hevosenkenkänaulaa, mikä ei ole erityisen yllättävää ottaen huomioon, että talossa on luultavasti pidetty hevosia. Rakennuksen käytön kannalta erityisen mielenkiintoiset löydöt ovat yksiköstä K1108/K1112 löytyneet pieni luunoppa (KM 2010001:143, kuva 25) ja luuhuilun tai vastaavan puhallinsoittimen teelmä (KM 2010001:307), jotka kumpikin liittyvät vapaa-ajanviettoon ja toisaalta taas keskiaikaiseen krouvikulttuuriin (ks. tarkemmin luku 4.1.3.).

Kuva 25. Suuren kivitalon pihamaalta löytynyt noppa KM 2010001:143. Ilari Aalto.

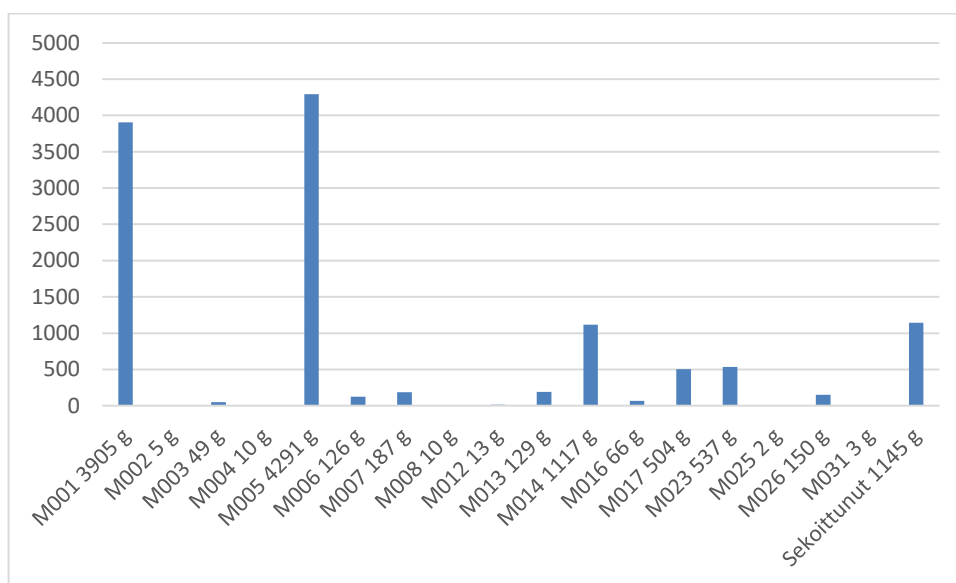
3.3. Suuren kivitalon luuaineisto ja makrofossiilit

3.3.1. Kellari K94:9

Sekä vuosien 1994–1995 että 2012–2015 luut muodostavat merkittävän osan kellarin K94:9 löytöaineistosta, vuosien 2012–2015 kohdalla kaikkiaan noin 60 % löydöistä. Luita on löytynyt koko kellarista kaikkiaan yli 13 646 g¹⁶ (kaavio 5). Alla käsittelen vain vuosina 2012–2015 löytyneitä 12 312 g luita. Muiden löytöjen tavoin luut jakautuvat epätasaisesti eri yksiköihin. Eniten luita löytyi muutenkin löytöpitoisimmista yksiköistä M005 (4 291 g) ja M001 (3 905 g), mikä jälleen puhuu yksiköiden tunkiomaaluonteen puolesta. Esinelöytöjen tapaan keskityn kuitenkin luiden suhteen kellarin käytönaikaisista kerroksista peräisin olevaan luuaineistoon, jota ei kuitenkaan vielä ole osteologisesti analysoitu. Seuraavat havainnot ovat siis vielä suuntaa-antavia.

¹⁶ Vuosina 1994–1995 kellarista K94:9 löytyneistä luista suurinta osaa ei ole punnittu. Tällöin löytyneiden punnittujen luiden yhteispaino on 1 334 g. Vuosilta 2012–2015 on kaikkiaan 12 312 g luita, mutta tästäkään aineistosta aivan kaikkia luita ei ole punnittu.

Kaavio 5. Kellarin K94:9 luulöydöt vuosien 2012–2015 kaivauksissa yksiköittäin.

Käytönaikaisista kerroksista luuta löytyi eniten palokerroksesta M014, tosin tästä aineistosta osa on varmasti valunut kerroksen päälle kertyneestä tunkiokerroksesta M005. Mielinkiintoisimmat löytökontekstit kellarin käytön kannalta on kuitenkin kellarin seinävierustojen lattiakouruihin kertyneet yksiköt M017 ja M023, joista on 504 g ja 537 g luuta. Hyvin orgaaninen M017 koostui yksinomaan keittiöjätteeksi luokiteltavista löydöistä, joita ovat luiden lisäksi munankuoret, pähkinänkuoret ja makrofossiilit. M023 puolestaan oli tuohieristekerros, ja siinä olleet luulöydöt ovat lähes yksinomaan kellariin johtavan portaikon lounaispielen edustan lattiakourussa olleita suurempia naudanluita. Ajallisesti luut kuuluvat samaan käyttövaiheeseen (ks. luku 4.1.4.). M017:n luuaineisto vaikuttaa melko lajittuneelta. Suurin osa luista on kalanruotoja, joihin kuuluu ainakin ahvenia, haukea ja lohikaloja. Kalanruotojen huomattava osuus ei ole yllättävää huomioiden Turun otollisen sijainnin Aurajoen varrella ja lähellä merta, sekä keskiajan ruokakulttuuriin oleellisesti kuuluneet lihattomat paastopäivät. Paastopäiviä oli vähintään kaksi viikossa – perjantai ja lauantai –, sekä lisäksi neljän viikon joulupaasto ja seitsemän viikon pääsiäispaasto, neljä vuodenaikapaastoa sekä rogaatiopaasto neljänä helluntaita edeltävänä päivänä (Rinne 1948a: 224–228).

Riistaeläimistä K94:9:n aineistoon kuuluu ainakin jäniksen luuta. Kotieläimistä aineistossa vaikuttaa olevan pääasiassa lammasta/vuohta, mutta luuaineistossa on myös ainakin kahden kanalinnun, luultavasti kanan, luut. Huomionarvoista on, että luuaineisto vaikuttaisi koostuvan lähinnä eläinten lihaisista osista, etenkin kylkiluista, joista liha irtoaa vasta kypsennyksen jälkeen. Aineistossa on vain erittäin vähän raajaluita, joista liha on mahdollista irrottaa jo ennen ruoanlaittoa. Teurastuksen yhteydessä poistettavat

kallot puuttuvat aineistosta kokonaan. Sen sijaan lampaan/vuohen sorkkia löytyi melko paljon, mutta ei juurikaan näiden yläpuolisia luita. Munankuoria¹⁷ koko aineistossa on noin 4 g, mitä voi pitää melko suurena määränä ottaen huomioon tafonomiset prosessit ja munankuorien keveyden. Kaikkiaan kontekstien M017 ja M023 luuaineisto vaikuttaisi viittaavan ruoanvalmistukseen eikä esimerkiksi teurastukseen. Tämän puolesta todistavat vain lihaisten luiden löytyminen ja sorkat, joita on voitu käyttää liemen keittämiseen. Isompien luiden lähes täydellinen puuttuminen taas puhune sen puolesta, että kellari on kaikesta huolimatta yritetty pitää siistinä, ja vain pienemmät jätteet ovat päätyneet seinänvierustoille tai lattian alle. Tämä saattaa selittää naudanluiden puuttumisen aineistosta, vaikka nauta on sekä kirjallisten lähteiden että arkeologisen aineiston perusteella ollut ylivoimaisesti yleisin ravintoeläin keskiajan ja uuden ajan alun Turussa (Tourunen 2007). Hyötyeläinten luiden lisäksi aineistossa on myös jyräjien luita. Kellarin lattianalukset ovatkin luultavasti olleet jyräjien ihanteellinen elinympäristö.

Erikoinen osa kellarin luulöytöjä ovat ainakin neljän kissan luurangot. Yksi kokonainen, museon ikoniseksi löydöksi noussut kissan luuranko (KM 95032:11100) löytyi kellariin K94:9 laskevilta rappusilta jo vuoden 1994 kaivauksissa. Vuonna 2013 löytyi yhden yksilön takajalka ja vuonna 2014 kokonainen kissanluuranko (KM 40165:71) sekä osia muista yksilöistä. Vuonna 2015 löytyi vielä yhden kissan kallo (KM 40575:44). Vuoden 1994 kissan löytöyksikkö ei ole selvillä, koska täyttömaan kerroksellisuutta ei silloin dokumentoitu. Kissa löytyi kuitenkin kellarin rappusilta, joten se kuuluu tunkiomaakerrokseen M005 tai kellarin purku- ja täyttökerrokseen. Kaikki muut kissanluut löytyivät yksiköiden M014 ja M005 seasta. Vaikka kissojen luurangot eivät löytyneetkään kokonaisina, niiden ruumiit ovat ilmeisesti olleet ehjiä päätyessään kellariin. Kissojen raajat ja ainakin vuonna 2014 löytyneen kissan selkäranka löytyivät nimittäin anatomisesti eheinä. Kaikkien kissojen tassuissa oli myös distaalifalangit jäljellä, mikä osoittaa, ettei kissoja ole nyljetty, vaikka tämä oli ilmeisesti yleinen tapa keskiajalla (ks. esim. Bläuer 2012: 175). Kissojen luiden leviäminen johtuu varmuudella postdepositionaalisista syistä. Näitä voivat olla kellarissa liikkuminen sen tunkiokäytön aikana tai viimeistään raskaiden kiviseinien kaataminen sisään rakennuksen purkamisen yhteydessä.

Kissat ovat luultavasti päätyneet palokerrokseen M014 aiheuttaman tulipalon yhteydessä, koska useissa luissa on nokijälkiä. Etenkin vuonna 2015 löytynyt pääkallo oli aivan palokerroksen pohjalla pakkautuneena tiiviisti palojätteeseen. Kissat ovat laumaeläimiä, ja nämä yksilöt ovat luultavasti joutuneet tulipalon aikana loukkuun tai

¹⁷ Kyseessä ovat luultavasti kananmunat, mutta lintua on hyvin fragmentaarista aineistosta mahdoton tunnistaa lajilleen.

taintuneet palokaasuihin. Kissat vaikuttavat olleen hyväkuntoisia aikuisia yksilöitä. Kaikkien kissojen ei ole kuitenkaan välttämättä tarvinnut menehtyä samassa tapahtumassa. Esimerkiksi rappusilta löytynyt kissavainaja on saatettu hylätä kellarin tunkiojätteen joukkoon myöhemmin, samoin kuin kellarin K94:10 kissa ja koira. Sairailta kissoilla on myös taipumus mennä kuolemaan viileisiin ja hämäriin paikkoihin, kuten kivitalon kellariin. Kaiken kaikkiaan neljä kissaa on erikoisen paljon yhdestä kellarista, mutta löytö valaisee ehkä sitä, minkä kokoisia kissapopulaatioita keskiajan ja uuden ajan taitteen Turun talouksissa on saattanut elää. Kaksi kissan raajaa löytyi kellarin kaakkoisseinän maapatsaasta, joka on edelleen osittain kaivamatta. Ainakin tähän mennessä löytyneistä kissoista voi siis olettaa löytyvän vielä lisää luita, mutta on myös mahdollista, että yksilöitä olisi kellarin täyttömaan peitossa vielä enemmänkin.

Muusta luuaineistosta erityistä huomiota ansaitsee kellarin lounaisseinustan edustalta lattiakourun yhteydestä löytynyt ihmissormi, joka on ehdottomasti kaivausten yllättävin löytö. Sormi koostuu 1- ja 2-falangeista, mutta sormen kärkiluu puuttuu. Luultavasti kärkiluu on edelleen jossakin kellarin kaivamattomalla alueella. Sormiluiden löytyminen yhdessä kertoo, että sormessa on ollut kudosta jäljellä sen päätyessä löytökontekstiinsa. Sormi on joko etusormi, keskisormi tai nimetön. Ei kuitenkaan ole mahdollista sanoa, onko se peräisin mieheltä vai naiselta tai oikeasta vai vasemmasta kädestä. Kovin pienikätiselle ihmiselle se ei kuitenkaan ole kuulunut. On myös epäselvää, milloin sormi on joutunut kellariin. Sen on kuitenkin täytynyt tapahtua ennen 1500-luvulla kellarin käytön päättäneitä tulipaloja. Sormen löytyminen keittiöjätteen täyttämän lattiakourun yhteydestä viittaa siihen, että sormi on päätynyt löytöyhteyteensä aikana, jolloin kellarissa on valmistettu ruokaa. Yksi mahdollinen selitys sormelle onkin, että se on saattanut irrota kellarissa sattuneessa leikkuuonnettomuudessa. Tämä tuntuu kuitenkin jokseenkin epätoennäköiseltä siksi, ettei sormiluussa ei näy minkäänlaisia terävän esineen jättämiä jälkiä. Toinen mahdollisuus on, että sormi on irrotettu tarkoituksella. Sormi olisi saattanut esimerkiksi irrota tappelussa. Esimerkiksi Rooman penitentiariaatin arkiston anomusasiakirjojen joukossa on Suomenkin käsittäneestä Uppsalan arkkihiippakunnasta joitakin tapauksia, joissa sormi on purtu irti (ks. esim. AP 292). Sormilöytö saattaa vihjata, ettei suuressa kivitalossa tapahtunut väkivalta rajoitu raastuvanoikeuden pöytäkirjaan tallentuneeseen Mechtildin ja Elias Espingin välienselvittelyyn portaikossa vuonna 1638 (ks. luku 2.1.4.). On tietenkin myös mahdollista, ettei sormi olisi elävältä ihmiseltä, vaan se olisi leikattu maagisessa tarkoituksessa irti esimerkiksi hirtetyltä rikolliselta. Teloitettujen ruumiinosien varastaminen on ollut yleistä myöhäiskeskiajan Euroopassa (ks. esim. Petreman 2013). Sormen ei kuitenkaan tarvitse olla juuri rikollisen sormi. Suomalaisessa

kansanperinteessä vainajien ruumiinosien rakennuksiin kätkemisellä ylipäättään on nimit-
tään ajateltu olevan maagisia seurauksia (Hukantaival 2016: 76). Sormen löytyminen keit-
töjätteen yhteydestä antaisi kuitenkin olettaa sormen päätyneen kontekstiinsa korutto-
mammassa yhteydessä. Voihan tietysti olla, että sika tai koira olisi voinut kuljettaa sor-
men joltakin lähistön hautausmaalta¹⁸, mutta tuntuu hieman epätodennäköiseltä, että mi-
kään eläin olisi päässyt kuljettamaan sormea kellariin.

Sormen alkuperäistä omistajaa on tuskin mahdollista selvittää säilyneistä
kirjallisista lähteistä. Yllä mainituissa penitentiariaatin arkiston asiakirjoissa on kuitenkin
yksi aivan erityisen mielenkiintoinen tapaus, joka on ajoituksensa ja yksityiskohtiensa
puolesta hypoteettisesti liitettävissä suuresta kivitalosta löytyneeseen sormeen. Vuonna
1465 Turun tuomiokirkon pappi ja varainhoitaja (*yconomus*) Johannes Supalt nimittäin
anoi synninpäästöä puunveistäjä Nilsille aiheuttamastaan vammasta. Johannes oli vuok-
rannut Nilsille Turussa olevan talon, johon Nils oli kuitenkin teettänyt uuden lukon. Jo-
hannes oli kerran Nilsin ollessa muualla murtautunut lukon hakeakseen asunnosta tavaroita.
Kun Nils palasi ja näki mitä oli tapahtunut, hän yritti lyödä Johannesta kirveellä päähän.
Johannes puolustautui toisella kirveellä: ”Ja niin edellä mainittu maallikko-hyökkääjä
syöksyi raivoisasti kohti anovaa pappia *leikaten itseltään kaksi niveltä oikean käden kes-
kisormesta* anojan kirveeseen”¹⁹ (AP 114). On kiehtova ajatus, että suuresta kivitalosta
löytynyt sormi kuuluisi juuri puuseppä Nicolaukselle. Näin ei kuitenkaan luultavasti ole.
Penitentiariaatin dokumentti nimittäin mainitsee Nicolauksen nimenomaisesti menettä-
neen kaksi niveltä (*duos articulos medii digiti*), eikä suuren kivitalon kokonainen sormi
siis luultavasti kuulunut tuomiokirkon puusepälle – ellei sitten oleteta, että Nicolaus olisi
jo aiemmin menettänyt sormesta puuttuvan kärkinivelen. Tuntuu myös uskottavammalta,
että Nicolauksen työpaja olisi sijainnut lähempänä tuomiokirkkoa, ehkä jopa siinä tuo-
miokirkon muurissa kiinni olleessa vanhassa tuomiokapitulin talossa, jonka kellareita
käytettiin työpajoina ja joista yhdestä on löytynyt poranterä (Brusila 1984: 108). Asiakir-
jamaininta todistaa kuitenkin sen puolesta, että Turussa on sattunut keskiajalla muitakin
tapaturmaisista sormen irtoamisista.

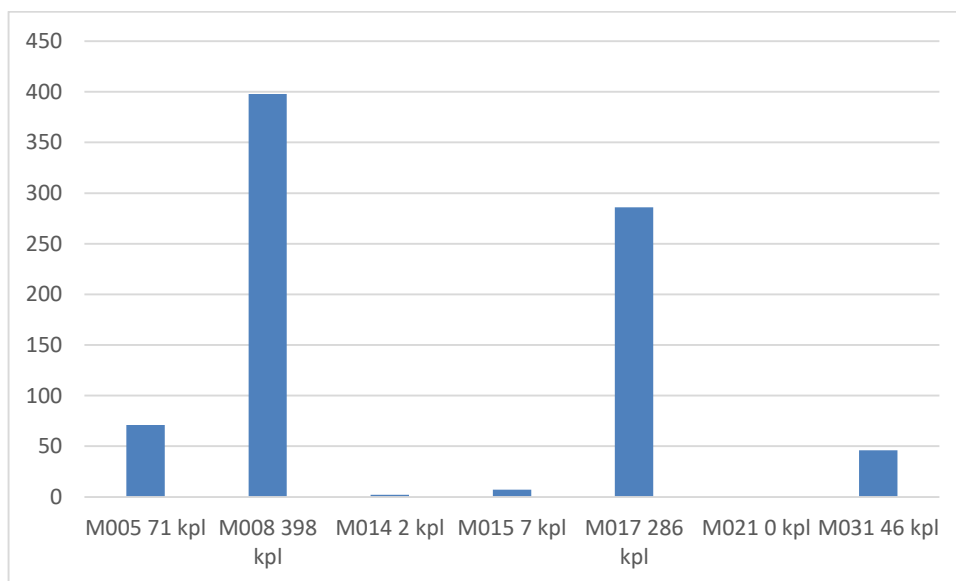
¹⁸ Esimerkiksi vuonna 1492 Somerolla koirat olivat syöneet kuolleen pyhiinvaeltajan käsivarren, koska
kirkkoherra ei ollut suostunut hautaamaan häntä (FMU 4434).

¹⁹ “Et sic prefatus laycus invasor furiose irruendo in presbyterum exponentem *sibi ipsi duos articulos
medii digiti dextre manus* ex securi exponentis abscidit.” Kursivointi kirjoittajan.

Makrofossiilit

Mia Lempiäinen-Avci analysoi vuonna 2015 yhteensä kolmetoista makrofossiilinäytettä suuren kivitalon kellarista K94:9 (Lempiäinen-Avci 2015a; Lempiäinen-Avci 2015b; ks. liite 4). Näytteet olivat peräisin yksiköistä M005, M008, M014, M015, M017, M021 ja M031. Kasvijäänteitä määritettiin yhteensä 810 kappaletta (kaavio 6). Kaikkein eniten kasvijäänteitä löytyi palokerroksesta M008, josta 1,2 l näytteestä määritettiin 398 hiiltynttä viljanjyvää, pääasiassa kauraa. Kellarin käytönaikaisista konteksteista kasvijäänteitä oli parhaiten säilynyt keittiöjätemaassa M017, josta määritettiin yhteensä 6 l näytteistä 286 kasvijäännettä. Uuninpohjaksi tulkitun rakenteen R018 sisältä M031:stä otetun näytteen 46 kasvijäännettä tulkittiin kuuluvaksi samaan vaiheeseen. Jäänteet ovat viljoja, hyötykasveja, rikkaruohoja, kosteikkokasveja, kuusenneulasia ja katajanmarjoja. Konteksteista M017 ja M031 löytyi erityisen paljon vadelmaa, jauhosavikkaa, viiltosaraa ja konnanleinikkiä (kaavio 7).

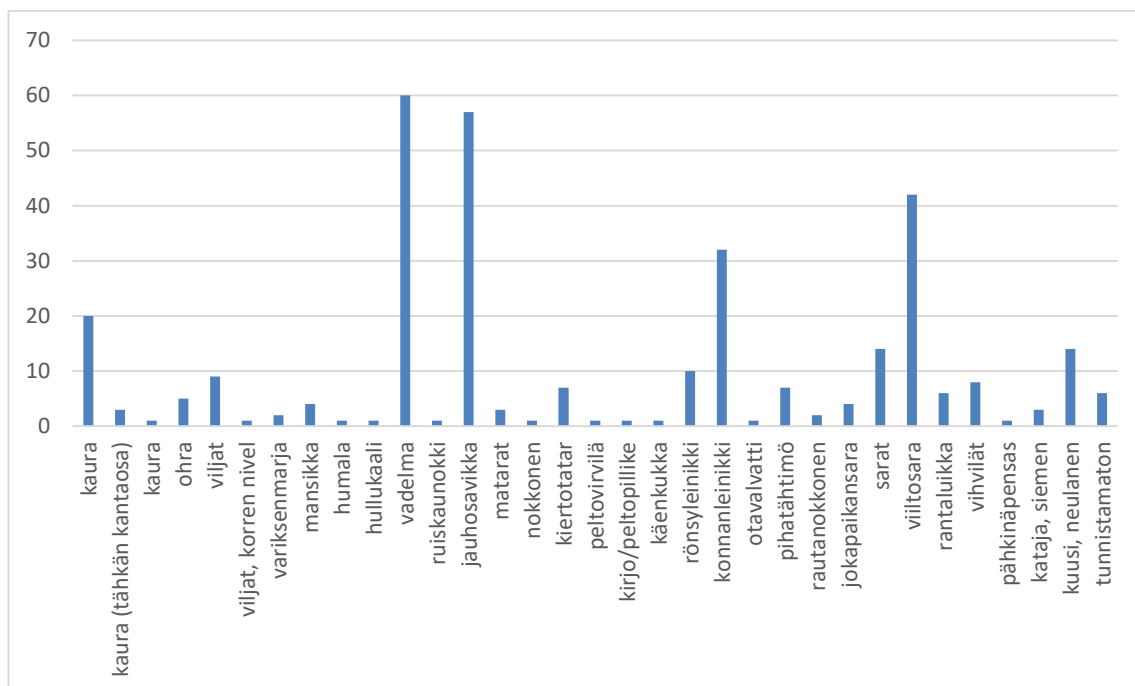
Kaavio 6. Kasvijäänteiden jakautuminen yksiköittäin kellarissa K94:9 Lempiäinen-Avcin (2015a; 2015b) mukaan.

Suurehko määrä rikkaruohoja viitannee siihen, että kellariin on aineiston kertymisaikana ollut paljon liikennettä suoraan pihalta, ja kasvijäänteet ovat kulkeutuneet kellariin kengänpohjissa. Tämä ei ole erityisen yllättävää, koska kellariin kadulta johtava portaikko on varmasti ollut käytössä viimeistään tässä vaiheessa. Hyötykasvit taas täydentävät mielenkiintoisella tavalla luuaineiston antamaa kuvaa ruoanlaitosta kellarissa. Edellä mainitun vadelman lisäksi aineistossa on variksenmarjaa, mansikkaa, yksi humalan pähkylä, yksi hullukaalin siemen, pähkinäpensaän pähkylä, katajansiemeniä ja kuusenneulasia.

Erityisen mielenkiintoisia ovat humala ja hullukaali, joista ensimmäisellä on maustettu olutta ja ruokia, ja joista jälkimmäinen on ollut keskiajalla yleinen lääkekasvi muun muassa kipua lievittävien ominaisuuksiensa ansiosta (ks. esim. Lempiäinen 2011: 146–147). Viljanjyviä oli melko vähän ja ne olivat yhtä korren niveltä lukuun ottamatta kaikki hiilteineitä. Lempiäinen-Avcin (2015b: 7) mukaan mainittu nivel viittaa viljan puhdistamiseen, mikä on voinut tapahtua lähistöllä.

Kaavio 7. Kontekstien M017 ja M031 makrofossiilit Lempiäinen-Avcin (2015a; 2015b) mukaan.

Hyvä vertailukohta kellarin K94:9 luu- ja kasvijäänneaineistolle on 15 km päässä sijaitsevan, melko samanaikaisesti ajoittuvan Naantalın birgittalaisluostarin keittiöjäteaineisto. Naantalın luuaineistoa hallitsevat kalat ja nisäkkäistä lampaat ja nauta, mutta joukossa on melko runsaasti lintujen luita, samoin jänistä, oravaa ja hyljettä (Tourunen 2011: 167–170). Näistä ainoastaan hyljettä ei toistaiseksi ole tunnistettu kellarin K94:9 aineistosta, mutta pihamaalta on yksi hylkeen luu (ks. taulukko 3 s. 67). Mielenkiintoisena yhtymäkohtana kellariin K94:9 myös luostarin aineistossa on runsaasti sorkkia mutta ei jalkapöydän luita (Tourunen 2011: 167). Naantalın kasvijäänneissäkin on paljon yhtymäkohtia K94:9:n aineistoon, vaikka Naantalın aineisto onkin jonkin verran monipuolisempi (Lempiäinen 2011). Hyötykasveista kummastakin on viljoja, marjoja, hullukaalia, humalaa, pähkinäpensasta, katajaa ja kuusenleulasiä. Naantalista on lisäksi muun muassa omenaa, hampppua, hernettä, keltamoä ja huomattavasti enemmän marjalajeja kuin suuresta kivita-

losta (Lempiäinen 2011: 144–146). Koska luostarin aineisto ei kerro pelkästään hengellisen yhteisön ruokakulttuurista vaan laajemmin Itämeren ympäristön keskiaikaisesta ruokaperinteestä, voidaan todeta suuren kivitalon keittiöjäteaineiston heijastelevan hyvin keskiajan yleistä ruokakulttuuria.

3.3.2. Rakennuksen piha

Suuren kivitalon takapihalta, pihakiveyksen R19 alta talletettiin runsaasti luita jo vuoden 1994 kaivauksissa. Käytetyn kaivausmenetelmän vuoksi niitä ei kuitenkaan ole mahdollista tarkkaan liittää 2009–2010 kaivauksissa dokumentoituihin konteksteihin (Bläuer & Avcı 2011: 33). 2000-luvulla kaivetuista kontekstoiduista luista on tehty osteologinen analyysi (Tourunen 2011; Bläuer & Lempiäinen-Avcı 2011). Käsittelen tässä suuren kivitalon käyttöaikaan ajoittuvia löytöjä, jotka ovat peräisin konteksteista K1102–K1107, K1112–K1113 ja K1115 (taulukko 3).

Taulukko 3. Vuosien 2009–2010 kaivauksilla suuren kivitalon käytönaikaisista yksiköistä löytyneet eläinluut Bläuerin & Lempiäinen-Avcin (2011: 34) mukaan.

Laji/yksikkö	1102 (10)	1103 (10)	1104 (10)	1105 (8)	1106 (9)	1107 (9)	1112 (9)	1113 (8)	1115 (9)	Yht.
Nauta	29	1	6	27	1	5	15	4	1	89
Lammas	3			3			1	3		10
Lammas /vuohi	34	4	11	22	2	4	14	9	4	104
Vuohi	1	1								2
Sika	6	2		3	2		4	1		18
Jänis	13	2	1	1			1	4		22
Rotta	1						2			3
Orava	5									5
Hylje	1									1
Suuri ungu- laatti	25	1	8	19	5	2	19		3	82
Pieni ungu- laatti	30	3	13	29	3	2	24	6	1	111
Pieni eläin	8	1	2	4	1	3	6		1	26
Lintu	21	1	6	9		4	3	1		45
Kala	157	4	28	166	7	5	67	5	6	445
Ei tunnis- tettu	664	38	206	374	75	95	286	85	48	1871
Yhteensä	998	58	282	657	96	120	442	118	64	2835

Uotilan & Korhosen (2011b: 10, kuva s. 14) luokitteluun pihan käyttövaiheeseen 8 eli suuren kivitalon rakennusaikaan ajoittuvat kontekstit K1113 ja K1105. Näistä on yhteensä 775 yksittäistä luuta, joista 459 ei tunnistettu (Bläuer & Lempiäinen-Avci 2011: taulukko 1. s. 34). Suurin osa tunnistetuista luista on kalanluita (171 kpl), toiseksi eniten on naudat (31) ja lampaan/vuohen (31) luita. Vaiheeseen kuuluu myös 19 suurten ungulaattien (luultavasti naudat) luuta sekä 35 pienten ungulaattien (lammas, vuohi tai sika) luuta. Pihan käyttövaiheeseen 9 (Uotila & Korhonen 2011: 11, kuva s.14) lukeutuu luulöytöjä konteksteista K1106, K1107, K1112 ja K1115. Yksittäisiä luita on yhteensä 722, erityisen paljon yksiköstä K1112 (442 kpl). Luista 504 ei tunnistettu (Bläuer & Lempiäinen-Avci 2011: 34, taulukko 1). Suurin osa tunnistetuista luista on kalaa (85). Muita eläimiä on tunnistetuissa luissa huomattavasti vähemmän: toiseksi eniten on nautaa (27) ja kolmanneksi eniten lammasta/vuohta (24). Sikaa on 6 luun verran ja lintuja 7 luun verran. Kaiken kaikkiaan sika ei vaikuta olleen merkittävä ruokaeläin suuressa kivitalossa, koska sitä ei esiinny runsaasti missään talon aineistoista. Lisäksi tämän vaiheen yksiköistä on 29 suurten ungulaattien luuta ja 30 pienten ungulaattien luuta.

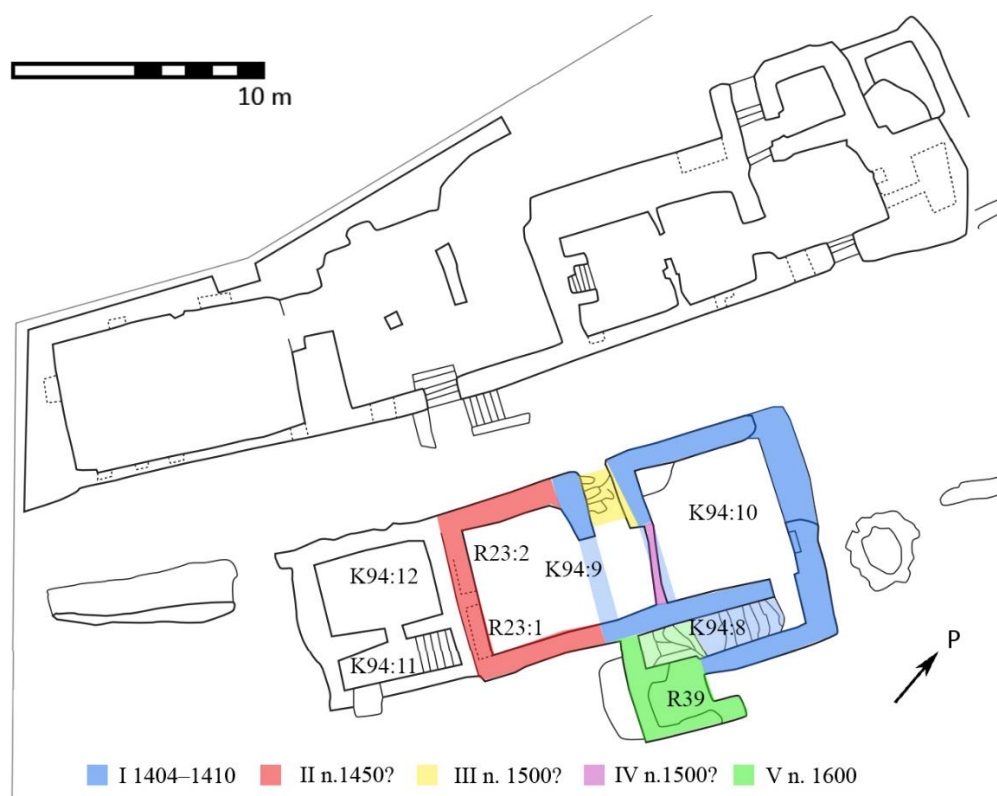
Eniten luita vuosien 2009–2010 kaivauksissa löytyi pihakiveyksen R19/R1101 ja sen pohjustushiekan yhteydestä. Tähän vaiheeseen 10 (Uotila & Korhonen 2011: 11, kuva s.14) kuuluvista konteksteista K1102–K1104 löytyi kaikkiaan 1 338 luuta. Niistä 908 ei tunnistettu. Kaikkein eniten luita löytyi heti kiveyksen R19 alla olleesta pohjustushiekasta K1102:sta. Vaiheen 10 luulöydöistä 189 oli kalaa, 49 lammasta/vuohta, nautaa 36 ja sikaa 8. Yksiköistä on myös huomattavan paljon jäniksen (13) ja lintujen (21) luita. Yksiköstä K1102 löytyi jopa oravaa (5) ja hyljettä (1), joita ei tunnistettu muista yksiköistä.

Pihamaalta tehdyt luulöydöt vaikuttavat pintapuolisella tarkastelulla sopivan erittäin yhteen kellarista K94:9 löydetyn luuaineiston kanssa. Vaikuttaisikin siltä, että kellarin seinustoille käytön aikana kertyneet ja pihamaalle päätyneet luut ovat peräisin samoista toiminnoista. Erityisesti huomio kiinnittyy tässä kummassakin kontekstissa runsaana esiintyviin kalaan ja lampaaseen/vuoheen. Myös jänistä löytyy sekä kellarista että pihamaalta. Suurin ero aineistoissa on naudat ja suurten ungulaattien (nauta, hevonen, hirvi tai peura) luiden määrässä. Kellarin K94:9 käytön aikaisissa konteksteissa vaikuttaisi olevan vain yksittäisiä naudatluita, kun taas pihamaalla ne ovat lampaan/vuohen jälkeen suurin tunnistettu ryhmä nisäkkäiden luita. Epäsuhtaan saattaa selittää se, että suurempien eläinten luut on ollut helppo viedä kellarista tunkiolle, ja vain pienemmät luut ovat päätyneet löytökontekstiinsa kellarin. Sekä kellarin että pihamaan löytöjen perusteella näyttää myös selvältä, että lampaat ja vuohet ovat suuren kivitalon taloudessa olleet

huomattavasti sikaa merkittävämpi ravintoeläin. Tässä mielessä aineisto heijastelee keskiajan Turun yleistä tilannetta: koko Turun tutkituissa aineistoissa sianluut ovat määrällisesti vajaa kolmasosa lampaiden/vuohien luista (Bläuer 2015: 198, liite 2). Naudan ja lampaan/vuohen suhteessa suuren kivitalon aineisto kuitenkin poikkeaa yleisestä kuvasta, koska muualla Turussa nauta on luuaineiston perusteella ollut ehdottomasti yleisin kotieläin, mutta suuren kivitalon aineistossa se jää määrällisesti lammasta/vuohta vähäisemmäksi.

3.4. Yksiköiden ajoittuminen

3.4.1. Rakenteiden ikä

Kuva 26. Suuren kivitalon eri rakennusosien välinen kronologia. I-vaiheen hypoteettiset seinälinjat on merkitty vaaleamman sinisellä. Ajoitukset ovat summittaisia. Pohjakartta: Panu Savolainen.

Suuren kivitalon rakentaminen on mahdollista ajoittaa dendrokronologisesti poikkeuksellisen tarkasti vuosien 1404–1410 välille (ajoituksesta ks. luku 1.3.2.). Tällöin on ilmeisesti rakennettu kellari K94:10 ja siihen saumattomasti liittyvä porrashuone K94:8 (kuva 26). Myös kellaria K94:9 on myös pidetty samaan rakennusvaiheeseen kuuluvana (ks. esim. Uotila 2007: kuva s. 22). Vuoden 2015 kaivauksissa löytyi kuitenkin K94:9:n pohjoisnurkasta, kellarin luoteisseinän ja kellariin johtavan portaikon lounaispielen väliltä

puskusauma (kuva 27), jonka perusteella kellari ei voi olla rakennettu yhdessä vaiheessa (Lehtonen & Aalto 2016: 16, 36 & 57). Kellariin K94:9 Luostarin jokikadulta johtavan portaikon ikäsuhde muuhun rakennukseen on herättänyt kysymyksiä jo aikaisemmin (esim. Uotila 1995). Puskusauma osoittaa, että portaikon lounaispieli on rakennettu ennen kellarin K94:9 luoteisseinää. Tämän perusteella kellari K94:9 ei siis pääosaltaan kuulu suuren kivitalon ensimmäiseen rakennusvaiheeseen 1404–1410. Saumasta ei kuitenkaan ole mahdollista päätellä, onko kellareiden K94:10 ja K94:9 rakennusjanakohdan välillä pitkä tauko, vai onko ne rakennettu esimerkiksi peräkkäisinä rakennuskausina. Jälkimmäinen vaihtoehto tuntuu epävarmalta, koska saumassa ei ole sidoskiviä, jotka osoittaisivat laajennuksen kuuluneen alkuperäiseen suunnitelmaan. Kellarin laajennuksen on kuitenkin täytynyt tapahtua jo 1400-luvun kuluessa, koska kellarin vanhimmista käyttökerroksista on tälle ajanjaksolle ajoittuvia löytöjä (ks. luku 3.4.2.). Laajennuksen aivan tarkka ajoittaminen olisi mahdollista vain, jos rakenteen alla olevasta hirsiarinasta saataisiin dendrokronologiset ajoitusnäytteet.

Kuva 27. Kellarin K94:9 portaikon lounaispieli pohjoiseen. Keskellä näkyy pielen ja kellarin luoteisseinän välinen sauma. AKDG 4434:31. Ilari Aalto/Aboa Vetus & Ars Nova.

Kellarit K94:9 ja K94:10 toisistaan erottavan tiiliseinän R019 ajoitusta on mahdollista haarukoida hieman tarkemmin. Rakenteen *tempus ante quem* antaa kaksi asiaa: seinässä näkyvä palojälki ja kellarin K94:10 kaakkoisseinän ikkunanpieli, joka on muurattu samanaikaisesti R019:n kanssa. Seinä on siis muurattu ennen ikkuna-aukon muuraamista umpeen, mikä lienee tapahtunut porrashuoneen laajennuksen R39 rakentamisen yhteydessä. Palojälki puolestaan todistaa, että seinä on rakennettu ennen kellarin K94:9 käytön

päättynyttä tulipaloa – liittyminen juuri tähän paloon on ilmeistä, koska palon aiheuttaman sortumakerroksen M014 ylälaita myötäilee palojälkeä. Seinän muuraamisen *tempus post quem* ei kuitenkaan ole mahdollista määrittää kovin tarkkaan. R019:n kohdalla on ilmeisesti ollut jo rakennuksen ensimmäisessä vaiheessa jonkinlainen seinärakenne, josta on jäljellä R019:n luoteenpuoleinen kiviseinä (ks. kuva 16 s. 26). Suuren kivitalon vanhimmat rakenteet ovat lähes yksinomaan harmaakiveä. Väliseinä R019 vaikuttaisikin olevan nuorempaa alkuperää, koska se on rakennettu kokonaan tiilestä. Ehkäpä seinän voi varovasti ajoittaa joko 1400-luvun loppuun tai 1500-luvun alkupuolelle, kun kellarin K94:9 käyttökin vaikuttaa muuttuneen (ks. luvut 3.4.2 ja 4.1.3).

Kuva 28. Kellarista K94:9 löytyneet tiilet, joihin on kuvattu pentagrammi ja avain, sekä Turun tuomiokirkon Kaikkien Pyhien kappelin ulkoseinässä näkyvät vastaavat symbolit. Ilari Aalto.

Tiilen käyttö rakennusmateriaalina ei sinänsä ole kovin hyvä ajoitusperuste. Suuren kivitalon purkukerroksesta M006 on kuitenkin löytenyt useita tiilentekijöiden merkeillä varustettuja tiiliä, jotka avaavat mielenkiintoisia ajoitusmahdollisuuksia. Ikävä kyllä ei ole mahdollista määrittää, mistä rakenteesta murskautuneet tiilet ovat alun perin peräisin. On hyvä myös muistaa, että tiilten kierrättäminen on ollut tavanomaista, eivätkä tiilet ole välttämättä alkuperäisessä kontekstissaan. M006:sta löytyneissä tiilissä on kaikkiaan ainakin viisi erilaista tiilentekijän merkkiä – avain, kirves, vinoristi, pentagrammi ja yksi tunnistamaton aihe. Koko tiilen lappeelle piirretty kirves toistuu kahdesti. Avain on tismalleen sama, jota tunnetaan myös Turun tuomiokirkon Kaikkien Pyhien kappelin ulkoseinästä (kuva 28), Liedon kirkosta, Raision kirkosta ja Ruskon kirkosta. Koska kirkkojen ajoitukset ovat hyvin lähellä toisiaan, on merkkiä käyttäneen tiilimestarin toiminta-aika

mahdollista rajata summittaisesti vuosiin 1470–1510 (Aalto 2015a: 6). Samoin penta-grammi esiintyy Turun tuomiokirkon Kaikkien Pyhien kappelissa ja Kuusiston piispanlinnassa (Venhe 1994: 38, kuva 11). Vinoristillä merkittyjä tiiliä puolestaan näkee Turun tuomiokirkon Pyhän Ursulan kappelin länsiseinän ulkopinnassa, ja sellainen on myös Kuusiston linnasta (Venhe 1994: 38, kuva 12). Markus Hiekkänen (2007: 200) ajoittaa Ursulan kappelin rakentamisen mahdollisesti 1450-luvulle, kun taas Kaikkien Pyhien kappeli on rakennettu vuosien 1470–1484 välissä. Löydöistä voidaan tehdä myös kiinnostava päätelmä, että samat tiilimestarit ovat myöhäiskeskiajalla valmistaneet tiiliä niin maallisiin kuin kirkollisiin rakennuksiin.

Koska tiilten ajoitukset menevät melko lyhyelle aikavälille, voidaan olettaa, että suuren kivitaloonkin on muurattu tiilestä rakenteita 1400-luvun jälkipuolella tai aivan 1500-luvun alussa. Pitäisin mahdollisena, että tällöin on tehty kellarin tiilestä muurattu tynnyriholvi R26, josta osa oli paikalleen hajonneena jäljellä vielä vuonna 2012 (ks. luku 2.1.2.). Sittemmin puretusta rakenteesta ei löytynyt tiilentekijöiden merkkejä, mutta tiilet ovat kokonsa puolesta identtisiä merkattujen tiilten kanssa. Tiilinen holvi on korvannut aiemman harmaakivisen tynnyriholvin, jonka kantoja on edelleen jäljellä useassa kohti suurta kivitaloa. Jos oletus pitää paikkansa, on suuren kivitalon pohjakerroksen täytynyt olla kokonaisuudessaan muurattuna 1400-luvun loppuun mennessä. Tätä ajoitusta tukevat myös kellarin esinelöydöt (ks. luku 3.2.2.). Luultavasti kellaritila olisi ollut valmiina jo vuosisadan alkupuoliskolla, koska kellarin alkuperäinen kivinen tynnyriholvi ehti joko hajota tai se purettiin ennen tiilisen muuraamista. Alkuperäisen holvin voi varovasti olettaa olleen käytössä kuitenkin useamman vuosikymmenen.

Uotila (2007: kuva s. 22) on ajoittanut suuren kivitalon portaikkohuoneen laajennuksen R39 noin 1400-luvulle. Tämä ajoitus vaikuttaa kuitenkin liian vanhalta, koska rakennuksen lattian alta on löytynyt 1500–1600-luvuille ajoittuvien renessanssi-kaakeleiden palasia (ks. luku 2.2.3.). Lisärakennus ei ilmeisesti ole myöskään paljon suuren kivitalon takapihalle rakennettua kiveystä vanhempi, koska R39:n lounaisseinän ovi johtaa suoraan kiveykselle. Kiveyksen Uotila ja Korhonen (2011b: 11) ajoittavat väljästi 1500-luvulle, mutta toteavat sen ikäsuhteesta porrashuoneen lisärakennukseen vain, että kiveys on rakennettu laajennuksen valmistumisen jälkeen. Kiveys on rakennettu ilmeisesti varsin pian palokerroksen M040 synnyttäneen tulipalon jälkeen, ja voidaan olettaa, että lisärakennus R39 on myös melko samanaikainen. Kuten alla tulen tarkemmin esittelemään, lisäosan rakennusajankohta on luultavasti mahdollista sijoittaa vuosien 1582–1603 väliin (ks. luku 3.4.2.).

3.4.2. Maakerrosten ikä

Taulukko 4. Kellarin K94:9 yksiköiden radiohiiliajoitukset.

Lab. No	Materiaali	Kerros	$\delta^{13}\text{C}(\text{‰})$	Radiohiili-ikä (BP)	Tulos (a/calAD, 68.2%)	Tulos (a/calAD, 95.4%)
Hela-3870	jyviä (kaura)	M005	-27,3	429±28	1435–1470	1420–1615
Hela-3871	luu (nauta)	M005	-21,7	464±31	1420–1450	1410–1470
Hela-3872	luu (lammas/vuohi)	M005	-21,5	236±34	1640–1940	1520–1930
Hela-3873	jyviä (kaura)	M008/M040	-25,2	349±37	1475–1635	1455–1640
Hela-3874	jyviä (ohra)	M008/M040	-25,8	359±39	1465–1630	1450–1640
Hela-3875	luu (kissa)	M014	-18,9	601±39	1305–1400	1290–1410
Hela-3876	jyviä (kaura)	M017	-25,7	384±38	1445–1620	1440–1635
Hela-3877	munankuori	M017	-8,3	340±36	1485–1635	1465–1645
Hela-3878	pähkinänkuori	M026	-25,7	539±36	1325–1430	1310–1445
Hela-3879	luu (lammas/vuohi)	M026	-21,7	578±33	1315–1410	1295–1425

Sekä suuren kivitalon pihamaalta että kellarin K94:9 kerroksista on käytettävissä sekä typologisia että luonnontieteellisiä ajoituksia. Pihamaalta on teetetty Helsingin ajoituslaboratoriossa 12 yksittäistä radiohiiliajoitusta (Oinonen *et al.* 2011: 21, taulukko 3) ja kellarista K94:9 yhteensä 10 ajoitusta (Oinonen 2016; taulukko 4 & liite 17). Tältä pohjalta on mahdollista rakentaa rakennuksen käyttövaiheiden melko luotettava kronologia.

Suuren kivitalon pihamaan kerrosten ikä tunnetaan suhteellisen hyvin etenkin vanhimpien kerrosten suhteen. Uotilan & Korhosen (2011b: 10–11) jaottelemista 11 käyttövaiheesta vaiheet 1–7 ajoittuvat suuren kivitalon rakentamista edeltävään aikaan. Aivan varhaisinta ihmistoimintaan liittyvää vaihetta 1 ja siihen liittyvää maanmuokkauksesta kertovaa yksikköä M1143 ei ole ollut mahdollista ajoittaa, mutta heti tämän vaiheessa 2 kertynyt puulastukerros M1124 ajoittuu 68.2% todennäköisyydellä vuosiin 1256–1281 calAD, aikaan ennen Turun kaupungin perustamista. Vaiheet 3–7 ajoittuvat radiohiilianalyysin perusteella 68.2% todennäköisyydellä vuosiin 1278–1358 (Oinonen *et al.* 2011: 24, taulukko 4; Uotila & Korhonen 2011b: 11). Uotila ja Korhonen (2011b: 10) liittävät vaiheen 8 suuren kivitalon rakentamiseen, ja kivitalon hirsiarinoista saatujen

dendrokronologisten ajoitusten perusteella vaihe ajoittuu vuosiin 1404–1410. Seuraavassa vaiheessa 9 kivitalon pihalle on kasattu kivitäyttö, joka Uotilan & Korhosen (2011b: 11) mukaan liittyy pihan käyttöön ja ajoittuu 1400–1500-luvulle. Tämän jälkeen vaiheessa 10 pihamaa on tasattu hiekkatäytöllä, jonka päälle on ladottu kiveys R19/R1101.

Kivitalon sisältä dokumentoidut kerrokset ovat syntyneet talon pitkän käyttöhistorian aikana. Sekä stratigrafian, esinelöytöjen että radiohiiliajoitustulosten perusteella vanhin kerros on kellarin K94:9 lattiakiveyksen pohjustushiekka M026, jonka pinnasta on 1300-luvun loppuun ja 1400-luvun alkuun ajoittuvia löytöjä, esimerkiksi Itämerenpikarin kappaleita. Yksistään pikarinkappaleisiin perustuva ajoitus on suuntaa antava, koska juoma-astiat saattoivat olla käytössä huomattavan pitkiä ajanjaksoja, eivätkä muut yksiköstä löytyneet astioiden kappaleet ajoitu aivan yhtä tarkasti. Kun suuren kivitalon rakennusajankohdaksi kuitenkin tiedetään vuodet 1404–1410, ajoitus 1400-luvun alkuun tuntuu erittäin todennäköiseltä. Myös radiohiiliajoitukset (Hela-3878 & Hela-3879, liite 17) tukevat yksiselitteisesti yksikön ajoittumista 1400-luvun alkuun: yksikkö on muodostunut ajoitusten perusteella viimeistään vuosien 1425–1445 calAD aikaan. Tämä osoittaa vahvasti myös sen puolesta, että kellari K94:9 on rakennettu kokonaisuudessaan tähän mennessä. Radiohiiliajoituksista ei selviä yksikön koko käyttöaika, mutta yksiköstä peräisin olevat suolalasisitteisen raerenilaisen kivisavikannun sirpaleet osoittavat yksikön kertymisen jatkuneen ainakin 1400-luvun loppuun tai 1500-luvun alkuun.

M026:n päällä on orgaaninen, runsaasti keittiöjätettä sisältävä kerros M017. Myös M017:sta on kappaleita samasta kivisaviastiasta kuin M026:ssa. Onkin vaikea sanoa, kumpi on astianpalojen alkuperäinen konteksti – ovatko M026:n seassa olleet palat kiertäneet jätteen seassa ja päätyneet ylempään yksikköön, vai ovatko ne valuneet aikojen saatossa M017:sta alemmas? M017:sta löytyneistä runsaista jyräjänluista päätellen kellarin lattian alla on elänyt hiiriä ja rottia, jotka ovat saattaneet liikutella astianpaloja. Muuten yksiköstä M017 ei ole ainuttakaan selvästi ajoittavaa löytöä. M026:n ajoituksen perusteella M017 ei ilmeisesti ole voinut alkaa kertyä ennen 1400-luvun loppua. Myös tämä ajoitus saa varmistuksen yksikön radiohiiliajoituksista, joiden perusteella yksikkö on 95.4 % todennäköisyydellä alkanut muodostua viimeistään välillä 1440–1645 calAD (Hela-3876 & Hela-3877, liite 17). Kumpikin ajoitusnäytteistä antaa kaksi piikkiä. Vehnänyvien ajoituspiikit ovat 1400-luvun jälkipuolelta 1500-luvun alkuun calAD ja vuoden 1600 calAD tienoille. Munankuoren piikit ajoittuvat epätasaisemmin vuoden 1500 calAD tienoille ja 1500-luvun puolivälistä 1600-luvun puoliväliin. Yksikkö on näiden näytteiden valossa muodostunut siis 1500-luvun alkupuolella tai vuoden 1600 tienoilla. Kumpikin

ajoitusvaihtoehto on stratigrafian perusteella mahdollinen. Edellä käsiteltyjen kivisavias-tian kappaleiden perusteella yksikkö ei kuitenkaan voi ajoittua 1500-luvun alkua vanhem-maksi.

Yksikön M017 kertyminen päättyi ilmeisesti tulipaloon, joka aiheutti kella-rin lattian päälle sortumakerroksen M014. M014 ja sen päälle kertynyt tunkiokerros M005 ajoittuvat löytöjen perusteella 1500-luvun puolelle tai aivan 1600-luvun alkuun. Yksiköstä M014 ei ole ainuttakaan ajoittavaa löytöä. Yksiköstä löytyneen kissan lapa-luusta teetetyt radiohiiliajoituksen (Hela-3875, liite 17) mukaan kissa olisi elänyt 95.4 % todennäköisyydellä vuosien 1290–1410 calAD välillä. Tämä on kuitenkin aivan liian var-hainen ajoitus ottaen huomioon alempien kerrosten ajoittumisen 1400-luvulle ja 1500-luvun alkupuolelle. Kissan luun korkea $\delta^{13}\text{C}$ -arvo (-18,9) antaakin olettaa kissan ruoka-valion olleen merellisesti painottunutta, ja yhdessä korkean iän kanssa on syytä epäillä merellisen reserviefektin vanhentaneen luun ajoitusta (merellisen reserviefektin huomi-oimisesta ks. esim. Taavitsainen, Oinonen & Possnert 2015: 315–317). Tämä vanhentava vaikutus saattaa Itämeren alueella olla jopa yli kaksisataa vuotta (Lougheed, Filipsson & Snowball 2013), joten kissan voi varovasti ajatella eläneen 1400-luvun jälkipuolella tai 1500-luvulla, luultavasti kuitenkin ennen 1600-lukua. Näin yksikön M014 aiheuttaneelle tulipalolle saadaan vain lavea ajoitus, jota saattaa kuitenkin olla mahdollista tarkentaa kirjallisista lähteistä tunnettujen tulipalojen perusteella.

Yksikön M017 yhteydessä mainittu, ympäri kellaria levinnyt raerenilainen kivisavikannu auttaa tulipalon ajoittamisessa. Kannu on valmistettu noin vuonna 1500, ja sen kappaleet ovat pääosin yksikön M017 pohjalla. Oletettavasti astialla on kulunut useita vuosia kulkeutua valmistusalueeltaan Turkuun, ja sen käyttöikä ennen esineen hajoamista on voinut olla pitkäkin – esimerkiksi Roberta Gilchristin (2012: 241) mukaan saviastioi-den käyttöaika on keskiajalla saattanut olla kahdesta kolmeen sukupolvea tai enemmän-kin. Astian kappaleiden päälle kertynyt keittiöjäte M017 on luultavasti sekin kertynyt pit-kän ajan kuluessa. M014:n aiheuttanut tulipalo on siis tapahtunut 1500-luvun alun jälkeen, mutta ennen suuren kivitalon purkamista 1600-luvun puolivälissä. Tällä aikavälillä Turku kärsi useista tuhoisista tulipaloista, joiden on ajateltu tuhonneen suuren osan kaupungin keskiaikaisesta rakennuskannasta (Ruuth 1909: 156 & 159–161). Luostarikorttelia kos-keneita suurpaloja oli ainakin vuosina 1509, 1537, 1546, 1565, 1569, 1582, 1593, 1600 ja 1603 (Suikkari 2007: 79–80). Keittiöjätekerros M017:n ajoituksen perusteella vuoden 1509 tanskalaisten ryöstöretken aiheuttama tulipalo vaikuttaa liian varhaiselta ollakseen palokerroksen M014 aiheuttaja. Vuoden 1537 paloa voi siis pitää varhaisimpana kandi-daattina tuholle. Palo tuhosi Pyhän Olavin dominikaanikonventin, mutta ei ole tiedossa,

kuinka laajalle alueelle Luostarikorttelissa tuhot ylsivät (Nikula & Nikula 1987: 88; Ruuth 1909: 156). Suuren kivitalon palon takarajaakin voi yrittää haarukoida. Periaatteessa M014:n aiheuttaneen tulipalon pitäisi olla nokimaan M040/M008 aiheuttamaa tulipaloa varhaisempi, koska M014 on stratigrafisesti M008:n alapuolella. Koska M040 ja M008 eivät kuitenkaan vaikuta syntyneen samassa tapahtumassa (ks. perustelut luku 3.1.1.), ei kellarin ulkopuolisesta M040:stä voida vetää suoraa yhteyttä kellarin sisäiseen stratigrafiaan. Niinpä M014:n takarajana on pidettävä suuren kivitalon purkamisajankohdasta 1650-luvulla. Koska vuosien 1603 ja 1655 väliltä ei kuitenkaan ole tiedossa Luostarikorttelia koskettaneita suurempia tulipaloja (Suikkari 2007: 79–80), voidaan ajatella, että M014:n aiheuttanut palo olisi tapahtunut viimeistään vuonna 1603, jolloin tulipalon laeva ajoitus olisi vuosien 1537 ja 1603 välillä. Ehkä houkuttelevin ajoitusvaihtoehto olisi kuitenkin vuoden 1546 lähes koko Turun tuhonnut (Nikula & Nikula 1987: 88; Seppänen 2016: 190–192) tulipalo, jonka kuvittelisi lähes varmasti jättäneen jälkensä suureen kivitaloon. Tätä paloa on pidetty keskiaikaisen Turun loppuna, ja tuhojen laajuudesta kertoo, että Kustaa Vaasa harkitsi palon jälkeen vakavissaan koko kaupungin siirtämistä uuteen paikkaan (Ruuth 1909: 156 & 159–161). Toisaalta myös vuoden 1593 palo on hyvin mahdollinen – se tuhosi suurimmalta osin Aurajoen rannan asutuksen (Nikula & Nikula 1987: 89).

Yksikön M014 päälle kertyneestä tunkioma M005:stä on runsaasti 1500-luvulla yleistyneen passglas-juomalasin kappaleita (kaikkiaan 16 g), ja ilmeisesti tästä yksiköstä on peräisin myös Juhana III:n aurtua vuodelta 1590 (KM 40165:19) ja raerenilaisen kivisavikannun pala 1500- ja 1600-lukujen taitteesta (KM 39152:193). Kumpikin mainituista löydöistä löytyi kellarin itänurkassa olevasta maapatsaasta, ja on myös mahdollista, että löydöt olisivat valuneet ylempää yksiköstä M001 vuoden 1994 kaivausten jälkeen. Erityisesti Juhanan rahan liittymistä yksikköön M005 kyseenalaistaa hieman se, että neljä saman hallitsijan rahaa on löytynyt täyttömaasta M001 (ks. alla). Aivan 1500-luvun loppuun tai 1600-luvun alkuun ajoittuvat löydöt eivät kuitenkaan mitenkään sodi M005:n ajoitusta vastaan. M014:n aiheuttaneen tulipalon voi ajatella tapahtuneen 1500-luvun alkupuolella tai puolivälissä. Sen jälkeen kellarin alkuperäinen käyttö on hylätty, ja kellaria on alettu käyttää latriinina, minkä seurauksena sortumakerroksen M014 päälle on hiljalleen kertynyt tumma ja orgaaninen tunkiomaakerros M005. Tällainen latriinikäyttöön muutettu kellari ei ole poikennut paljontaan esimerkiksi Lyypekistä, Visbystä ja Tallinnasta tunnetuista muuratuista ja tynnyriholvatuista latriinikamareista, joiden tilavuus on saattanut olla jopa 100 m³ (Seppänen 2012: 868 viitteineen). Asuinkerroksen alla

ollut jätessäiliö ei välttämättä ole vaikuttanut asumismukavuuteenkaan, mikäli tynnyriholvi on estänyt hajujen pääsyn ylempiin kerroksiin. Toisaalta on myös mahdollista, että kellarin tunkioikäyttö olisi alkanut vasta rakennuksen jouduttua rappiolle ja ehkä osittain raunioituttua 1630-luvun jälkeen.

M005:stä otetut kolme radiohiilinäytettä (Hela-3870–Hela-3872, liite 17) antavat suhteessa edellä esitettyyn yllättävän tuloksen. Yksiköstä löytyneet hiiltyneet kauranjyvät ajoittuvat 95.4 % todennäköisyydellä vuosiin 1420–1615, naudan luu vuosiin 1410–1470 ja lampaan/vuohen luu vuosiin 1520–1930. Naudan luu on jälleen aivan liian vanha kontekstiinsa, eikä poikkeama ole tällä kertaa selitettävissä ruokavaliolla. Myös viljanjyvien ajoitus vaikuttaa liian vanhalta. Ne antavat pienen piikin 1600-luvun alussa, mutta todennäköisin ajoitus on kuitenkin 1420–1500 (92.0 % todennäköisyydellä). Selitysvaihtoehdoiksi jää, että M005:een on jossakin vaiheessa sekoittunut esimerkiksi kontekstin M001 ainesta, tai että kaikki tunkiokerroksen löydöt eivät olekaan tulleet alkujaan hylätyksi kellariin, vaan osa aineistosta on kulkeutunut sinne muualta. Kolmas ajoitusnäyte antaa kuitenkin paremmin stratigrafiaa vastaavan ajoituksen. Lampaan/vuohen luu (Hela-3872, liite 17) antaa neljä ajoituspiikkiä, jotka osuvat 1500-luvulle, 1600-luvulle, vuoden 1800 tienoille ja 1900-luvun puoliväliin calAD. Ajoitushaarukka on pitkä, mutta siitä voidaan sulkea pois 1600-luvun jälkeiset ajoitukset mahdottomina. Tällöin luun todennäköisin (44.6 % todennäköisyydellä, mikä ei kuitenkaan ole riittävän luotettava) ajoitus olisi vuosien 1630–1685 calAD välissä. Voikin siis olla, että tunkiokerros on muodostunut vasta 1600-luvun puolella. Sen koko käyttöikä on kuitenkin mahdoton arvioida yhden ajoitusnäytteen perusteella. Esinelöydöt mukaan lukien tunkion voi kuitenkin arvella muodostuneen 1500-luvun jälkipuolen ja 1600-luvun puolivälin välillä.

M005:n päällä olivat purku/sortumakerrokset M006 ja M013 ja laastikerros M012. Näiden löydöissä ei ole mitään selkeän ajoittavaa, mutta M005:n ajoituksen perusteella kerrokset ovat syntyneet aikaisintaan aivan 1500-luvun lopussa tai luultavimmin 1600-luvulla. Tätä ajoitusta tukevat yksiköstä M006 löytyneet lattiatiliet (ks. luku 2.2.3), jotka ovat identtisiä porrashuoneen laajennusosan R39 lattiatilten kanssa. Jos tiilet ovat peräisin R39:stä tai samaan aikaan ladotusta lattiasta, ne eivät voi olla ajalta ennen lisäosan rakentamista, mikä puolestaan tapahtui luultavimmin vuoden 1600 tienoilla (ks. perustelut luku 3.4.1.). Vaikuttaakin todennäköiseltä, että M006, M013 ja M012 liittyvät rakennuksen purkamiseen 1650-luvulla.

Laastikerroksen M012 päälle kertynyt nokikerros M008/M040 on aiheuttanut haasteita kellarin stratigrafian tulkitsemisessa. Holvien R23 päällä hiilikerroksen päälle on levitetty pohjustushiekka M002, ja sen päälle on ladottu kujakiveys R19/R1101.

Kujakiveys on johtanut porrashuoneen laajennusosaan R39, eli kiveämisen aikaan rakennus on selvästi ollut vielä käytössä. Tästä seuraa ristiriita, koska M012:n päälle kertynyt M008 vaikuttaa muodostuneen vasta suuren kivitalon purkamisen jälkeen tai sen yhteydessä. Vaikka M008 ja M040 ovat samaa maa-ainesta, ne eivät kuitenkaan ole ilmeisesti muodostuneet samaan aikaan. Ilmeisesti M040:stä on myöhemmin suuren kivitalon purkamisen jälkeen valunut kellariin nokimaata, joka on muodostanut yksikön M008. Vaihtoehtoisesti M008 saattaa edustaa jotakin kivitalon purkamisen jälkeen sattunutta tulipaloa, kenties juuri vuoden 1656 suurpaloa, johon yksikkö alun perin yhdistettiin.

M008/M040:n esinelöydöissä ei ole mitään ajoittavaa, mutta pihakiveyksen R19:n alla olevalle hiilijäljelle on mahdollista antaa väljä ajoitus kiveyksen pohjustushiekan löytöjen perusteella. Uotila & Korhonen (2011b: 11) ajoittavat kiveyksen R19 rakentamisen väljästi 1500-luvulle. Ajoitusta voi kuitenkin tarkentaa mahdollisesti 1600-luvun alkuun. Aki Pihlmanin (2010) analyysin mukaan Muuritutkimus ky:n suuren kivitalon pihalta kaivaman yksiköstä K1102 löytynyt keramiikka ajoittuu nimittäin nuorimmillaan 1500-luvun loppuun tai 1600-luvun alkuun.²⁰ Yksikkö K1102 vastaa vuosina 2012–2015 kaivettua pohjustushiekka M002:ta, josta löytyi myös vuoden 2012 kaivauksissa kappale nuoremasta punasaviastiasta (KM 39152: 154). Mitä ilmeisimmin samasta kontekstista ovat myös kujakiveys R19:n alta vuonna 1994 löytyneet ruukku- ja renessanssikaakelien kappaleet, jotka Majantien (2010: 178; kaakelista tarkemmin ks. luku 2.2.4.) mukaan ajoittuvat luultavimmin aikavälille 1580–1610. Samoin ajoittuvia ruukkukaakelien kappaleita on myös luultavasti pihan kiveämisen yhteydessä rakennetun porrashuoneen laajennuksen R39:n alta (Majantie 2010: 178), mikä vahvistaa ajoitusta. Näiden löytöjen valossa pihan korottaminen, kujan rakentaminen ja kujakiveyksen alla olevan palokerroksen aiheuttanut tulipalo eivät ole voineet tapahtua ainakaan kovin kauan ennen vuotta 1600. Koska kiveys johtaa porrashuone K94:8 laajennusosan R39 ovelle, sen on pakko liittyä aikaan, kun talo oli vielä käytössä. Kiveämisen *ante quemina* toimineekin talon todennäköinen purkamisvuosi 1653. Toisaalta selvien 1600-luvun esineiden, kuten liitupiippujen ja Westerwaldin keramiikan, puuttuminen M002:n löytöaineistosta saattaisi viitata ennemmin 1600-luvun alkupuoleen. Vuoden 1600 tienoille osuukin useampi historiallisista lähteistä tunnettu Luostarikorttelia koskettaut kaupunkipalo. Kyseessä voisi olla vuoden 1582, 1593, 1600 tai 1603 palo (Suikkari 2007: 79–80). Seuraava laajempi Luostarikorttelia tuhonnut palo ajoittuu vasta vuoteen 1655, joten se tuskin tulee kyseeseen. Kiveys on siis rakennettu luultavasti aikavälillä 1582–1603, luultavimmin

²⁰ Ikävä kyllä Pihlman ei käsittele yksikön K1102 keramiikkaa SKAS-lehdessä julkaistussa artikkelissaan (Pihlman 2011).

vuoden 1600 tienoilla. Tämä vaikuttaa todennäköiseltä myös M008:sta/M040:stä otettujen ajoitusnäytteiden (Hela-3873 & Hela-3874, liite 17) perusteella. Näytteet on teetetty holvin R23 päällä olleesta M040:stä otetusta maanäytteestä löytyneistä kauran- ja ohranjyvistä, joiden ajoitus on 68.2 % todennäköisyydellä 1475–1635 calAD ja 1465–1630 calAD (Oinonen 2016; taulukko 4). Jyvät ovat mitä ilmeisimmin hiiltyneet yksikön aiheuttaneen tulipalon yhteydessä. Keskiajalla ja uuden ajan alussa ilmakehässä tapahtuneen hiilen isotooppisuhteiden vaihtelun takia kummassakin jyvien ajoituksessa erottuu kaksi piikkiä, toinen vuoden 1500 ja toinen vuoden 1600 tienoilla. M040:n yläpuolisen yksikön M002:n esinelöydöt huomioiden ajoitus 1400-luvun lopulle tai vuoden 1500 tienoille ei tunnu kovin todennäköiseltä. Sen sijaan vuoden 1600 tienoille osuva ajoitus on sopusoinnussa tunnettujen tulipalojen ja typologisten ajoitusten kanssa, ja radiohiilianalyysin voi nähdä tukevan kerroksen M040 ja sen aiheuttaneen tulipalon ajoittumista vuosien 1582–1603 väliin.

Kuva 29. Täyttömaasta M001 löytynyt apilasolki KM 39152:182. Ilari Aalto. (Ks. vastine TMM 21816:MT1723, Ahola *et al.* 2004: 166–167, kuva 45.).

M008:n päällä oli lähes puhdasta laastia oleva purkukerros M003. Kerroksesta ei ole ajoittavia löytöjä, mutta se on hyvin luultavasti syntynyt rakennuksen purkamisen yhteydessä vuonna 1653 tai pian sen jälkeen. Tämän kerroksen päällä oli nimittäin täyttökerros M001, jolla suuren kivitalon alue on tasattu talon purkamisen jälkeen. M001:n fragmentaariset ja usean vuosisadan aikavälille jakaantuvat löydöt osoittavat, että kyseessä on täysin sekoittunut täyttömaa. Yksikkö on kuitenkin selvästi syntynyt 1600-luvun puolella.

Vanhimmat ajoitetut löydöt kerroksesta ovat erittäin huonokuntoinen kruunupääbrakteaatti (KM 39152:3) ja lähes kokonainen nelilehtinen apilasolki (KM 39152:182²¹, kuva 29), jotka kumpikin ajoittuvat 1300-luvulle (Lehtonen & Aalto 2013: 18–19). Yksiköstä on myös ilmeisesti 1300-luvulle ajoittuva tournalainen lyijyplombi KM 39515:4 (Korois-tenniemeltä on löytynyt lähes vastaavanlainen plombi KM 52100: 2038, ks. Taavitsainen 1982: 26, kuva 1). Vuonna 2013 samasta yksiköstä löytyi lisäksi 1400-luvulle ajoittuva Kristoffer I:n *hvid*-raha (KM 39515:1). Kaikki muut yksiköstä löytyneet rahat taas ajoittuvat neljäkymmenen vuoden aikavälille 1600-luvun taitteeseen. Nämä rahat ovat kolme Juhana III:n kolikkoa – kaksi äyriä vuodelta 1573 (KM 39152:1), *fyrk* vuodelta 1592 (KM 39152:2) ja ½ äyrin kolikko vuodelta 1592 (KM 40165:1) sekä Kustaa II Adolfin ½ äyrin kolikko vuodelta 1615 (KM 39152:4). Rahojen perusteella yksikön *tempus post quem* on siis vuosi 1615. Yksiköstä on kuitenkin myös useita liitupiipun katkelmia, joiden perusteella täyttäminen on tapahtunut jonkin verran myöhemmin. Ensimmäinen tieto tupakasta Ruotsissa on vuodelta 1616, ja viimeistään 1630-luvulla tupakanpolto oli Turun alueella jo vakiintunut tapa (Ainasoja 2001: 13–14 viitteineen). Liitupiipun varsikatkelmat ajoittuvat siis aikaisintaan tähän ajanjaksoon. Boje Perssonin (1992) mukaan liitupiiput ajoittavat historiallisen ajan kontekstit tyypillisesti paremmin kuin pitkään kiertäneet kolikot, joten kontekstin syntyäika lienee siis arkeologisesti ajoitettavissa aikaisintaan 1630-luvulle. Valitettavasti löytyneistä piipunkappaleista puuttuvat tarkemmat ajoittavat piirteet kuten piipunkopat ja tekijöiden leimat. Vuonna 1994 löytyneen varren katkelman KM 95032:8645 kyljessä oleva liljaleimakoristelu ajoittaa piipun kuitenkin väljästi 1600-luvulle, ehkä Helsingin Vanhankaupungin vastaaville leimoilla koristeltujen piippujen tapaan 1620–1640-luvuille (Mellanen 1994: 271–272). Yksikön ajoitusta tukee myös ilmeisesti tästä kerroksesta peräisin oleva, vuoden 1994 kaivauksilla löytynyt sirpale Westerwaldin/Raerenin keramiikkaa (KM 95032:4529), joka ajoittuu luultavasti 1600-luvun alkupuolelle (ks. Gaimster 1997: 251). Esineiden ajoitukset ovat siis hyvin sopuinnassa asiakirjamainintoihin pohjaavan oletuksen kanssa, että rakennus olisi purettu vuonna 1653.

²¹ Apilasolki on dokumentoitu kuuluvaksi yksikköön M005, mutta löytökonteksti kellariin kaivetun kivi-
vinkonekuopan reunalla on hieman epäselvä, ja luultavimmin löytö on valunut ylempää yksiköstä M001.
Tätä tukee se, että M005:n löydöt ajoittuvat muuten varsin homogeenisesti 1500-luvulle.

4. Käyttö

4.1. Funktioanalyysi – suuren kivitalon käyttövaiheet

Gunhild Eriksdotter (2005: 232–239) erottaa rakennusarkeologisessa metodissaan kaksi eri tapaa tulkita rakennusjäännöksen tilankäyttöä: historialliset lähteet ja analogiat, joita hän nimittää funktioanalyysiksi (*funktionsanalys*) ja eläytyvä, empaattinen metodi, jota hän nimittää kokemusanalyysiksi (*upplevelseanalys*). Eriksdotter korostaa näiden analyysien liittyvän yhteen: historiallisten lähteiden ja analogioiden kautta rakennusjäännökselle voidaan muodostaa kulttuurinen konteksti, ”koodijärjestelmä”, jonka kautta rakennuksen käyttöä on mahdollista lähestyä yrittäen eläytyä rakennuksen käyttäjien kokemusmaailmaan. Eriksdotter puhuuakin rakennuksen käytön kahdesta tasosta, historiallisten lähteiden paljastamasta ajatuksesta *kuinka rakennuksen olisi kuulunut toimia*, ja *kuinka sitä tosiasiaassa käytettiin*. Tässä luvussa lähestyn kysymystä rakennuksen käytöstä ensisijaisesti funktioanalyysin kautta, mutta reflektoin myös rakennuksen kokemuksellista puolta siinä määrin kuin se on aineiston asettamissa rajoissa mahdollista.

Muun muassa Niukkanen, Seppänen & Suhonen (2014: 92–93) ovat korostaneet, että keskiaikaisten rakennusjäännösten käyttötarkoituksen tulkitseminen on hyvin epävarmaa ilman aivan poikkeuksellisen selkeitä löytöjä tai historiallisten lähteiden antamaa tukea. Tämä pätee kaikkialla Itämeren alueella, mutta erityisesti Suomessa, missä arkeologisiin jäännöksiin liitettävissä olevaa asiakirja-aineistoa on säilynyt 1600-lukua edeltävältä ajalta erittäin vähän (ks. esim. Uotila 2006: 351). Seppänen (2003: 96) on myös huomauttanut, että keskiaikaisten rakennusten funktio on saattanut muuttua useaan kertaan rakennuksen historian aikana, kuten suuren kivitalon kohdalla vaikuttaa tapahtuneen. Vaikka suuresta kivitalosta onkin onneksi säilynyt kirjallisia tietoja 1600-luvulta lähtien (ks. luku 1.3.4.), ei rakennusta ole mahdollista tavoittaa vanhemmista, keskiaikaisista lähteistä (Savolainen 2012: 98). Turun kivitaloista on kyllä mainintoja 1400-luvun alusta alkaen lähinnä talo- ja tonttikauppojen yhteydessä, mutta lähteissä mainittuja rakennuksia on Suurtorin ympäristöä lukuun ottamatta vaikea sijoittaa kartalle muuten kuin neljän kaupunkikorttelin tai parhaimmillaan kadun tarkkuudella (Uotila 2003a: 122).

Pääosa keskiajalta säilyneissä dokumenteissa mainituista kivitaloista liittyy kirkon omistuksiin. Rakennukset ovat joko kirkon ostamia, vaihtamia, kirkon tonttimaalla sijaitsevia tai kirkolle lahjoitettuja. Melko suurella varmuudella suuri kivitalo ei kuitenkaan kuulu näihin rakennuksiin: jos kyseessä olisi ollut kirkollinen kiinteistö, kuten alttaripapin prebendatalo tai kiltatalo, siitä olisi luultavasti säilynyt merkintä Kustaa Vaasan

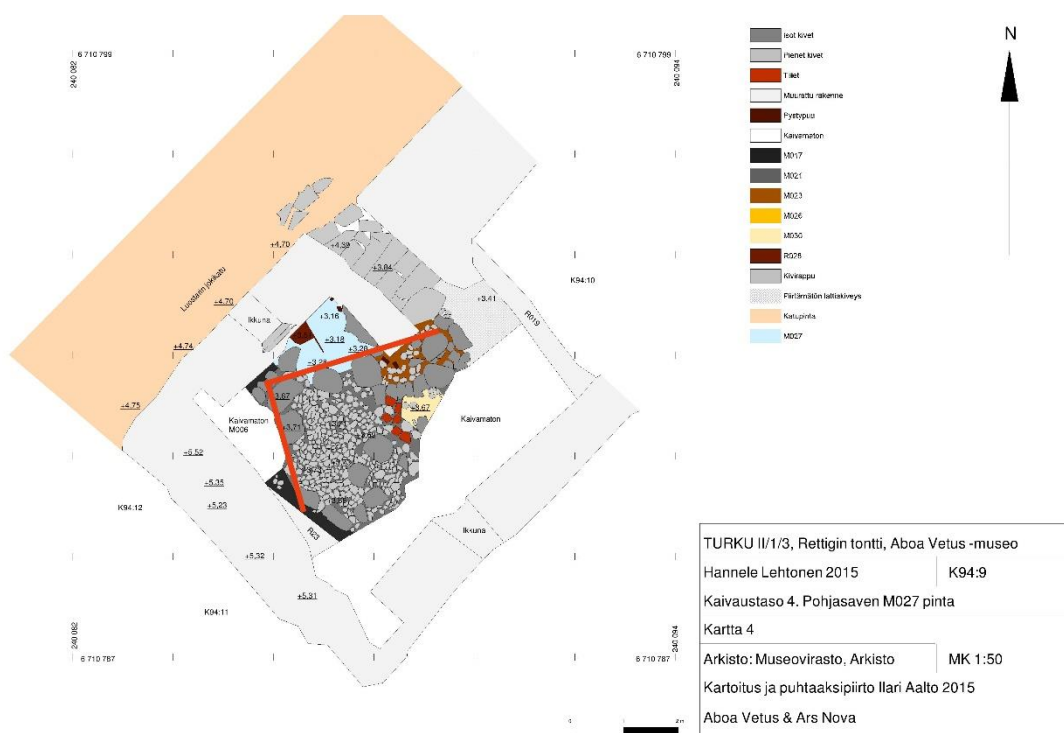
reduktiokirjoissa, kun kirkon omaisuutta 1500-luvulla takavarikoitiin kruunulle (Savolainen 2012: 98). Toisaalta aivan kaikki kirkolliset instituutiot eivät päätyneet näihin dokumentteihin. Kauko Pirisen (1962: 140) mukaan etenkin vuoden 1546 kaupunkipalo aiheutti muutoksia keskiaikaisiin oloihin reduktion ollessa käynnissä, joten asiakirjat eivät aivan kokonaan paljasta keskiaikaista tilannetta. Samainen kaupunkipalo aiheutti tuhoa luultavasti myös suurelle kivitalolle (Savolainen 2011: 39). Täytyy myös ottaa huomioon, ettei kaikkia lähteissä mainittuja kirkollisia rakennuksia ole pystytty sijoittamaan kartalle. Luostarikorttelissa sijaitsi etenkin Pyhän Annan prebendalle kuuluneita kiinteistöjä, jotka luultavimmin sijaitsivat Luostarin yläkadun ja Suurtorin varrella (Pirinen 1962: 163–165). Suuren kivitalon tontti rajautuikin ainakin myöhemmin 1600-luvulla Luostarin yläkatuun. Tämän lähteiden epämääräisyyden vuoksi ei voi täysin sulkea pois mahdollisuutta, että suuri kivitalo olisi jossakin vaiheessa kuulunut jollekin kirkolliselle instituutiolle. Mikään seikka ei kuitenkaan erityisesti puolla ajatusta.

Koska historialliset lähteet ovat puutteellisia, käytän tässä luvussa funktiotulkinnan apuna pääasiassa suuren kivitalon säilyneitä rakenteita ja rakennuksen käyttöön liittyvää löytöaineistoa. Olen myös jaotellut rakennuksen käytön viiteen vaiheeseen luvussa 3. esitetyn stratigrafian perusteella. Osaa tulkinnoista on pidettävä hypoteettisina siitäkin syystä, että kaikkia kellarin rakenteita ei ole vielä kaivettu kokonaisuudessaan esiin. Tulkinnot rakentuvat luvuissa 2. ja 3. esitettyyn suuren kivitalon tilajakoon ja siinä tapahtuneisiin muutoksiin. Myös suuren kivitalon eri käyttövaiheisiin liittyvistä kerroksista peräisin oleva löytöaineisto on tärkeässä osassa kivitalon käyttövaiheiden hahmotelussa. Seuraavassa jaan kivitalon käyttöhistorian viiteen vaiheeseen, jotka pohjautuvat kaivaushavaintoihin.

4.1.1. Ennen kivitaloa 1200–1400

Vuosien 2009–2010 kaivausten yhteydessä suuren kivitalon Hämeenkadun puoleiselta pihamaalta löytyi merkkejä 1200-luvun asutuksesta ja rakentamisesta, siis ajalta ennen Turun kaupungin perustamista. Suuren kivitalon voikin ajatella sijaitsevan Turun kaikkien vanhimman asutuksen alueella. Kellareiden kaivaminen on oletettavasti hävittänyt vanhemman asutuksen jäljet itse kivitalon kohdalta. Kellarissa K94:9 on kuitenkin eräs yksityiskohta, joka saattaa liittyä jopa kivitaloa varhempaan aikaan. Kellarin lattiassa kulkevat suuret, noin metrin välein sijoitetut ja lattiasta koholla olevat kivet herättivät kysymyksiä jo tullessaan esiin vuonna 2014. Aluksi niiden ajateltiin liittyneen kellarin mukulakivilattian päällä olleeseen lautalattiaan (Lehtonen & Aalto 2015: 22), mutta kiville ei

ole ollut mahdollista osoittaa tällaista rakenteellista merkitystä. Erityisen omituinen piirre on, että kivet eivät ole suorassa linjassa lounas-koillissuuntaisen rakennuksen kanssa, vaan ne asettuvat itä-länsisuuntaisesti (kuva 30). Suoraan pohjasaven päälle asetutut kivet ovat kuitenkin liian syvällä ollakseen osa jotakin kivitaloa edeltänyttä, maan pinnalla ollut rakennetta. Näiden kivien korkeus on n. 3,70 m mpy, kun Luostarin jokikadun keskiajan korkeus on suuren kivitalon kohdalla noin 4,70 m mpy. On kuitenkin mahdollista, että ne liittyisivät aiemmin paikalla olleeseen kellariin.

Kuva 30. Kellarin K94:9 lattiassa olevien suuren kivien muodostama rakenne merkitty punaisella. Kaivauskartta 4/2015. Mittaus ja puhtaaksi piirto Ilari Aalto/Aboa Vetus & Ars Nova. Ks. liite 16.

Tähän paikalla ennen suurta kivitaloa mahdollisesti sijainneeseen rakennukseen liittyy kutkuttava tulkintavaihtoehto. Vuoden 2010 kaivauksissa kivitalon takapihalta löytyi nimittäin kolme kappaletta ikkunalasia (KM 2010001:638) ja samaan ikkunaan kuulunut sirpale (näyte 23), jossa on lasimaalausta. Palat ajoittuvat 1290-luvulle tai vuoden 1300 tienoille (Haggrén 2011b: 63–64). Lasilöytö herätti epäilyksen paikalla mahdollisesti sijainneesta, muista lähteistä tuntemattomasta sakraalirakennuksesta (Uotila & Korhonen 2011b: 11–12; Haggrén 2011b: 64). Tätä taustaa vasten on kiinnostava mahdollisuus, että paikalla ennen kivitalon rakentamista sijainnut itä-länsisuuntainen rakennus olisi juuri se

ikkunalasin markkeeraama sakraalirakennus. Tulkintaa on pidettävä kuitenkin erittäin hypoteettisena, eikä sitä luultavasti ole mahdollista varmentaa edes kellarin kiviä tutkimalla: ne on laskettu suoraan pohjasaven päälle, eikä niiden lomassa luultavasti ole minkäänlaisia ajoittavia tai rakenteen funktiosta kertovia löytöjä. Myös maalatun ikkunalasin sirpaleiden todistusvoimaan on suhtauduttava kriittisesti – ne ovat lähes varmasti peräisin kirkollisesta rakennuksesta, mutta ne ovat esimerkiksi lasten leikeissä voineet kulkeutua kauaskin tästä rakennuksesta. Joka tapauksessa on hyvin mahdollista, että kellarin lattian kivet todella liittyvät paikalla ennen kivitaloa sijainneeseen rakennuskantaan, mitä se sitten onkin ollut.

4.1.2. Vaihe 1, n. 1410 – 1425/1450 Kivitalon rakentaminen

Viiemistään vuoden 1410 tienoilla rakennettiin suuren kivitalon vanhimmat osat, kellari K94:10 ja sinne johtava porrashuone K94:8. Koska kellari K94:9 on rakennettu jonkin verran kellareita K94:10 ja K94:8 myöhemmin, sinne ei ole kertynyt aineistoa rakennuksen kaikkein varhaisimmasta historiasta. Onkin mahdollista, että näissä vanhemmissa kellareissa on ollut omaa toimintaa jo aivan 1400-luvun alussa. Ikävä kyllä näistäkään kellareista ei ole säilynyt niiden käytöstä kertovia löytöjä eikä niiden käytönaikaisista kerroksista ole tietoa. Aineiston puuttuessa on siis käytännössä katsoen mahdotonta sanoa mitään tästä rakennuksen vanhimmasta käyttövaiheesta.

4.1.3. Vaihe 2, 1425/1450 – 1500/1550 Sauna/tavernavaihe

Kivitalon toinen käyttövaihe alkoi kun K94:9 muurattiin, mikä tapahtui radiohiiliajoitusten perusteella viimeistään vuosien 1425–1445 välillä. Kadulle johtava portaikko muurattiin mahdollisesti jo tällöin. Kellarin löytöaineisto on vanhimmassa vaiheessa hyvin yksipuolista: tällöin kellariin kertyi kivisavi- ja kimpiastioiden kappaleita, viinipikareiden sirpaleita, pähkinänkuoria ja yksittäisiä lampaan/vuohen luita (M026). Löydöt viittaavat nimenomaan juomien nauttimiseen, mutta eivät niinkään ruoanlaittoon tai aterioimiseen. Onkin mahdollista, että tilassa olisi saattanut toimia esimerkiksi taverna tai krouvi. Maunu Eerikinpojan maanlain (MEM, The King's Law 23 § 1) mukaan jokaisessa kaupungissa piti olla vähintään kaksi majataloa, joissa tarjottiin matkalaisille ruokaa, juomaa, yösiija ja hevoselle heinää ja kauraa. Tällaisia majataloja ja pelkkään juomatarjontaan keskittyneitä tavernoja on varmasti ollut keskiajan Turussa useita, vaikka niistä ei ole säily-

nyt historiallisia tietoja. Keskiajalla krouvit toimivat tyypillisesti juuri kivitalojen kellarissa, ja esimerkiksi Tukholman raadin pöytäkirjassa vuonna 1475 krouviin viitataan vain ”kellarina” (Dahlbäck 1995 (1987): 166).

Seppäsen (2012: 834) mukaan arkeologisesti majatalo olisi mahdollista erottaa asuinrakennuksesta vain, jos löytöaineistoon kuuluisi poikkeuksellisen paljon juoma- ja ruoka-astioita ja pelaamisesta sekä muusta ajanvietosta kertovia löytöjä. Suuren kivitalon tapauksessa on huomionarvoista, että juuri tällaiset löydöt liittyvät rakennuksen 2. käyttövaiheeseen. Erityisen mielenkiintoista tulkinnan kannalta on sekä kellarin K94:9 että suuren kivitalon pihan astiamateriaali, joka 1400-luvun kerroksissa koostuu muutamaa kivisaviastian kappaletta lukuun ottamatta lähes yksinomaan lasipikareiden sirpaleista. Georg Haggrénin (2003: 234–235) mukaan suurikokoisista böömiläisistä lasista ajatellaan juodun olutta, kun pienemmät optisesti koristellut pikarit ja kaalinkantalaset oli tarkoitettu viinin nauttimiseen. Noin puolet suuren kivitalon lasiastioista vaikuttaisi olevan näitä pienempiä astioita²², joten voidaan olettaa, että suuren kivitalon juomakulttuuri oli 1400-luvulla kallellaan viininjuontiin. On myös suorastaan silmiinpistävää, miten vähän punasaviastioita näistä konteksteista on, vaikka ne ovat muuten yleisiä 1400-luvun ja etenkin 1500-luvun aineistoissa (esim. Pihlman 1989: 104).

Keskiajan tavernoihin tultiin ennen kaikkea viettämään aikaa, ja suuresta kivitalosta onkin myös ajanviettoon liittyviä löytöjä. Vaikka kellarista K94:9 ei ole löytynyt ainuttakaan varmaa pelimerkkiä, on suuren kivitalon pihalta löytynyt noppa (KM 2010001:143), jonka löytökonteksti K1112 ajoittuu suuren kivitalon käytön alkupuolelle 1400–1500-luvulle, siis väljästi kellarin K94:9 käyttövaiheisiin 2 tai 3. Nopan pelaaminen oli keskiajalla niin yleinen ajanviete, että sitä piti säädellä lailla (ks. esim. MEM, Magnus Erikssons manorial law IX). Myös musiikki on varmasti kuulunut keskiajan krouveihin, ja samasta kontekstista nopan kanssa onkin myös luuhuilun tai vastaavan puhallinsoittimen teelmä (KM 2010001: 307). Jopa suuren kivitalon luuaineisto saattaa puhua majatalonkäytön puolesta: kivitalon aineistossa runsaana esiintyvät lammas (/vuohi) ja nauta ovat nimittäin juuri ne eläimet, joiden lihaa vuoden 1442 Kristoffer Baijerilaisen maanlaissa (KrM, Kuningan kaari, 24 § 1) majatalot määrätään myymään matkalaisille. Vanhemmassa Maunu Eerikinpojan maanlaissa (MEM, The King’s Law 23 § 2) mainitaan näiden lisäksi myös porsaanliha.

²² Suuren kivitalon lasiesineet odottavat kirjoittamishetkellä vielä konservointia ja tarkempaa analysointia, mutta kellarin K94:9 astioiden yleisvaikutelma on, että pikarit olisivat melko pieniä. Aineistossa on varmuudella ainakin yksi kaalinkantalasi ja yksi optisesti koristeltu maigelein-pikari.

Vaikka aineistossa moni asia tukeekin krouvitulkintaa, on aineistossa hypoteesin kannalta yksi selvä puute. Suuren kivitalon pihamaalta tai rakennuksen kellareiden käyttökonteksteista ei nimittäin ole ainuttakaan rahalöytöä, vaikka rahoja voisi väistämättä olettaa hukkuneen krouviin tai sen ympäristöön. Toisaalta hauraat, keskiaikaiset brakteaattikolikot eivät välttämättä ole säilyneet, tai niitä ei ole kaivauksilla huomattu. Aineiston valossa ei kuitenkaan voi sulkea pois vaihtoehtoa, että löydöt heijastelisivat vauraan porvariskodin arkea. Täytyy kuitenkin huomioida, että etenkin pihamaan vuosina 2009–2010 tutkittu alue oli varsin pieni, eikä väistämättä heijasta koko pihamaan tilannetta.

Kellarin K94:9 rakenteet ja vaiheen 2. aikainen löytöaineisto mahdollistavat tavernan tai porvariskodin lisäksi myös kolmannen tulkintavaihtoehdon rakennuksen käytöstä. Liisa Seppänen (2012: 831–832) on nimittäin väitöskirjassaan esittänyt ajatuksen, että Turun Luostarikorttelissa on hyvin todennäköisesti sijainnut keskiajalla useampia julkisia saunoja. Erityisesti Seppänen nostaa esiin Aboa Vetus -museon lounaisnurkassa sijaitsevan, 1440-luvulle ajoitetun ristiholvatun kellarin K94:7, joka nykyään toimii Pyhän Annan ekumeenisena kappelina. Hän perustelee ajatusta sillä, että rakennus on keskiajalla ollut aivan jokirannassa ja sinne on saatu helposti vettä. Muita tulkintaa tukevia seikkoja ovat hänen mukaansa rakennuksen suuri koko, ristiholvattu katto, kivilattia puisine vesikouruineen, käynti suoraan kadulle ja myös rakennukseen Olof Gangiuksen vuoden 1634 kartassa liitetty arvoituksellinen nimi *Kåkenhus*. Seppänen myös huomauttaa, että samalla paikalla on paljon myöhemmin, vuosina 1874–1907 toiminut Auran kylpylaitos. Kuten Seppänen itsekin myöntää (2012: 833), epävarman tulkinnan suurin heikkous on, ettei raunioituneessa huonetilassa ole nähtävissä jälkiä minkäänlaisesta tulisijasta. Tätä ei kuitenkaan voi vielä pitää aukottomana todisteena saunatulkintaa vastaan. Rakennusta on nimittäin muokattu moneen otteeseen ja osa kellarin keskiaikaisista rakenteista on tuhoutunut. Sen sijaan teoria ei saa tukea *Kåkenhus*-nimestä, jonka Panu Savolainen (2011: 40–41) on osoittanut olevan Olof Gangiuksen kartassa väärällä tontilla.

Vaikka kellarin K94:7 tulkinta on jätettävä hyvin avoimeksi²³, sopivat Seppäsen julkiselle saunalle asettamat kriteerit suureen kivitaloon jopa kellaria K94:7 paremmin. Suuren kivitalon koko vastaa keskiaikaisten julkisten saunojen kokoa, sen vieressä on ainakin myöhemmin, mutta mahdollisesti jo keskiajalla ollut kaivo, kellarin K94:9 lattiassa on jyrkvä vedenjohtojärjestelmä puisine viemäriputkineen, tilaan on suora käynti kadulta ja rakenteista on mahdollista tulkita kaksi kiuasuunia. Esitänkin tässä luvussa

²³ Seppänen (2012: 832) pitää myös mahdollisena, että rakennus on saattanut toimia majatalona, tavernana tai muuna puolijulkisena tilana.

mahdollisena vaihtoehtona, että ainakin ensimmäisessä käyttövaiheessaan kellaria K94:9 olisi käytetty saunana. Ensiksi on kuitenkin tarpeen esitellä keskiaikaisten saunarakennusten yleisiä piirteitä.

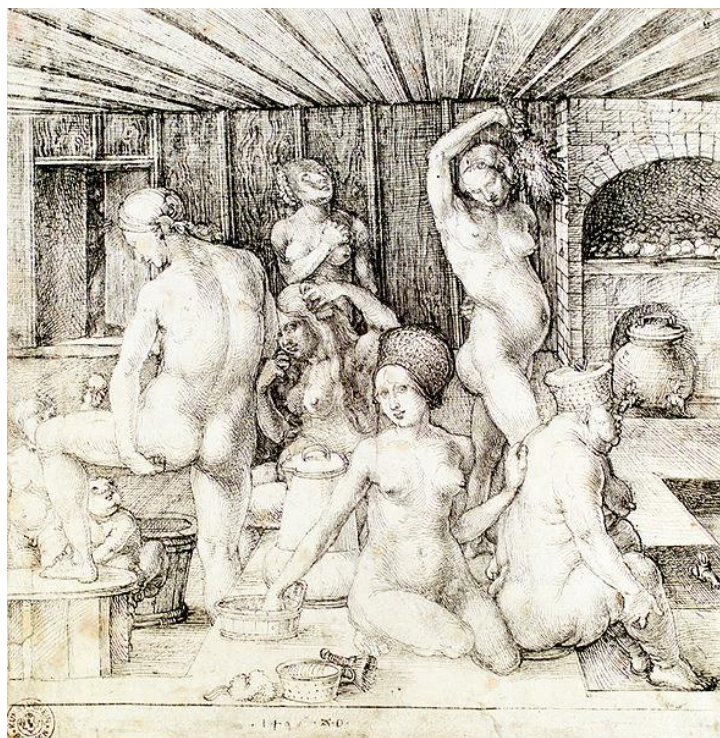
Myöhäiskeskiajan Euroopan saunojen yleisiä piirteitä

Saunoista on säilynyt keskiajan ja uuden ajan alun Euroopassa runsaasti kirjallista ja kuvallista aineistoa, jonka pohjalta on mahdollista päätellä paljonkin saunakulttuurista, joka vaikuttaa olleen varsin yhtenäistä etenkin Alppien pohjoispuolisessa Euroopassa (ks. esim. Vuorenjuuri 1967: 135). Saunoja on myös arkeologisesti tunnistettu ja tutkittu jonkin verran etenkin Etelä-Saksassa ja Sveitsissä (Tuchen 2001). Myös Tukholman Helgeandsholmenilla on tutkittu keskiaikaisten saunarakennusten jäänteitä (Ödman 1983).

Itse saunarakennukset ovat voineet olla hyvin erilaisia – pieniä tai suuria, puisia tai kivisiä. Seppänen (2012: 827 & 829) korostaakin, että saunaa on arkeologisesti hyvin vaikea erottaa esimerkiksi asuinrakennuksesta. Julkiset saunat ovat kuitenkin olleet suurikokoisia, Seppäsen (2012: 829) mukaan pinta-alaltaan jopa 110–300 m². Julkiset saunat ovat olleet yleensä useampihuoneisia ja usein myös useampikerroksisia rakennuksia, joissa on voinut toimia eri palveluita. Saunan toiminnan kannalta tärkeimmät tilat ovat olleet pohjakerroksessa sijainneet sauna- ja peseytymistilat, mutta saunoissa on voitu myös ottaa vastaan kuppaus- ja parturipalveluita, pelata, juoda ja ruokailla (Seppänen 2012: 828–829; Ödman 1983: 110). Myös prostituutio on liittynyt keskiaikaisiin saunarakennuksiin. Esimerkiksi keskiajan Englannissa ilotaloja kutsuttiin yleisesti nimellä *stewe*, joka viittasi niiden toimintaan saunoina ja kylpylöinä (englantilaisista ilotaloista ja niitä koskevista säädöksistä ks. esim. McCall 2004: 182–185). Tukholmassakin prostituutio tai ainakin seksuaaliset lähentely-yritykset ovat kuuluneet saunatoimintaan: Tukholman raadin pöytäkirjan vuodelta 1486 mukaan Birgitan Helgeandsholmenin saunasta piti vanna, ettei hän ollut yrittänyt vietellä Stare-nimistä miestä (Ödman 1983: 110 viitteinen).

Julkisissa saunoissa on historiallisten ja arkeologisten lähteiden perusteella usein ollut kaksi tulisijaa, joista toinen on ollut huonetilan ja toinen veden lämmittämistä varten (Seppänen 2012: 827). Juuri kiukaat ovat Birgit Tuchenin (2001: 56–60) mukaan paras tapa tunnistaa keskiaikainen muurattu sauna arkeologisesta aineistosta. Suurikokoisten kiukaiden tunnistamista vaikeuttaa, että ne muistuttavat rakenteeltaan hypokaustiuneja (vrt. kuva 31). Tuchenin mukaan Saksasta ja Sveitsistä tutkittujen kiukaiden alla

on hieman lattiatason alapuolella tiilestä muurattu tulipesä, joka on saumattu savella. Tämän päälle on ladottu lämpöä varaavat kiuaskivet. Koko uunin kattaa kivistä muurattu tynnyriholvi, jonka tarkoitus on suojella huoneen kattoa kiukaan kosteudelta. Tulisija on sijainnut joko saunan nurkassa, takaseinässä tai julkisten saunojen kohdalla kahta saunatilaa erottaneessa väliseinässä. Olaus Magnus kertoo *Pohjoisten kansojen historiassaan* (1973 (1555): 99) pohjolassa vallinneesta tavasta jakaa saunatila miesten ja naisten puoleen. Sukupuolet ovat voineet myös saunoa sekaisin, tai miehillä ja naisilla on ollut omat saunavuoronsa tai -päivänsä. Saunatila on voitu jakaa kahtia myös varsinaiseen löylyhuoneeseen ja peseytymistiloihin (Seppänen 2012: 827–829).

Kuva 31. Albrecht Dürerin piirroksessa ”Naisten sauna” (1496) näkyy oikeassa reunassa hypokaustiunua muistuttava tynnyriholvattu kiuasuuni. Vrt. kuva 11 s. 23. Wikimedia Commons.

Toimiko suuressa kivitalossa julkinen sauna?

Seppänen toteaa väitöskirjassaan (2012: 827–828) julkisten saunojen tunnistamisesta seuraavasti: ”Saunoiksi tulkittujen rakennusten ei olekaan todettu eroavan tavallisista porvaristaloista muutoin kuin mahdollisesti kahden tulisijan ja pesutilojensa puolesta, joissa on ollut penkit ja vesiastiat niin veden säilyttämistä kuin lämmittämistäkin varten.” Lähemmässä tarkastelussa kivitalosta on mahdollista löytää juuri nämä piirteet. Kellarin K94:9 lounaisseinän mukulakivillä täytetyt holvikomerot R23:1–2 muistuttavat huomattavan paljon hypokaustiuneja (ks. luku 2.2.4.). Jos holvikomerot oletetaan tulisijoiksi,

niin keskeisin julkisen saunan arkeologisen tunnistamisen kriteeri täyttyy. Holvikome-
roita voi tuskin pitää varsinaisina hypokaustiuneina, koska niistä puuttuvat hypokaustien
lämmönjohtokanavat. Sen sijaan ne ovat luultavammin sisäänlämpiäviä kiuasuuneja.
Luontevin tapa selittää tarve kahdelle tällaiselle uunille on, että tilassa on toiminut sauna.
Ajatusta saunasta tukee myös kellarin K94:9 lattiarakenne. Lattiassa kulkee itä-länsi-
suuntaisesta huomattavan jykevärakenteinen kouru (R034), joka laskee kellarin pohjois-
nurkassa olevaan syvennykseen. Syvennyksestä veden on johtanut pois puinen viemäri-
putki R028. Vaikka kellarin vesikourut onkin mahdollista selittää kellarin sijainnilla Var-
tiovuoren valuma-alueella, tuntuu luontevammalta vaihtoehdolta olettaa kourujen liitty-
vän runsaaseen vedenkäyttöön kellarissa. Tämän puolesta puhuu sekin, ettei muista alu-
een kellareista ole löytynyt aivan yhtä jykevärakenteisia vedenjohtokouruja. Kellarin
K94:9 kourua laskualtainen ja viemäriputkineen voikin mielestäni pitää vakuuttavana
näyttönä siitä, että tilassa on käsitelty runsaasti vettä. Myös kellarin K94:9 lattian yleinen
rakenne tukee ajatusta saunakäytöstä: esimerkiksi erään Rettiginrinteestä löytyneen hirsi-
rakennuksen (rakennus 12) tulkintaa saunaksi Seppänen (2012: 830) perustelee suuren
kiukaan lisäksi rakennuksen mahdollisesti laudoilla päällystetyllä kivilattialla ja lattian
alla kulkeneella salaojalla. Myös Tukholman Helgeandsholmenin saunoissa oli puulattiat
(Ödman 1983: 107). Vedensaannin suhteen on syytä huomioida myös, että heti suuren
kivitalon kaakkoispuolella on kaivo. Ei kuitenkaan ole tiedossa, onko kaivo ollut käytössä
jo keskiajalla (Jokela & Lehto-Vahtera 2012: 48).

Saunatulkinnaalle on mahdollisesti saatavissa tukea myös kellarin ikkunara-
kenteista. Kellarin K94:9 luoteisseinän ikkuna ei nimittäin muistuta lainkaan suuren ki-
vitalon kellarikerroksen kaakkoisseinän kahta pientä valoaukkoa. Luoteisseinän ikku-
nasta on säilynyt pelkästään kynnysmäinen alapieli, mutta sen perusteella ikkuna on ollut
huomattavasti leveämpi kuin muut ikkunat (ks. luku 2.2.2.). Poikkeava rakenne saattaa
liittyä tilan saunakäyttöön. Italialainen lääkäri Johannes Michael Savonarola (k. 1462)
neuvoi teoksensa *Canonica de febribus* seitsemännessä luvussa ”De balneo aereo sicco”
(”Kuivista ilmakylvyistä”) saunojen ikkunajärjestelyistä:

Rakennus on varustettava ikkunoilla, joita voidaan avata ja sulkea, jotta niiden
kautta voidaan tuulettaa. Yksi suurempi ikkuna-aukko olkoon pohjoiseen päin,
jotta ilma siitä paremmin vaihtuisi. Ne siis erehtyvät, jotka tekevät vain har-
voja ja pieniä ikkunoita arvelen paikan siten tulevan lämpimämmäksi (sit.
Vuorenjuuri 1967: 150).

Suuren kivitalon kellarin K94:9 luoteisseinän ikkuna on ehkä mahdollista selittää
Savonarolan oppien mukaisesti. Koska rakennus on lounas-koillinen-suuntainen, sen

luoteisseinä on lähinnä pohjoista ilmansuuntaa. Tätä ei kuitenkaan voi pitää ainoana mahdollisena tulkintana, vaan kadulle päin suunnattu poikkeava ikkuna-aukko voisi olla selitettävissä saunan ilmanvaihdon sijaan kadun tai talon julkisivun toiminnoilla, kuten tarpeella liikuttaa tavaraa kadun ja kellarin välillä. Ilmanvaihdon ei myöskään tarvitse liittyä saunaan, vaan aukon kautta on voitu poistaa myös ruoanvalmistuksesta syntynyt savu. Ikkunan pielistä ei ole säilynyt tarpeeksi, jotta voisi sanoa onko se ylipäätään ollut avattava. Kyseessä voikin todella olla myös kiinteä, lasitettu ikkuna, jonka pääasiallinen tarkoitus on ollut päästää valoa sisään. Jos kellarin K94:9 olettaa toimineen saunaana, ovat kellarin kiinteät pystyhirret R035–R038 sekä kaakkoisseinän pienet seinäsyvennykset saattaneet liittyä esimerkiksi saunan lauderakenteisiin. Keskiäikaisten saunojen yleisen tilajaon huomioiden olisi myös luontevaa ajatella, että viereinen kellari K94:10 olisi saattanut toimia vaatteidenvaihtotilana. Tätä saattaisivat tukea kellarin seinissä olevat komeerot, joita on voitu käyttää tavaran säilytykseen.

Myös kellarin löydöt ovat sopusuhteissa saunatulkin kanssa. Useissa myöhäiskeskiajan saunakuvissa nimittäin esitetään saunojilla juoma-astioita, ja esimerkiksi oluen nauttiminen saunajuomana olikin ymmärrettävää nestehukan torjumiseksi. Kellarin K94:9 pohjoisnurkasta löytyneet olutkannujen ja viinilasien sirpaleet ja kimpastioiden kappaleet voisivat olla liitettävissä tähän, samoin kuin pähkinät, joita kuvittelisi olleen helppo nauttia saunassa. Kellarista löytyneiden suurten kimpivatioiden jäänteet voisivat myös olla yhdistettävissä pesuvateihin ja -paljuihin, tosin nämä luultavammin liittyvät vasta kivitalon käyttövaiheeseen 3. Toisaalta tismalleen samanlaista löytökombinaatiota voisi odottaa esimerkiksi majatalosta, ja suurten kimpivatioiden jäänteet voivat yhtä hyvin olla peräisin olut- tai muista säilytystynnyreistä. Löytöaineistosta puuttuvat myös kupparin kupit, kammat, harjat ja sakset, joita Hans Andersson (2011: 403) pitää tyypillisinä keskiajan kylpylaitoksille. Oikeastaan ainoa parturin tai kupparin toimintaan liitettävissä oleva löytö ovat pinsetit (KM 39515:46), joita ei kuitenkaan yksinään voi liittää pelkästään saunatoimintaan. Pinsettien löytökontekstin perusteella ei myöskään ole mahdollista sanoa, liittyvätkö ne rakennuksen käyttöaikaan. Myös rakennuksen pihamaalta on löytynyt pinsettinäinen pronssiesine (KM 2010001:203), jonka löytökonteksti K1102 liittyy pihakiveyksen R19 pohjustamiseen. Ne ovat siis päätyneet maahan mahdollisesti vasta 1500-luvulla, mahdollisen saunavaiheen jälkeen. Saunojen tunnistaminen arkeologisesta aineistosta pelkkien esinelöytöjen perusteella ei kuitenkaan ole yksioikoista. Esimerkiksi Tukholman Helgeandsholmenilla tutkitun kahden 1400-luvun saunaksi tulkitun rakennuksen löytöaineisto ei vastaa Anderssonin luettelemia kylpylaitoslöytöjä. Helgeandshol-

menin saunat olivat hyvin vähälöytöisiä, ja ainoat löydöt olivat oluthana, rahoja ja kiukaiden yhteydestä löydettyjä kalanruotoja. Kellarin K94:9 tapaan myös Helgeandsholmenin saunojen lattioiden keskiosat olivat täysin löydöttömiä. (Ödman 1983: 107–109)

Yllä esitettyjen esimerkkien valossa kellari K94:9:n saunakäyttö vaikuttaa todennäköiseltä, mutta ajatusta kohtaan voi myös esittää kritiikkiä. Suurin kysymys liittyy holvikomeroihin R23 – ovatko ne todella kiukaita? Eniten hypoteesia vastaan puhuu se, etteivät komeroiden R23 katot ole lainkaan nokiset. Tuchenin (2001: 58) mukaan säilyneissä saunoissa juuri kiukaiden holvit ovat hyvin nokiset, sillä uuneja lämmitettäessä savu pääsi suoraan saunatilaan. On tietysti myös mahdollista, että holvien noettomuus johtuisi tafonomisista prosesseista, ja noki olisi yksinkertaisesti kulunut pois. Esimerkiksi muualla kivitalossa kellarin käytön päättäneen tulipalon nokijäljet eivät näy tasaisen selvästi. Vahvimmin jäljet näkyvät kellareiden K94:9 ja K94:10 välisessä tiiliseinässä, ja voi olla, että suuren kivitalon olosuhteissa noki on säilynyt huokoisissa tiilissä paremmin kuin kivipinnoissa. Komeroiden R23 tarkkaa funktiota ei voida selvittää kaivamatta niitä kokonaan tyhjiksi. Komerot voi todistaa kiukaiksi vain, jos niiden pohjasta löytyy tulipesät. Muussa tapauksessa kyse voi olla esimerkiksi talon lounaisseinää tukeneista arkkitehtonisista rakenteista. Tämä kysymys jää kuitenkin odottamaan tulevaa tutkimusta. Vaikka ei voidakaan täysin sulkea pois vaihtoehtoa, että suuri kivitalo olisi toiminut 2. käyttövaiheessa yksinkertaisesti varakkaana porvariskotina jonka asukkailla oli mieltymys viininjuontiin ja nopanpeluuseen, puoltaa löytöaineisto nähdäkseni niin selkeästi kuin mahdollista ajatusta ainakin rakennuksen kellaritilojen puolijulkisesta käytöstä krouvina tai saunana – tai molempina.

4.1.4. Vaihe 3, 1500/1550–1550/1575 Keittiövaihe

Kellarin K94:9 käytössä tapahtui löytöaineiston perusteella muutos joskus vuoden 1500 tienoilla tai ehkä 1500-luvun alkupuolella. Muutos saattoi liittyä tulipaloon, koska osa vaiheen 2 loppuun liittyvistä kivilisäviastian paloista on selvästi ollut tullessa. Muita merkkejä tämän ajatuksen tueksi ei kuitenkaan ole. Tällöin kellarin nurkkiin alkoi kertyä runsain mitoin keittiöjätettä, joka kertoo ruoanvalmistuksesta kellarissa. Tältä ajalta ei ole lainkaan juoma-astioiden kappaleita²⁴, mutta sen sijaan ruoanvalmistuksesta kertovina löytöinä nokinen punasavisen paistinpannun kylkipala ja kolmijalkapatojen kappaleita.

²⁴ Kellarin K94:9 lattiakiveyksen lomasta löytynyt kaalinkantalasin nyppy (KM 40165:87) voi tosin kontekstinsa perusteella kuulua sekä vaiheeseen 2 että 3.

Etenkin luuaineisto on huomionarvoista, koska se koostuu maaeläinten kohdalla yksinomaan lihaisista luista ja sorkista, joista on voinut keittää lihalientä (ks. luku 3.3.1.). Myös keittiöjätteen seasta löytynyt ihmissormi saattaa kertoa ruoanlaitosta, jos ajatellaan että se olisi tullut leikatuksi irti ruoanlaiton yhteydessä. Aineiston pohjalta vaikuttaa siis kiistattomalta, että kellarissa on tässä vaiheessa valmistettu ruokaa. Kellaria voinee siis nimittää tässä yhteydessä keittiöksi, vaikka sana ”keittiö” merkityksineen onkin vasta 1800-luvun oppitekoinen uudissana (Häkkinen 2004: 393). Kellarin K94:9 kellarista K94:10 erottava seinä R019 muurattiin viimeistään tässä vaiheessa. Seinän muuraamisen ja mahdollisesti samanaikaisen kellariin johtavan portaikon rakentamisen on jo aiemmin arveltu liittyneen kellarin muuttuneeseen käyttötarkoitukseen (esim. Jokela & Lehto-Vahtera 2012: 46). Vaikka portaikko onkin saatettu rakentaa jo aiemmassa käyttövaiheessa, esitän, että väliseinän rakentamisen kuvastama muutos tilankäytössä olisi ollut juuri sauna/tavernakäytön päättyminen ja keittiökäytön alkaminen vaiheessa 3.

Saunakäytön ja ruoanvalmistuksen ei sinänsä tarvitse sulkea toisiaan pois. Saunarakennukset ovat perinteisesti olleet monikäyttöisiä tiloja, joissa on asuttu, peseydytty ja esimerkiksi pesty pyykkiä, kuivattu pellavaa ja palvattu lihaa (Seppänen 2012: 826). Esimerkiksi Tukholman Helgeandsholmenin saunakiukaiden yhteydestä löytyneet kalanruodot viittaavat myös siihen, että saunoissa olisi kypsennetty tai syöty kalaa (Ödman 1983: 109). Kuitenkin väliseinän rakentaminen ja yksikössä M026 runsaana esiintyneiden tarjoiluastioiden kappaleiden puuttuminen M017:sta puhuisi sen puolesta, että tilan käytössä on todella tapahtunut muutos. Tämä muutos on mielenkiintoinen sen suhteen, että yleisesti Euroopassa keskiaikaisia julkisia saunoja muutettiin reformaation ja syfiliksen leviämisen myötä majataloiksi ja tavernoiksi juuri 1500-luvulla (Seppänen 2012: 834). On houkutteleva ajatus, että näin on saattanut käydä myös suuressa kivitalossa. Arkeologinen aineisto ei kuitenkaan riitä aukottomasti todistamaan ajatuksen puolesta tai sitä vastaan. On myös mahdollista, että sauna/majatalokäytön päätyttyä suuresta kivitalosta tuli yksityiskoti, jollaisena se toimi todistettavasti viimeistään 1580-luvulla. Tällöin kellarissa ollut keittiö olisi siis ollut porvariskodin käytössä.

Ihmissormen ohella ainoa suoraan kellarin käyttäjistä kertova löytö on pronssinen, päästään valettu nuppineula (KM 40575:45). Nuppineula löytyi yksiköstä M017 ja sijoittuu 3. käyttövaiheeseen. Nuppineula on luultavasti pudonnut kellarissa oleskelleen naisen hunnusta²⁵ ja tullut lakaistuksi kellarin nurkkaan. Koska keskiajalla ja uuden ajan alussa kaikki naimisissa olleet naiset peittivät päänsä, nuppineulasta ei voi

²⁵ Nuppineulojen pääasiallinen tarkoitus on myöhäiskeskiajalla ollut kiinnittää naisten huntulaitteita, kuten vaateluetelot ja aikalaismaalaukset osoittavat (Egan & Pritchard 2002 (1991): 297 viitteineen).

päätellä mitään sen kantajan yhteiskunnallisesta asemasta. Kyseessä voisi kuitenkin ajatella olleen talon palvelija tai emäntä, joka on toiminut keittiössä.

Turusta ei toistaiseksi tunneta vastaavanlaisia keskiajan ja uuden ajan taitteen kellareissa olleita keittiötiloja. Hyvän vertailukohdan tarjoaa kuitenkin Tukholman Södermalmstorgilta vuonna 2013 kaivettu 1600-luvun alun kivitalon kellarissa ollut keittiö, jonka löytöaineisto on lähestulkoon identtistä suuren kivitalon kanssa. Ikävä kyllä kaivauksesta ei ole vielä saatavilla raporttia, mutta mediatiedotteiden (Arkeologikonsult 24.10.2013; Arkeologikonsult) perusteella myös Södermalmstorgilta löytyneestä kellarista löytyi kalanruotoja, kotieläinten luita, munankuoria ja jopa ehjiä munia. Esinelöytöihin kuului ainakin passglasin sirpaleita. Iso osa kellarista oli tuhoutunut, mutta huoneen seinässä oli säilyneenä kaksi liettä. Suuremman lieden takaseinässä oli kaksi leivinuunia, joista suurempi oli muurattu umpeen. Jostakin syystä umpeen muurattu uuni oli täytetty munankuorilla. Tämän isomman uunin arinalla oli löydettyessä *in situ* rautainen kolmijalka patoja varten. Suuren kivitalon tavoin Södermalmstorgin kivitalon kohtaloksi koitui katuregulointi, jonka tieltä talo purettiin 1630-luvulla. Vaikka suuresta kivitalosta ei ole samanlaisia uunirakenteita kuin hieman nuoremasta Södermalmstorgin rakennuksesta, tukee Tukholman löytöaineiston samankaltaisuus tulkintaa K94:9:n keittiökäytöstä.

4.1.5. Vaihe 4, 1550/1575–1600 ”Espingien aika”

Jäljistä päätellen erittäin voimakas tulipalo päätti suuren kivitalon kellarin K94:9 varsinaisen käytön joskus 1500-luvun puolivälin tai jälkipuolen tienoilla (ajoituksesta tarkemmin ks. luku 3.4.2.). Kellarin tiilinen katto sortui palossa aiheuttaen kellarin lattian päälle paksun sortumakerroksen M014. Ilmeisesti myös kellarista löytyneet kissat tai ainakin osa niistä menehtyi tässä tulipalossa. Tulipalon jälkeen kellaria ei enää korjattu, vaan palojäte jätettiin paikoilleen. Palojätteen seassa oli kuitenkin hyvin vähän löytöjä, mikä viittaisi siihen että mahdollisesti palosta säilyneet esineet on kerätty talteen. Palon jälkeen kellaria alettiin käyttää tunkiona, minkä seurauksena kellariin syntyi tunkiokerros M005. Vaikka ilmeisesti saman palon aiheuttama nokijälki näkyy kellarin K94:10:kin puolella tiilisessä väliseinässä, tämä kellari vaikuttaa säilyneen käytössä palon jälkeenkin. Tähän viittaa se, että myöhemmin vaiheessa 5 porrashuoneen K94:8 portaikon yläosa käännettiin kulkemaan lisärakennukseen R39. Tälle olisi tuskin nähty tarvetta, jos kellari johon portaitko johti ei enää olisi ollut käytössä. Toinen vaihtoehto on, että kivitalon kellareissa näkyvä tulipalo olisikin sattunut 1600-luvun alussa lisärakennuksen rakentamisen jälkeen.

Tällöin kellareiden käyttö olisi päättynyt jo useampi vuosikymmen ennen talon purkamista.

Kellarin K94:9 tunkiokäyttö jatkui ainakin joitakin vuosia, ehkä jopa vuosikymmeniä. Yksiköstä löytyneiden passglasin palojen, mahdollisesti yksikköön liittyvän Juhana III:n aurtuan kolikon ja 1500-luvun loppuun tai 1600-luvun alkuun ajoittuvan raerenilaisen kivisaviastian palan perusteella tunkio oli käytössä ainakin 1600-luvun alkuun. Tämän ajanjakson aikana rakennus päättyi Paraisten kirkkoherra Elias Espingin haltuun, ja talo toimi ilmeisesti hänen kaupunkiasuntonaan. Espingillä saattoi olla myös vuokralaisia. Voisikin olettaa, että ainakin osa kellariin hylätyistä esineistä on liittynyt juuri Espingin perheeseen. 1600-luvun taitteessa suuressa kivitalossa tai jossakin lähistön rakennuksessa, kenties viereisessä kivitalossa K94:11–12, on säilytetty käsittelemätöntä viljaa. Palokerroksesta M008/M040 löytyneet viljanjyvät eivät nimittäin ole voineet kulkeutua kaukaa.

4.1.6. Vaihe 5, 1600–1653 ”Pargasien aika”

Vaihe 5 on suuren kivitalon viimeinen käyttövaihe, ja kaikki taloa koskevat asiakirjatiedot ovat peräisin tältä ajalta. 1600-luvun alkupuolella talon omisti Pargas Isak ja hänen vaimonsa Mechtild Stensdotter. Myös Isakin veli Jeremias Agricola omisti tontista osan vuoteen 1602, jolloin Isak osti sen häneltä vaihdossa perintömaahan Paraisilla. Isakin kuoleman noin vuonna 1630 jälkeen talon omistivat hänen leskensä ja lapsensa (omistussuhteista ks. luku 1.3.4.).

Vuoden 1600 tienoilla uusi tulipalo näyttää jälleen vahingoittaneen suurta kivitaloa. Tämän palon jättämä hiilijälki näkyy tasaisena kerroksena M040 pihakiveyksen R19 pohjustushiekan alla, ja kyseessä saattaa olla myös kellarin K94:9 purkukerrosten päällä kulkenut hiilijälki M008. Ainakin pihan korottamista ja kiveämistä edeltänyt palo on ajoitettavissa vuosien 1582–1603 tienoille (ajoituksesta tarkemmin ks. luku 3.4.2.). Vaikka kellari K94:9 oli ilmeisesti poistunut käytöstä jo ennen paloa, muissa kivitalon osissa ja talon ympäristössä tehtiin palon jälkeen laajamittaisia uudistustöitä. Näyttää siltä, että viimeistään palon jälkeen suuren kivitalon alkuperäinen lounaisseinä on purettu, ja sen paikalle holvien R23 päälle on pohjustettu pihakiveys R19. On hieman epäselvää miten suuren kivitalon lounaisseinä järjestettiin uudestaan, mutta säilyneiden jäänteiden valossa näyttäisi siltä, että kujan vierellä kulki vain yhden kivikerran paksuinen seinä (ks. kuva 13 s. 24). Tämä tuntuu liian kevyeltä kannattelemaan kivitalon ylempien kerrosten

painoa, ja voi olla, että tässä vaiheessa ainakin rakennuksen kaakkoisseinä olisi ollut yläosaltaan puinen. Voi myös olla, että suuren kivitalon ja sen lounaispuoleisen talon olisi tässä vaiheessa yhdistänyt kujan kattanut porttikäytävä.

Kiveyksen R19 rakentaminen liittyy laajemmin koko Luostarikorttelia koskeneisiin uudistuksiin. Samaan aikaan pihan kiveämisen kanssa Luostarin jokikatua korotettiin lähes metrin verran.²⁶ Ilmeisesti kadun korottamisen innoittamana myös suuren kivitalon takapihaa on korotettu hiekkatäytöllä paksuimmillaan lähes metrillä, ennen kuin piha on kivetty ja siltä on K94:9:n ja naapurikellareiden K94:11 ja K94:12 välistä johdettu korotetulle Luostarin jokikadulle johtava kuja. Samalla on muurattu umpeen kellarin K94:9 kaakkoisikkuna, joka uudistuksessa on peittynyt maan alle. Viimeistään tässä vaiheessa kellari K94:9 lienee hylätty kokonaan, sillä sen oviaukko on osittain jäänyt uuden katutason peittoon. Ilmeisesti samaan aikaan on myös rakennettu porrashuoneen K94:8 laajennusosa R39, jonka oviaukko johtaa uudelle pihakiveykselle. R39:n ajoittumista vuoden 1600 tienoille tukevat sen alta löytyneet, vuosien 1580–1610 välille ajoittuvat ruukku- ja renessanssikaakeleiden palat (ks. luku 2.2.4.).

Tässä vaiheessa tapahtuneet muutokset tuntuvat laajamittaisilta, mutta ne eivät itse asiassa ole mitenkään poikkeuksellisia uuden ajan alun kaupunkirakentamisen kontekstissa. Riitta Laitinen nostaa esiin Turun 1600-luvun materiaalista järjestystä käsittelevässä artikkelissaan (Laitinen 2006) nimenomaan tulipalojen edeltäneen 1600-luvun laajamittaisia katuregulointeja niin Turussa kuin muuallakin. Hänen mukaansa porvaristoa työllistivät myös vajoavat kadut, joiden korjaamiseen porvareiden tuli toimittaa hiekkaa ja kiviä. (Laitinen 2006: 9–10). Seppäsen (2016: 189–192) mukaan sama on pätenyt jo 1500-luvulla Turussa riehuneisiin tulipaloihin. Suuren kivitalon vaiheessa 5 näkyikin aiempaa selvemmin muutosten koskeminen laajempaa kaupunkialuetta, minkä voi ajatella heijastelevan uuden ajan alun kaupunkirakentamisen muuttunutta ilmapiiriä.

Kellarin K94:9 käyttö- tai tunkiokerroksista on vain niukasti löytöjä, jotka olisivat selvästi liitettävissä talon viimeiseen käyttöjaksoon. Näihin saattaisi ehkä lukeutua tunkiomaasta M005 löytynyt raerenilaisen, vuoden 1600 tienoille ajoittuvan kivisavikannun sirpale KM 39152:193 ja samasta yksiköstä löytyneet laakean bolus-koristeisen punasavivadin palaset KM 40165:48. Sen sijaan kellarista K94:10 ja porrashuoneesta K94:8 on enemmän selvästi 1600-luvulle ajoittuvia löytöjä. Ilman tarkempaa löytökontekstia on kuitenkin mahdotonta sanoa, ovatko ne päättyneet kellariin sen käyttöaikana vai vasta rakennuksen purkamisen ja täyttämisen yhteydessä.

²⁶ Luostarin jokikadun korottamisen jälkeen on kivetty katukiveys R61 (ks. Sartes & Lehtonen 2008: 109), jolle R19 on johtanut.

4.1.7. Purkaminen 1653

Rakennuksen purkamisen yhteydessä kellarin jäljellä ollut katto ilmeisesti hajotettiin, ja purettu rakennus peitettiin kauttaaltaan sekoittuneella täyttömaalla M001. Tämä tapahtui ilmeisesti vuonna 1653 (ks. luvut 1.3.4 ja 3.4.2). Mikään löytöaineistossa ei puhu sen puolesta, että suuri kivitalo olisi hylätty yllättäen. Päinvastoin muoto- ja lattiatiilien, uunikaakelien ja ikkunoiden lyijypuitteiden puuttuminen viittaa siihen, että talo on nimenomaan purettu tarkoituksella. Samalla kaikki kierrätettävissä oleva on otettu talteen. Raastuvanoikeuden pöytäkirjojen mainintojen mukaisesti suuri kivitalo vaikuttaakin olleen vuosia tyhjänä ja hoitamattomana ennen purkamistaan. Toisin kuin Kari Uotila (2003: 128) on esittänyt, suuri kivitalo oli mitä ilmeisimmin erittäin huonokuntoinen kaupungin määrätessä sen purettavaksi vuonna 1653. Tämän puolesta puhuvat arkeologisen aineiston lisäksi tiedot talon arvosta: Isak Pargasin saadessa kivitalon haltuunsa vuonna 1587 sen arvoksi laskettiin 250 silloista taaleria²⁷, mutta kaupungin saadessa rakennuksen haltuunsa vuonna 1653 oli arvo pudonnut vaivaiseen 400 kuparitaaleriin (TKA, TRO BIa 17, 17.5.1645: 295; TKA, TRO BIa 23, 16.3.1653: 72; Toropainen 2016: 204–205, viite 585). Riikintaaleri vastasi 1640-luvulla 1 ½ hopeataaleria. Kun yksi hopeataaleri taas vastasi 2 ½ kuparitaaleria (Lagerqvist 2011: 117), olisi vuoden 1587 arvo ollut myöhemmiksi kuparitaalereiksi muutettuna 937,5 kuparitaaleria. Laskussa ei ole huomioitu 1500-luvun lopun inflaatiota, mutta lukujen suhde on kuitenkin oikeanlainen. Suuren kivitalon arvo oli siis laskenut 66 vuoden aikana yli puolella reilusta 900 kuparitaalerista 400 kuparitaaleriin. Samaan aikaan rikkaimmat porvaristalot olivat arvoltaan tuhannesta viiteentuhanteen hopeataaleria (Toropainen 2016: 80), siis suurimmillaan kolmekymmentäkertaisesti suuren kivitalon arvon verran.

4.2. Kokemusanalyysi – suuren kivitalon tilan kokeminen

Eriksdotterin metodiin lähestyä rakennusjäännöstä kuuluu myös kokemusanalyysi, jonka avulla tutkitaan, miten rakennus on käyttöaikanaan ilmennyt käyttäjilleen (Eriksdotter 2005: 262–268 & 291–315). Kokemusanalyysin edellytyksenä on tutkittavan tilan rekonstruointi, mikä suuren kivitalon kohdalla onkin toteutettu pienoismallin muodossa. Aboa Vetus & Ars Nova -museo julkisti alkuvuodesta 2015 taiteilija Jouna Karsin valmistaman pienoismallin (kuva 32), joka esittää museoalueen rakennuksia 1500-luvun

²⁷ ”*då gångbare penningar hallffridia hundrade daler*” (TKA, TRO BIa 17, 17.5.1645: 295). Vuodesta 1604 lähtien vanhaa taaleria kutsuttiin riikintaaleriksi. Lagerqvist 2011: 53.

alun asussa. Yksi syy aikatazon valinnalle oli, että suuren kivitalon ulkoasu on arkeologisen aineiston pohjalta helpoiten rekonstruoitavissa 1500-luvun alun tilaansa, joka vastaa edellä esittämäni vaihetta 3. Pienoismallin aikatasossa kellaritilat ovat siis yhä käytössä, eikä porrashuoneen K94:8 laajennusosaa R39 ole vielä rakennettu.

Kuva 32. Suuri kivitalo (etuvasemmalla) ja Luostarin jokikadun ympäristö 1500-luvun alun asussa. Taiteilija Jouna Karsin pienoismalli. Ilari Aalto.

Pienoismallin yksityiskohdissa on tietenkin sitä enemmän tulkintaa, mitä etäämmäs säilyneistä rakennusosista siirrytään. Pienoismallissa rakennus on esimerkiksi esitetty kolmikerroksisena, vaikka asiakirjalähteistä saadaan tietoa vain kahdesta kerroksesta. Pienoismalliin on myös kuvattu yksi savupiippu rakennuksen koillispäättyyn, vaikka ainakin 1600-luvulla savupiippuja on ollut luultavasti vähintään kaksi. Kattomateriaaliksi on esitetty lautakatto, mitä voi pitää yhtenä todennäköisimmistä katemateriaaleista. Suuren kivitalon ympäristöstä on löytynyt vain yksittäisiä kattotiiliä, joten ainakaan koko rakennus on tuskin missään vaiheessa käyttöhistoriaansa ollut tiilikattoinen. Sen sijaan kattomateriaali olisi saattanut olla myös turve, joka vielä 1600-luvullakin oli Ruotsin valtakunnassa yleisesti käytössä muuratuissakin rakennuksissa (Seppänen 2012: 788 viitteineen).

Pienoismallissa tulkinta toiseen kerrokseen siirtymisestä on jätetty avoimeksi. Koska kellarista ei kuitenkaan ole ollut suoraa käyntiä ylempään kerrokseen ja ennen portaikon K94:8 laajennusosaa R39 myöskään muuratut portaat eivät ole johtaneet sinne, on todennäköisintä, että pienoismallin esittämässä vaiheessa taloon olisi kuljettu rakennuksen ulkopuolista puuportaikkoa pitkin. Tämä portaikko on luultavasti sijainnut

suuren kivitalon pihan puolella, joko rakennuksen koillisen tai kaakon puoleisella seinällä. Säilyneessä rakennusjäännöksessä ei ole portaista mitään näkyviä jälkiä, mutta tällaiset porraskorjaukset ovat tyypillisiä esimerkiksi Gotlannin keskiaikaisissa taloissa (ks. esim. Svahnström 1976). Vaikka pienoismalli sisältää siis rakennusarkeologisessa tulkinnassa aina läsnä olevia epävarmuustekijöitä, se tarjoaa kuitenkin työkalun raunioituneen kivitalon tarkasteluun kokonaisuutena, toimivana rakennuksena. Tulkinnanvaraisista yksityiskohdista huolimatta pienoismallin avulla voi myös tutkia näkymiä, joita rakennuksesta on avautunut sen käyttäjille.

Tutkin tässä siis suuren kivitalon kokemista sen 3. käyttövaiheessa, 1500-luvun alussa. Lähestyn rakennusta sen sisäpiiriin kuuluvan kokijan, palvelijan, näkökulmasta. Talossa on varmasti ollut palvelusväkeä 1500-luvun alussa riippumatta siitä, oliko rakennus silloin yksityisasuntona vai saunan tai majatalon kaltaisena julkisena tilana. Palvelusväellä oli myös varmasti pääsy rakennuksen takapihalle ja kellaritiloihin, jotka kuuluvat yksityisempään maailmaan kuin suuren kivitalon Luostarin jokikadulle avautuva julkisivu. Ylempien kerrosten osalta lähestyn rakennusta kirkkoherra Elias Espingin näkökulmasta vaiheessa 4.

1500-luvun alussa suuri kivitalo on sijainnut korkeiden kivitalojen reunustaman Luostarin jokikadun varrella. Talo ei siis ole ilmeisesti näkynyt kauas sitä reunustavien muiden talojen ohi, vaan se on tullut näkyviin ikään kuin yllättäen sitä lähestyttäessä. Toisaalta kivitalo sijaitsee pienen aukion vieressä kohdassa, jossa Luostarin välikatu ja Luostarin jokikatu yhtyvät. Jokikatua suurempaa Luostarin välikatua saapunut kulkija on nähnyt kivitalon jo hyvän aikaa edessään. Samoin Aurajoen rannasta Luostarin jokikadulle johtanutta pienempää kujaa kulkenut henkilö olisi kulkenut kohti suurta kivitaloa, joka kohosi kujan päässä, selvästi jokirantaa ylempänä. Kujaa reunustavien kivitalojen vuoksi suuresta kivitalosta näkyi vain pystysuora kaistale, mutta suoraan kujan päässä oleva oviaukko teki näkymästä vaikuttavan (kuva 33). Kellariin K94:9 johtava oviaukko on selvästi sijoitettu niin, että rannasta saapuvan tulijan on helppo laskeutua suoraan kellarisiin. Kuten Eriksson (2005: 242–243) nostaa esiin, näkyvällä paikalla oleva ja helposti saavutettava ovi ikään kuin näyttää tietä ja viittaa siihen, että kyseessä on julkinen kulkureitti. Toisaalta suoraan joelle johtava ovi voi myös viitata siihen, että kellarin ja jokirannan välillä on ollut tarve liikuttaa tavaraa.

Kuva 33. Suuri kivitalo (taustalla) jokirannasta Luostarin jokikadulle saapuvan tulijan näkökulmasta. Ilari Aalto.

Suuren kivitalon palvelijan olisi ollut 1500-luvun alussa helppo laskeutua Luostarin jokikadulta kellariin K94:9. Portaikon ala- ja yläpäässä oli suuret puuovet, jotka täytyi työntää auki sisäänpäin, mutta leveä portaikko oli helppo astella tottunein askelin. Portaiden alapäässä olevan kellarin holvi oli korkealla, mutta kellari oli erittäin hämärä. Jos Luostarin jokikadun puoleisen seinän ikkuna ei ollut auki, valoa pääsi päiväsaikaan sisään vain kaakkoisseinän pienestä valoaukosta. Harmaana päivänä tai talvisaikaan suurin osa valosta olisi tullut kellarissa pidetyistä tulista, kuten päleistä tai käryttävistä talikynttilöistä. Mahdollisesti kellarin keskellä ollut tulisija olisi myös valaissut huonetta. Portaita laskeutuessa vastaan olisivat tulvineet lämpö ja ruoan tuoksu, mutta myös savuinen ilma ja huoneen nurkkiin kertyneen jätteen pistävä haju. Unin ääressä voi ajatella hääränneen vähintään yhden palkollisen ruoanlaitossa. Savisella paistinpannalla paistettiin hiilloksella kalaa ja isokokoisessa kolmijalkapadassa saattoi keittyä sorkkaliemi. Kellarin lautalattia olisi narissut palvelijan jalkojen alla, etenkin kun astui lattian alla olevan vesikourun yli. Lattialla saattoi olla levitettynä kuusenoksia, joista jääneitä havuja löytyi maanäytteistä (Lempiäinen-Avci 2015b: 6, liite 2). Havuja saatettiin käyttää tosin myös nesteiden siivöimiseen tai lakaisemiseen. 1500-luvun alussa kellarin kaakkoisseinän holvikomerot olivat ilmeisesti auki huonetilaan, mutta niillä tuskin oli mitään käyttöä. Hiljaisena hetkenä oli hyvinkin mahdollista kuulla jyräjien rapistelevan kellarissa ja ehkä jopa nähdä hiiren tai rotan vilistävän lattian poikki. Jyräjiä varten kellarissa saattoi käyskennellä palvelusväen jaloissa kissa tai jopa useampi. Kellarin pohjoisnurkasta löytyneet puuvanteet

saattavat olla peräisin ruoka-aineiden säilytystynnyreistä tai ruoanvalmistukseen liittyneistä suurista saaveista, joissa on saatettu myös panna olutta. Oluenpanoon viittaavat maanäytteistä löytyneet humalan pähkylä ja mahdollisesti katajanmarjat, jotka voivat olla peräisin oluen siivilöintiin käytetyistä katajanoksista. Jossakin toisaalla huoneessa taas oli puinen pöytä, jolla palvelija saattoi paloitella jänistä tai lampaanlihaa. Kaiken kaikkiaan kellari K94:9 on ollut ahdas ja luultavasti ruuhkainen tila (kuva 34).

Kuva 34. Vincenzo Campin maalaukseen "Keittiö" (n. 1580) osoittaa, miten ruoanvalmistustoiminnot on saatettu sijoittaa ahtaaseenkin tilaan. K94:9 on saattanut hyvinkin muistuttaa tätä näkymää käyttövaiheessa 3 – etualan kissaa myöten. Wikimedia Commons.

Kulkiessaan takapihalle palvelija olisi luultavasti kulkenut suuren kivitalon koillispuolella olleesta portista. Portti oli luultavimmin tässä päässä, koska lounaaseen päin suuri kivitalo ja kaksi naapuritaloa muodostivat pitkän rivin, jonka kohdalle portti ei olisi mahtunut. Tämä koilliseenusta olisi ollut suurimman osan päivää suuren kivitalon varjossa ja luultavasti vielä suuren kivitalon ja koillispuolisen kivitalon R3b (ks. luku 1.3.2.) väliin jääneellä ahtaalla kaistaleella. Kivitalon aidatulle pihalle astuminen on tapahtunut siis hämärän kohdan kautta. Tämä kenties korostaa pihan yksityistä luonnetta – se ei houkuttanut kulkijaa samalla tavalla kuin rakennuksen julkisivun oviaukko. Toisaalta kivitalon koillispuoli on saattanut olla varjoisuudestaan huolimatta suosittu kohtaamispaikka, koska rakennuksen viereinen kaivo R50 on saattanut sijaita siinä jo keskiajalla.

Kuva 35. Suuri kivitalo takapihalla olevan vierailijan näkökulmasta. Pienoismallin rappaamattomat kivi- ja tiilipinnat paljastavat rakennuksessa käytetyt seinämateriaalit. Ilari Aalto.

Takapihalla kivitaloa tarkasteltaessa sen vaikuttavuus korostui, koska pihan puolella talon rinnalla oli vain matalia puurakennuksia (kuva 35). Toisaalta takapihanpuoleinen sivu ei luultavasti ollut yhtä näyttävästi koristeltu kuin julkisivu, jossa on saattanut olla jopa goottilaisia ikkunoita päätellen rakennuksen purkumaasta löytyneistä muototiilistä. Takapihaa olisi luultavasti reunustanut puurakennusten rivistö. Useimmat talon toiminnot olisivat luultavasti keskittyneet pihamaalle, joten se olisi ollut tuttu alue talon palvelijalle. Hyvin luultavasti palvelusväki olisi myös asunut piharakennuksissa. Koska talossa ilmeisesti luuaineistonkin perusteella pidettiin kotieläimiä, kuuluivat eläinten äänet kiinteänä osana pihan äänimaailmaan. Toisaalta eläimiä ei pidetty pihalla kellon ympäri, vaan kesäaikaan karja ajettiin aamuisin yhteislaitumille. Eläintenpito vaikutti myös voimakkaasti hajumaailmaan: pihamaalla haisivat eläinten jätökset. Pihan maaperä koostuikin tammipautuneesta lannasta, jolle oli levitetty puulastuja ja olkia kuivikkeeksi. Sateella piha muuttui kuitenkin liejuksi, joka tarttui kengänpohjiin. Oman osansa hajumaailmaan toi pihan tunkio, johon suurin osa tontin talousjätteistä päätyi. Etenkin helteisinä päivinä lannan ja maatuvioiden aiheuttama löyhy on luultavasti ollut pihamaalla sietämätön. Kesäisin pihamaalla olisi vallinnut myös karjataloudessa kukoistaneiden kärpästen ja paarmojen valtava surina. Kylmään vuodenaikaan pihalla on ollut miedompi hajumaailma, ja syysteurastusten jälkeen myös kotieläimiä on ollut vähemmän tuottamassa ääntä. Jätösten lisäksi suuren kivitalon pihalla on varmasti haissut savu, sillä koko kaupunkia lämmitettiin puulla.

Takapihalta talon palvelija olisi päässyt kulkemaan kellariin K94:10. Kellari K94:10 oli 1500-luvun alussa selvästi yksityisempi tila kuin viereinen K94:9. K94:10:een kulkeakseen täytyi siirtyä suuren kivitalon aidatulle pihamaalle, missä kellariin johtanut portaikko oli luultavasti melko ahtaasti piharakennusten keskellä. Pihalta portaikkoon astuminen oli samalla astuminen valosta täydelliseen pimeyteen, koska portaikossa ei ilmeisesti ollut ainuttakaan ikkunaa. Ainoa valonlähde oli portaikon alapään seinäkome-rossa ollut öljylamppu tai päre tai palvelijan kädessään kuljettama lyhty. Hämärässä por- taikossa oli kuitenkin helppo kulkea, koska tiilinen kattoholvi oli niin korkealla, että kes- kimittainen ihminen mahtui kulkemaan suorassa. Portaikon alapäässä palvelija olisi kään- tynyt vasemmalle ja astunut oviaukosta, jossa vähääkään pidempi henkilö joutui kumar- tumaan. Oviaukossa oli ovi, joka olisi pitänyt työntää auki vasemmalla kädellä. Ovessa saattoi olla myös lukko, joka olisi pitänyt avata. Ovi olisi avautunut hieman porraskäytä- vää valoisampaan, mutta silti hämärään, kylmään ja kosteaan kellariin. Tänne siivilöityi päiväsaikaan valoa kellarin etelänurkan pienestä, pihamaalle antavasta valoaukosta. Kel- lari oli luultavasti hiljainen, koska paksu kiviseinä eristi Luostarin jokikadulta kuuluvat äänet. Sen sijaan valoaukon kautta kellariin saattoi kuulua rakennuksen pihamaalta kes- kustelua tai eläinten ääntelyä. Kellarissa seisonut palvelija olisi hyvin saattanut kuulla ääniä myös ohuen tiiliseinän takaa naapurikellarista. On mahdoton tarkalleen tietää missä käytössä kellari oli vaiheessa 3, mutta sen voisi ajatella toimineen varastona. Ainakin kellarin komerot, etenkin koilliseinän iso komero, ovat hyvin soveltuneet säilytykseen. Jos näin on, voi ajatella melko tilavan kellarin olleen täynnä juomien, viljan, suolan ja kankaiden kuljetukseen ja säilytykseen käytettyjä tynnyreitä.

Suuren kivitalon ylemmistä kerroksista ei ole säilynyt tarpeeksi aineistoa kattavan kokemusanalyysin tekemiseen. Yhdistämällä toisiinsa asiakirjalähteitä, raken- nuksen löytöjä ja yleisiä tietoja porvariskodin sisustuksesta voidaan myös ylemmästä ker- roksesta kuitenkin tehdä jonkinlainen tilarekonstruktio. Koska sekä löydöt että asiakirja- lähteet valaisevat paremmin rakennuksen myöhempiä vaiheita, sijoitan ylemmän kerrok- sen kokemusanalyysin 1500-luvun loppuun, vaiheeseen 4. Pyrin lähestymään tilaa Pa- raisten ikääntyneen kirkkoherra Elias Espingin näkökulmasta.

Ei ole tiedossa, mitä kautta ylempiin kerroksiin kuljettiin Espingin aikaan. Portaikko oli kuitenkin ilmeisesti vielä keskiaikaiseen tapaan rakennuksen ulkopuolella, joko rakennuksen koillis- tai kaakkoisseinällä. Joka tapauksessa Elias olisi astellut sisään puisia portaita pitkin. Mikäli ylemmässä kerroksessa oli jo tällöin kolme kivikamaria ku- ten 1600-luvulla, niihin olisi luultavasti kuljettu eteishuoneen kautta. Ehkäpä eteishuo- neesta nousivat myös portaat rakennuksen ullakolle. Elias olisi astellut laualattialla, jolla

saattoi jopa olla matto tai eläinten taljoja. Huoneiden seinät olivat valkoiseksi kalkitut, ja niillä oli ilmeisesti keltaisella ja vihreällä maalattuja koristeita (ks. luku 2.2.6.). Seinillä saattoi olla myös puupanelointia ja Thomas Trällin talouden (ks. luku 2.2.7) tapaan verkakankaasta tehtyjä seinävaatteita. Huoneiden puiset katot olivat luultavasti melko korkealla. Voi olla, että Elias oli tottunut avariin huonetiloihin pappilassaan Paraisilla, mutta on myös mahdollista, että pappila olisi vielä 1500-luvun jälkipuolella ollut melko vaatimaton. Valoa pääsi kivikamareihin vihreistä lasi-ikkunoista, joiden suojana saattoi olla tuuliraudat – näistä ei ole minkäänlaista arkeologista merkkiä. Ei ole tietoa, oliko joku kivitalon kamareista muita suurempi tupa, mutta ainakin jokaisessa huoneessa oli lämmönlähteenä takka. Talon isäntänä Elias saattoi kulkea vapaasti huoneesta toiseen. Huoneissa oli verhoituja sänkyjä, arkkuja ja penkkejä. Luultavasti kirkkoherralla on ollut pieni kirjahyllykin, jossa on saattanut olla hengellistä kirjallisuutta. Hän on saattanut lueskella hartauskirjaa itsekseen tai pitää hartaushetkiä perheensä kanssa (vrt. Toropainen & Räsänen 2016: 349–350). Kylmänä päivänä Elias saattoi vetäytyä lämmittelemään uuden renessanssikaakeliuuninsa ääreen, jonka reformaattoreita esittävistä kuvakaakeleista ikäänäntynyt kirkkoherra oli varmasti erityisen ylpeä. Kaakeliuuni sijaitsi luultavasti ajan tavan mukaan talon edustushuoneessa (Majantie 2016b: 353 viitteinen).

Kokemusanalyysin perusteella suuren kivitalon rakenteelliset ratkaisut ovat ennen kaikkea käytännöllisyyden sanelemia. Suuren kivitalon voi kuitenkin ajatella jakautuvan myös kahdenlaiseen tilaan, julkiseen fasadiin ja julkisivulta kellariin K94:9 johtavaan portaikkoon sekä yksityisempään takapihaan ja huonetiloihin, joihin on ollut pääsy takapihan kautta. Rakennuksen sijoittelu katuihin nähden ja mahdollisesti julkisivulla olleet goottilaiset ovi- ja ikkuna-aukot viittaavat siihen, että talo on rakennettu tekemään vaikutus ohikulkijoihin. Keskiajalla kivitalo onkin ollut merkittävä taloudellinen sijoitus, jonka arvoa on luultavasti haluttu korostaa myös visuaalisesti (kivitalojen arvottamisesta ks. esim. Seppänen 2003: 99–100). Mikään tämän analyysin nostamista piirteistä ei suoranaisesti paljasta uutta tietoa rakennuksen käyttötarkoituksista, mutta visuaalisen analyysin kautta etenkin kellariin K94:9 johtaneen portaikon merkitys nousee esille. Ratkaisu on selvästi ollut suunniteltu ja nähdäkseni sen voi nähdä viittaavan talon julkiseen tai puolijulkiseen luonteeseen, ehkä juuri vaiheen 2. mahdolliseen sauna- tai tavernakäyttöön.

5. Yhteenveto

Kuten johdannossa määriteltiin, on tämän tutkimuksen tarkoitus ollut esittää rakennus-
arkeologinen kokonaisanalyysi Aboa Vetus & Ars Nova -museon alueella sijaitsevasta
suuren kivitalon rauniosta. Ensisijainen aineistoni on ollut itse suuren kivitalon raken-
nusjäännös, jonka alueella on tehty kaivaustutkimuksia vuosina 1994–1995, 2006,
2009–2010 ja 2012–2015. Rakennusjäännöksen lisäksi olen analysoinut kivitalosta ja
sen takapihalta dokumentoituja stratigrafisia kerroksia ja niistä tehtyjä löytöjä – esineitä,
luita että kasvijäänteitä. Tämän arkeologisen aineiston lisäksi olen lähestynyt kivitalon
tilaa ja käyttöhistoriaa historiantutkimuksen keinoin 1600-luvun raastuvanoikeuden
pöytäkirjojen kautta. Tutkimus on rakentunut pääosin Gunhild Eriksdotterin kolmipor-
taiselle metodille, joka käsittää arkeologisen rakennusjäännöksen ajan, tilan ja käytön
tutkimisen.

Johdannossa esittelin Turun kaupunkirakentamisen yleisiä piirteitä, Aboa
Vetus -museon ja erityisesti suuren kivitalon tutkimushistorian sekä historiallisten läh-
teiden suuresta kivitalosta antaman kuvan. Näiden jälkeen luvussa 2. siirryin esittele-
mään rakennuksen fyysistä tilaa rakennusosa kerrallaan. Kävin järjestyksessä läpi por-
rashuoneen K94:8, tutkimuksen keskiössä olleen kellarin K94:9, sen viereisen kellarin
K94:10 ja suuren kivitalon pihamaan. Merkittävimmät havainnot tilaa käsittelevässä lu-
vussa liittyivät porrashuoneeseen K94:8. Porrashuone jakautuu kahteen osaan, talon en-
simmäisen rakennusvaiheen yhteydessä rakennettuun portaikkoon K94:8 ja sen kaakon-
puoleiseen laajennusosaan R39. Esitin tässä yhteydessä uuden tulkinnan tilassa teh-
dyistä muutoksista. Kari Uotila on esittänyt aiemmin, että kellarista K94:10 olisi auen-
nut porrashuoneeseen sittemmin umpeen muurattu ikkuna, joka erottuu edelleen raken-
nusjäännöksessä. Samoin Uotila on arvellut, että portaikko olisi alun perin johtanut suo-
raan pihamaalle, ja lisärakennus R39:n rakentamisen yhteydessä portaikko olisi kään-
netty kaakkoon, ja entisen oven paikalle olisi rakennettu ikkuna. Portaikon yläosassa
olevan erikoisen tasanteen ja suuren kivitalon kaakkoisseinässä havaittavien rakenteel-
listen muutosten perusteella ehdotin uutena tulkintana, että portaikko olisi kyllä alun pe-
rinkin johtanut suoraan pihamaalle, mutta että halssiosa olisi lounaisosaltaan ollut noin
kolme metriä nykyistä lyhyempi. Näin kivitalon kaakkoisseinän valoaukon ei olisi tar-
vinnut aueta erikoisesti pimeään halssiin, vaan se olisi päässyt aukeamaan pihamaalle.
Rappukäytävä K94:8 olisi siis laajennettu nykyiseen kokoonsa vasta laajennusosa R39:n
rakentamisen yhteydessä. Näin rappukäytävän lounaisseinän ikkuna-aukon paikalla ei

olisi tarvinnut aiemmin olla ovea, vaan oviaukko ja koko seinälinja olisivat olleet toisessa kohtaa. Suuren kivitalon tilan analysoinnin yhteydessä kävi selväksi myös Turun raastuvanoikeuden pöytäkirjojen suuri lähdearvo, sillä asiakirjoista ilmenee tietoja rakennuksen toisen kerroksen tilajaosta ja sisustuksesta. Asiakirjamainintojen perusteella kivitalon toisessa kerroksessa on ollut kolme kamaria, joissa on ollut lukolliset ovat ja pellilliset takat. Lähteet mainitsevat myös tähän ylempään kerrokseen johtavan portaidon, joka on hyvin luultavasti porrashuoneen K94:8 laajennusosa R39.

Tilojen esittelyn jälkeen käsittelin luvussa 2.2. suuren kivitalon sisustusta arkeologisten havaintojen ja analogioiden kautta. Koska rakennuksen käyttöikä on pitkä, noin 250 vuotta, keskityin sisustuksen käsittelyssä rakennuksen käytön loppuajkaan. Toisaalta monet havainnot esimerkiksi valoaukoista, lattiamateriaaleista ja ovista ovat yleispäteviä koko rakennuksen käyttöhistorian kannalta. Mielenkiintoisimmat havainnot kivitalon sisustuksesta liittyivät rakennuksen valoaukkoihin ja ikkunoihin. Kellarista K94:9 on nimittäin jo kellarin varhaisimmasta käyttökerroksesta M026 ikkunalaasia, joka puhuisi sen puolesta, että ainakin yhdessä kellarin valoaukoista – luultavasti Luostarin jokikadun puoleisessa ikkunassa – on ollut ikkunalasi jo 1400-luvulla. Tämä on Turun aineistossa hyvin varhainen ajankohta. Toinen mielenkiintoinen havainto liittyy rakennuksen tulisijoihin. Uunien ja takkojen ohella käsittelin suuren kivitalon yhteydestä löytyneitä renessanssikaakeleita, jotka ajoittuvat 1560–1610-luvulle. Niitä ei ole aiemmassa tutkimuksessa löytökontekstistaan huolimatta liitetty juuri suureen kivitaloon, mutta on kiinnostava vaihtoehto, että aiheiltaan protestanttiset kaakelit liittyisivät juuri talon 1580-luvulla omistaneeseen Paraisten kirkkoherra Elias Espingiin.

Tilan analysoinnista siirryin luvussa 3. tutkimaan rakennuksen aikaa, toisin sanoen rakennuksessa sen käyttöhistorian varrella tapahtuneita muutoksia ja kohteen stratigrafisten kerrosten syntyhistoriaa. Koska kellareiden K94:8 ja K94:9 stratigrafiaa ei dokumentoitu 1990-luvun kaivauksissa, jouduin tyytymään rakennuksen pihamaan ja kellarin K94:9 stratigrafian analysointiin. Kellarin K94:9 stratigrafia yltää 1400-luvun alkupuolelta 1600-luvulle, ja käsittää valtaosan rakennuksen käyttöhistoriasta. Kellarin yksiköt ovat jaettavissa kahdeksaan eri tyyppiin – 1) talon rakentamiseen liittyviin pohjustuskerroksiin, 2) käytön aikana paikalleen kerrostuneisiin yksiköihin, 3) käytön aikaisiin rakenteisiin liittyviin yksiköihin, 4) palokerroksiin, 5) tunkiomaahan, 6) purkukerroksiin, 7) täyttömaakerroksiin ja 8) kellarirakenteen päälle rakennetun kujan pohjustuskerrokseen. Rakennuksen pihamaalta puolestaan on dokumentoitu kerroksia kivitalon rakentamista edeltävältä ajalta 1200-luvulta kivitalon käytön loppuajalle 1600-luvulle. Uotila ja Korhonen ovat jo aiemmin jakaneet pihan käyttöhistorian 10 eri vaiheeseen.

Rakenteiden ja maayksiköiden käsittelystä siirryin luvussa 3.2. käsittelemään rakennuksen esinelöytöjä konteksteittain. Pihamaalla ja kellarin K94:9 kohdalla keskityin analysoimaan kivitalon käyttövaiheeseen liittyviä löytöjä, koska näillä alueilla löydöt oli mahdollista sitoa ajalliseen kontekstiin. Kellareiden K94:8 ja K94:10 kohdalla jouduin tyytymään löytöaineiston yleiseen esittelyyn. Kokonaisuudessaan vaikuttaisi siltä, ettei kellaritiloissa K94:8 ja K94:10 ole juurikaan kivitalon käytön aikaisia löytöjä, vaan pääasiassa 1500- ja 1600-luvulle ajoittuvat löydöt olisivat valtaosaksi peräisin täyttömaasta, jolla purettu kivitalo on peitetty. Tässä analyysissä stratigrafian puutteellisen dokumentoinnin aiheuttamat haasteet ilmenivät konkreettisemmin. Sen sijaan pihamaan ja kellarin K94:9 dokumentoitujen kontekstien löytöjen vertailu tuotti mielenkiintoisia tuloksia. Löytöaineistot muistuttivat toisiaan sillä erotuksella, että kellarin K94:9 käytön aikaisista konteksteista puuttuivat lähes kokonaan naudan luut, jotka taas muodostivat pihamaalla toiseksi suurimman osan nisäkkäiden luista. Tämä osoittaa, että suuren kivitalon kellari on pyritty pitämään ainakin jossain määrin puhtaana siirtämällä suurikokoinen luujäte pihamaalle. Iso osa pienemmistä luista ja muusta ruokajätteestä on kuitenkin jäänyt kellariin. Kaikkiaan luuaineistoa dominoivat sekä pihamaalla että kellarissa kalat ja nisäkkäistä lammaskuusi/vuohi. Sekä pihamaan että kellarin K94:9 löydöissä lasiastiaston merkitys korostui vanhemmissa käyttövaiheissa epätavallisen paljon, mikä viittaisi mahdollisesti rakennuksen majatalo- tai saunakäyttöön.

Luvussa 3.4. pyrin rakentamaan kivitalon rakenteiden ja maayksiköiden kronologiaa tukeutuen sekä stratigrafisiin ja typologisiin että luonnontieteellisiin ajoituksiin. Ajoitusten perusteella suuren kivitalon vanhimmat osat, kellari K94:10 ja pääosa porrashuoneesta K94:8 on rakennettu vuosien 1404–1410 välillä. Suurin osa kellarista K94:9 on kuitenkin rakennettu ilmeisesti vasta hieman myöhemmin, viimeistään vuosien 1425–1445 välillä. Havaintojen perusteella kellariin K94:9 Luostarin jokikadulta johtavan portaikon lounaispieli olisikin ollut suuren kivitalon alkuperäinen lounaisseinä. Itse portaikon ajoitus ei käynyt yksiselitteisesti ilmi, mutta se on saattanut kuulua jo kellarin alkuperäiseen rakenteeseen. Se on kuitenkin rakennettu viimeistään 1500-luvun alussa, samaan aikaan kun kellarit K94:9 ja K94:10 erottava tiilinen väliseinä R019 on rakennettu. Tutkimus onnistui antamaan suuressa kivitalossa tapahtuneista muutoksista tarkimman aikarajauksen pihakiveyksen R19/R1101 latomiselle ja porrashuoneen lisäosan R39 rakentamiselle, jotka ovat tapahtuneet luultavasti pian vuoden 1582, 1593, 1600 tai 1603 suuren kaupunkipalon jälkeen, siis vuoden 1600 tienoilla. Viimeistään tässä vaiheessa ainakin kellari K94:9 on hylätty käytöstä, sillä sen

takapihanpuoleinen valoaukko on muurattu umpeen ja Luostarin jokikadulle johtanut portaikko on osittain peittynyt uuden kadun alle.

Ajan käsittelyn jälkeen siirryin luvussa 4. analysoimaan suuren kivitalon käyttöä funktioanalyysillä. Edellisten lukujen pohjalta jaoin kivitalon käytön viiteen vaiheeseen, sekä kivitalon käyttöä edeltään jaksoon ja rakennuksen purkamiseen vuonna 1653. Ajanjakso ennen kivitalon rakentamista käsittää noin vuodet 1200–1404. Ehdotin varovasti, että kivitalon paikalla on saattanut tällöin sijaita sakraalirakennus, mitä tukevat kellarin K94:9 lattiassa oleva, muusta rakennuksesta selvästi irrallinen itä-länsisuuntainen kivirakenne sekä pihamaalta vuonna 2010 löytyneet, vuoden 1300 tienoille ajoittuvat maalatun ikkunalasin sirpaleet. Ajatusta on kuitenkin pidettävä erittäin hypoteettisena, eikä tulkintaa luultavasti voi mitenkään todentaa. Alueen aiempaa rakennustointa seuraa kivitalon ensimmäisten osien muuraaminen vuosina 1404–1410 ja kivitalon 1. käyttövaihe, josta ei havaintojen puuttuessa voi sanoa mitään varmaa. Kivitalon 2. vaihe ajoittuu 1400-luvun alkupuolelta tai puolivälistä 1500-luvun alkupuolelle. Tällöin rakennettiin loput kellarista K94:9. Ehdotan kellarin löytöjen ja rakenteiden perusteella, että tässä vaiheessa rakennuksessa olisi toiminut puolijulkinen laitos – taverna, sauna tai molemmat. Tätä puoltavat kellarin K94:9 kaksi mahdollista kiuasuunia R23, kellarin järeärakenteinen vedenjohtojärjestelmä, suoraan kadulta kellariin johtavat portaat, mahdollinen kaivon läheisyys ja kellarista sekä pihamaalta löytyneet juomien nauttimiseen ja ajanvietteeseen liittyvät löydöt. 2. vaihe päättyi 1500-luvun alussa mahdollisesti tulipaloon, mutta tästä on vain epäselviä viitteitä. Joka tapauksessa 1500-luvulla kellarin käyttö muuttui täysin, ja siellä alettiin valmistaa ruokaa. Tässä 3. vaiheessa rakennettiin myös kellarit K94:9 ja K94:10 erottava väliseinä R019. Keittiövaihe jatkui 1500-luvun jälkipuolelle tai 1600-luvun alkuun, jolloin tulipalo tuhosi kellarin. Kyseessä oli mahdollisesti vuoden 1546 tulipalo, mutta muitakin vaihtoehtoja on. Tulipalossa ilmeisesti menehtyi myös joukko kissoja, joiden luurangoista on tullut kivitalon ikonisia löytöjä. Kellarin varsinainen käyttö päättyi tähän tulipaloon, ja sen jälkeen kellariala alettiin käyttää tunkiona. Tämä tunkiovaihe liittyy rakennuksen käyttövaiheeseen 4, jota kutsun ”Espingien ajaksi” kivitalon viimeistään 1580-luvulta omistaneen kirkkoherra Elias Espingin mukaan. Viimeistään tällöin suuresta kivitalosta oli tullut yksityiskoti, jollaisena se säilyi käyttönsä loppuun asti. ”Espingien aika” jatkui 1600-luvun taitteeseen asti. Tällöin suuri kivitalo kärsi jälleen suuresta tulipalosta, kuten edellä kävi ilmi. Tästä tulipalosta rakennuksen purkamiseen 1653 kestänyttä ajanjaksoa kutsun ”Pargasien ajaksi” Elias Espingin jälkeen taloa hallinnoineen Pargas Isakin ja hänen perillistensä mukaan. Tämän vaiheen alussa suuren kivitalon alueella tehtiin suuria

muutoksia, kun Luostarin jokikatua korotettiin, rakennuksen piha kivettiin ja kivitalon lounaisseinää ilmeisesti siirrettiin pihalta kadulle johtaneen kujan tieltä. 5. käyttövaiheen aikana kivitalo joutui rappiolle, ja pitkän perintöriidan ja laiminlyönnin jälkeen rakennus siirtyi kaupungin haltuun vuonna 1653. Samassa yhteydessä se ilmeisesti määrättiin purettavaksi, ja suuri kivitalo katosi kaupunkikuvasta. Välittömästi purkamisen jälkeen tai korkeintaan parin vuoden kuluessa raunio peitettiin maalla ja sen päälle tehtiin kivetty aukio. Kaikkiaan suuren kivitalon käyttövaiheista nousi ilmi, että tulipalot edelsivät suurinta osaa kivitalon muutoksista. On tietysti mahdollista, että muutoksia ja laajennuksia oltaisiin tehty ilman tulipalojakin, mutta ei ehkä niin suuressa mittakaavassa, kuin mihin tuhoisat tulipalot ovat pakottaneet.

Lopuksi luvussa 4.2. lähestyin suurta kivitaloa kokemusanalyysin keinoin, ja pyrin selvittämään, miten talon palvelija olisi 1500-luvun alussa vaiheessa 3 kokenut rakennuksen ulkopuolen ja kellaritilat, ja miten kirkkoherra Elias Esping olisi 1500-luvun lopussa vaiheessa 4 kokenut kivitalon ylemmän kerroksen. Analyysin kautta kivitaloa oli mahdollista lähestyä elävänä ympäristönä, ja analyysi nosti kivitalosta esiin yksityiseen ja julkiseen tilaan liittyviä elementtejä. Kokemusanalyysissä nousi esiin etenkin Luostarin jokikadulta kellariin K94:9 johtanut portaikko, joka on käyttöaikanaan ollut erittäin näkyvällä paikalla ja vihjaa näin julkisesta kulkureitistä, mikä tukisi kivitalon puolijulkisesta käytöstä tekemiäni tulkintoja.

Kaiken kaikkiaan tutkimus on osoittanut, miten paljon tutkimusmahdollisuuksia historiallisen rakennuksen käsittely kokonaisuutena avaa. Suuri kivitalo on ollut erityisen otollinen tutkimuskohde, koska siitä on tarkkaan dokumentoitua tutkimusaineistoa sekä sisä- että ulkopuolelta, minkä lisäksi rakennuksesta on vielä käytettävissä kirjallisiakin lähteitä sen käytön loppuajalta. Toisaalta kahden kivitalon kellaritilan stratigrafiaa ei ole dokumentoitu, mikä osoittautui odotetusti suureksi haasteeksi kohteen tulkitsemisen kannalta. Tämä tapaustutkimus antaa vahvan esimerkin siitä, että historiallisen ajan rakennusten näennäisesti vähämerkityksisenkin täyttömaan stratigrafian tutkiminen saattaa olla tutkimuksellisesti erittäin merkityksellistä. Erityisesti korostuu kellareiden käytönaikaisten kerrosten dokumentoinnin merkitys. Jos kellari K94:9 olisi kellareiden K94:8 ja K94:10 tapaan kaivettu tyhjäksi dokumentoimatta sen kerroksellisuutta, ei olisi ollut mitään mahdollisuutta erottaa stratigrafian ilmentämiä muutoksia tilan käytössä mahdollisesta saunasta tai majatalosta keittiöksi. Samoin kellarin käytön päättänyt tulipalo ja sitä seurannut tunkiovaihe olisivat luultavasti jääneet huomaamatta ilman kellarin yksiköiden dokumentoimista. Koska kellari K94:9 on kaivettu tutkimus-

kaivauksena eikä pelastuskaivauksena, on aikaa ja resursseja ollut tietenkin käytettävissä eri tavalla kuin useimpien samanaikaisten muurattujen rakenteiden tutkimuksissa. Tämän esimerkin valossa soisin silti, että pelastuskaivauksissakin kiinnitettäisiin tulevaisuudessa enemmän huomioita kellareiden sisäiseen stratigrafiaan ja pyrittäisiin havaitsemaan siinä tapahtuvia muutoksia, vaikka varsinaisen yksikkökaivauksen toteuttaminen ei olisikaan mahdollista.

Tämä tutkimus on osoittanut myös kirjallisten lähteiden hyödyllisyyden muurattun rakennusjäännöksen tutkimuksessa. Vaikka suuren kivitalon kohdalla tietoja rakennuksen tilajaosta onkin raastuvanoikeuden pöytäkirjoissa säilynyt onnekkain paljon, se ei missään nimessä ole uniikitapaus. Pöytäkirjoissa on samankaltaisia tietoja muistakin Turun muuratuista rakennuksista, ja mikäli kaivauksissa löytyvät rakennusjäänteet pystytään identifioimaan lähteistä, voi pitkäjänteinen arkistotutkimus tuottaa paljon lisätietoa tutkimuksen kohteena olevasta rakennuksesta. Kirjallisetkaan lähteet eivät kuitenkaan ole itsestään selviä, vaan vaativat tulkintaa. Vaikka suuren kivitalon kohdalla raastuvanoikeuden pöytäkirjojen maininnat vaikuttavat olevan sopusoinnussa arkeologisten havaintojen kanssa, ne jättävät silti avoimia kysymyksiä. Suuren kivitalon rauniosta tai taloa koskevista asiakirjoista ei nimittäin esimerkiksi selviä, minkälaisilla väliseinillä suuren kivitalon toisesta kerroksesta mainitut kamarit on jaettu. Rakennusjäännöksessä ei ole merkkejä seinien tukirakenteista, ja vaikuttaa epäuskottavalta, että kellarin tynnyriholvi olisi voinut kantaa kivisten seinien painon. Olisivatko toisen kerroksen seinät olleet siis hirsisiä? Asiakirjoista tai kivitalon rauniosta ei myöskään selviä, miten pöytäkirjoissa mainitut ovet ja takat ovat sijoittuneet rakennuksen pohjakaavaan, tai millainen on ollut portaikko, jossa Mechtild Stensdotter tappeli edesmenneen miehensä veljenpojan kanssa. Vaikka suuresta kivitalosta onkin siis käytettävissä huomattavan paljon erilaista lähdemateriaalia, jotkin kysymykset jäävät vääjäämättä avonaisiksi. Toisaalta juuri tässä on arkeologian ja historiantutkimuksen tarkoitus: keksiä uusia kysymyksiä, kun vanhoihin on löydetty vastaus.

6. Tulevaisuuden näkymiä

Suuri kivitalo on monella tapaa kiehtova rakennusjäännös ja arkeologinen tutkimuskohde, jota ei ole ollut mahdollista ammentaa loppuun tämän tutkielman puitteissa. Sen tutkiminen on kuitenkin osoittanut, miten valtavasti tietoa voi saada yksittäisestäkin keskiaikaisen rakennuksen rauniosta. Tiedon säilymisen taustalla on tietysti ollut onnekkaita sattumiakin, kuten kivitalon kellaritilojen säästyminen keskiajan jälkeisiltä muutoksilta. Tämä tutkielma korostaa myös stratigrafisen kaivausmenetelmän merkitystä historiallisen ajan rakennusjäännöstenkin kohdalla, ja osoittaa myös raastuvanoikeuden pöytäkirjojen käyttökelpoisuuden 1600-luvulla käytössä olleiden rakennusten tutkimisessä. Tutkielman perusteella myös löytöjen analysoiminen konteksteittain voi antaa viitteitä historiallisen ajan rakennuksen tai sen tilojen käytöstä. On myös ilmeistä, että historiallisen ajan kivitaloja on syytä tutkia mahdollisuuksien mukaan kokonaisuutena, johon sisällytetään ajan, tilan ja käytön ohella itse fyysinen rakennusjäännös, siihen liittyvät stratigrafiset kerrokset ja rakennuksen ympäristö sekä historialliset lähteet silloin kun niitä on käytettävissä. Jopa pienet yksityiskohdat, kuten tiilentekijöiden merkit, saattavat antaa lisävaloa rakennusvaiheiden ajoitukseen. Keskiaikainen rakennus on aina myös paljon muuta kuin rakennusjäännös mitattavine ominaisuuksineen: se on kokemusympäristö, jonka lukuisat eri käyttäjät ovat aistineet ja antaneet sille merkityksiä vuosisatojen mittaan. Kokemusanalyysin kautta on mahdollista astua perinteisen rakennusarkeologian taakse ja tavoittaa pieni häivähdys rakennuksesta, joka joskus oli todellinen.

Tämä pro gradu -tutkielma on yhteenveto yli kahdenkymmenen vuoden kaivaustutkimuksista yhden rakennuksen kohdalta. Tutkimukset eivät kuitenkaan ole vielä ohi. Toistaiseksi viimeisten kaivausten jälkeen vuonna 2015 kellariin K94:9 jäi yhä kaivamattomia maapatsaita. Näistä paljastuvat löydöt ja mahdollisesti niiden peittämät rakenteet voivat vielä muuttaa kivitalon käytöstä esittämiäni ajatuksia. Erityisesti vastausta vaativat uunin pohjaksi tulkitun rakenteen R018 funktio, holvikomerot R23 ja kivitalon kaakkoisseinän mahdolliset rakennusaukumat, jotka ovat tällä hetkellä kokonaan maan peitossa. Tässä tutkielmassa oli mahdollista myös käsitellä vain pintapuolisesti suuren kivitalon löytöaineistoa, joka tarjoaa vielä mahdollisuuksia jatkotutkimuksille. Etenkin rakennuksen käyttöaikainen luuaineisto on mielenkiintoinen kokonaisuus, joka yhdessä kellarista analysoitujen kasvijäänteiden kanssa voi antaa uutta tietoa keskiajan ja uuden ajan taitteen turkulaisesta ruokataloudesta aivan poikkeuksellisen tar-

kassa kontekstissa. Myös kellarin K94:9 lasiastioiden tarkempi tutkimus olisi aiheellista, sillä radiohiiliajoitusten ansiosta löydöillä on Turun aineistossa harvinainen tarkasti ajoitettu, suljettu konteksti. Lisäksi kellarin K94:10 lattian alapuolisten kerrosten tutkiminen saattaisi paljastaa uutta tietoa koko kivitalon kellaritilojen varhaisemmasta käytöstä. Tässä tutkielmassa käytettyä raastuvanoikeuden pöytäkirjojenkaan aineistoa ei nähdäkseni ole ammennettu loppuun, ja tarkalla tekstien läpikäymisellä saattaisi olla mahdollista löytää vielä joitakin näkökulmia suuren kivitalon ja laajemmin Aboa Vetuksen alueen arkeologisen aineiston tulkinnan tueksi.

Toivon tämän opinnäytetyön toimivan yhtenä sysäyksenä jatkaa tulevaisuudessa suuren kivitalon kaivauksia, jotta vielä auki jääneisiin kysymyksiin saadaan vastauksia ja tässä esitettyjä tulkintoja päästään testaamaan ja korjaamaan. Mielestäni olisikin korkea aika saattaa vuonna 1994 aloitettu kaivaus loppuun ja esittää suuri kivitalo ja sen tarina viimeinkin kokonaisuudessaan museovieraille. Se on tarina, joka on kertomisen arvoinen.

Lähteet ja kirjallisuus

Julkaisemattomat alkuperäislähteet

Turun kaupunginarkisto (TKA)

Turun maistraatin arkisto

Turun raastuvanoikeuden pöytäkirjat BIa 10 – BIa 23 (1638–1653)

Turun museokeskuksen arkisto (TMKA)

Mappi 13/Rinne/Nyström/Tallgren

Julkaistut alkuperäislähteet

Auctoritate Papae. The Church Province of Uppsala and the Apostolic Penitentiary 1410–1526 (AP). Ed. Sara Risberg & Kirsi Salonen. Stockholm: The National Archives of Sweden 2008.

Finlands medeltidsurkunder I–VIII (FMU). Red. Reinhold Hausen. Helsingfors: Finlands Statsarkiv 1910–1935.

The legal texts in the *Codex Aboensis*, in *Codex Aboensis. Commentaries and Translations* (MEM): 143–222. Ed. Marketta Huittu & Tove Riska. Translated by Ruth Donner. Helsinki: Koneen Säätiö 1978.

Talonpoikain laki. Kuningas Kristofferin maanlain (1442) suomennos Caloniuksen kopian mukaisena (KrM). Toim. Esko Koivusalo. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura 2005.

OLAUS MAGNUS GOTHUS. 1973 (1555). *Pohjoisten kansojen historia. Suomea koskevat kuvaukset*. Suomentanut Kaarle Hirvonen. Helsinki: Otava.

Painamaton kirjallisuus

AINASOJA, MIKA. 2001. Liitupiiput Turussa 1600–1800-luvulla. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto, Kulttuurien tutkimuksen laitos. Arkeologia.

ARKEOLOGIKONSULT. 24.10.2013. Kök med kanske medeltida anor på Södermalmstorg. Saatavilla: <http://arkeologerna.se/index.php/projects/slussen-soedermalmstorg/57-koek-med-kanske-medeltida-anor-pa-soedermalmstorg> (haettu 14. toukokuuta 2016).

– Slussenportalen. Saatavilla: <http://www.slussenportalen.se/index.php/pagaende-projekt/soedermalmstorg/itemlist/tag/K%C3%B6k> (haettu 22. heinäkuuta 2016).

ASPLUND, HENRIK. 1992. Turku, Rettigin tontti (II/1/3). Rakennustyömaan arkeologinen seuranta 14.–29.10.1992. Kaivauskertomus. Turun museokeskuksen arkisto.

HELMINEN, MIKKO. 2014. Kruununhospitaalien sosiaalinen ympäristö. Tutkimus Seilin ja Kruunupyyn hospitaalien eristysalueista 1600- ja 1700-luvuilla. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto, Kulttuurien tutkimuksen laitos, Arkeologia.

JOKELA, JANNA. 2016. Valkoinen kattaus – fajanssi-, posliini- ja piiposliinisirpaleita vanhasta Turusta. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto, Kulttuurien tutkimuksen laitos, Arkeologia.

LEHTO, SARI. 1995. Aboa Vetus -museo. Kellari K94:8:n tutkimusraportti. Arkeologian praktikumiharjoittelu 1.6.1995–31.8.1995. Turun yliopisto.

LEHTONEN, HANNELE & ILARI AALTO. 2013. Turku II/1/3. Rettigin tontti/ Aboa Vetus -museon alue. Kaupunkiarkeologinen kaivaus 2012. Kaivauskertomus. Museoviraston arkisto.

LEHTONEN, HANNELE & ILARI AALTO. 2014. Turku II/1/3. Rettigin tontti/ Aboa Vetus -museon alue. Kaupunkiarkeologinen kaivaus 2013. Kaivauskertomus. Museoviraston arkisto.

LEHTONEN, HANNELE & ILARI AALTO. 2015. Turku II/1/3. Rettigin tontti/ Aboa Vetus -museon alue. Kaupunkiarkeologinen kaivaus 2014. Kaivauskertomus. Museoviraston arkisto.

LEHTONEN, HANNELE & ILARI AALTO. 2016. Turku II/1/3. Rettigin tontti/ Aboa Vetus -museon alue. Kaupunkiarkeologinen kaivaus 2015. Kaivauskertomus. Museoviraston arkisto.

LEMPIÄINEN-AVCI, MIA. 2015a. Turku Aboa Vetus, kellari K94:9 2013–2014 kaupunkiarkeologisten kaivausten arkeobotaaninen tutkimus. Aboa Vetus & Ars Novan arkisto.

LEMPIÄINEN-AVCI, MIA. 2015b. Turku Aboa Vetus, kellari K94:9 2015 kaupunkiarkeologisten kaivausten arkeobotaaninen tutkimus. Aboa Vetus & Ars Novan arkisto.

MAJANTIE, KIRSI. 1996. Aboa Vetus -museo. Raportti kellarista K94:11. 16.2.1996 praktikumiharjoittelu. Raportti. Turun yliopisto.

MIKKONEN-HIRVONEN, SATU. 1993. Turku, Rettigin tontti II/1/3. Arkeologiset tutkimukset 1993. Valvonta ja seurantatyömaa (sic) 2.7.-30.8.1993. Tarkastuskäynnit 31.8.-12.11.1993. Kaivauskertomus. Turun museokeskuksen arkisto.

PETREMAN, CHERYL. 2013. Preternatural Usage of Human Body Parts in Late Medieval & Early Modern Germany. Master's thesis, University of New Brunswick.

SARTES, MINNA & HANNELE LEHTONEN. 2008. TURKU II/2(sic)/3. Rettigin tontti / nykyinen Aboa Vetus -museon alue. Kaupunkiarkeologinen kaivaus 24.1.1994–3.4.1995. Kaivauskertomus. Museoviraston arkisto.

UOTILA, KARI. 1995. Aboa Vetus -museo, muuritutkimukset. 15.5.1995. Museoviraston arkisto.

– 2003b. Luostarikorttelin kivitalot ja raatihuoneen alue. Käsikirjoitus. Aboa Vetus & Ars Nova -museon arkisto.

UOTILA, KARI & MIA LEMPIÄINEN. 2007. Turku, Aboa Vetus -museo. Kellareiden 94:12 ja 93:5 kaupunkiarkeologinen koekaivaus sekä kellarin 94:9 dokumentointia 25.5.–20.10.2006. Kaivauskertomus. Museoviraston arkisto.

UOTILA, KARI & JANNA JOKELA. 2010. Turku, kaupunginosa II, kortteli 1, tontti 3, Aboa Vetus -museo. Kaupunkiarkeologinen kaivaus 2009. Kaivauskertomus. Museoviraston arkisto.

UOTILA, KARI & MARKO KORHONEN. 2011a. Turku, Aboa Vetus -museo. Arkeologiset kaivaukset v. 2010. Kaivauskertomus. Museoviraston arkisto.

TOROPAINEN, VELI PEKKA. 2014. Valtaporvari Thomas Trällin perhe Turussa 1630-luvulta 1730-luvulle. Academia.edu. Julkaistu teoksessa *Barokki – Barock*: 129–141. Heinola: Heinolan kaupunginmuseo.

TULKKI, CARITA. 1995. Aboa Vetus -museo. Raportti kellarista K94:10. Praktikumiharjoitteluraportti. Turun yliopisto.

Tutkimuskirjallisuus

AALTO, ILARI. 2015a. Avain, kirves, risti ja tähti – Tiilentekijöiden merkkejä keskiajan Turusta. *SKAS* 3–4/2014: 3–10. Suomen keskiajan arkeologian seura.

– 2015b. Merkit tiilissä johdattavat tiilentekijän jäljille, teoksessa Ulla Clerc (toim.) *Kirjain kerrallaan. Lukemisen ja kirjoittamisen jäljet* (Turun Historiallinen Arkisto 66): 52–53. Turku: Aboa Vetus & Ars Nova & Turun Historiallinen Yhdistys.

– 2016. Brakteaatista paistinpannuun – Löytöjä Aboa Vetus & Ars Novan suuresta kivitallasta vuosilta 2012–2015. *Arkeologia nyt!* 1/2016: 28–33. Turun maakuntamuseon ystävät ry.

AHOLA, MAARIT, ARJA HYVÖNEN, AKI PIHLMAN, MARTTI PUHAKKA & MARGARETA WILLNER-RÖNHOLM (toim.). 2004. *Got woldes. Elämää hansa-ajan Turussa. Turun linna 18.06.2004–27.02.2005* (Näyttelyesite 34). Turku: Turun maakuntamuseo.

ANDERSSON, HANS. 2011. Towns, in Martin Carver & Jan Klápště (ed.) *The Archaeology of Medieval Europe Vol. 2. Twelfth to sixteenth centuries* (Acta Jutlandica, Humanities Series 2011/9.): 370–407. Aarhus: Aarhus University Press.

ANDRÉN, ANDERS. 1997. *Mellan ting och text. En introduktion till de historiska arkeologierna*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.

BERNOTAS, RIVO. 2008. Dendrodates of three medieval latrines of Tartu. *Estonian Journal of Archaeology* 12, 1/2008:16–29. Estonian Academy of Sciences.

BLÄUER, AULI. 2012. Luita ja mustetta. Eläimiä Turussa arkeologisen aineiston ja kirjallisten merkintöjen valossa, teoksessa Marika Räsänen, Reima Välimäki & Marjo Kaartinen (toim.) *Turun tuomiokirkon suojissa. Pohjoinen hiippakuntakeskus keskiajan ja uuden ajan alun Euroopassa* (Historia mirabilis 8): 166–185. Turku: Turun Historiallinen Yhdistys ry.

BLÄUER, AULI & MIA LEMPIÄINEN-AVCI. 2011. Luiden ja kasvijäänteiden säilyminen Aboa Vetus -museon alueella. *SKAS* 4/2011: 33–41. Suomen keskiajan arkeologian seura.

BRUSILA, HELJÄ. 1984. Turun tuomiokirkon pohjois-koillispuolen rakennusjäännöksistä, teoksessa Heljä Brusila, Knut Drake & Eeva Mikola (toim.) *Historiallisen ajan arkeologia Suomessa* (Raportteja 6): 108–111. Turku: Turun maakuntamuseo.

COWGILL, JANE; MARGRETHE DE NEERGAARD & NICK GRIFFITHS. 2000 (1987). *Knives and Scabbards. Medieval Finds from Excavations in London 1*. New Edition. London: Boydell Press.

EGAN, GEOFF & FRANCES PRITCHARD. 2002 (1991). *Dress Accessories c.1150–c.1450. Medieval Finds from Excavations in London 3*. New Edition. London: Boydell Press.

ERIKSDOTTER, GUNHILD. 2005. *Bakom fasaderna. Byggnadsarkeologiska sätt att fånga tid, rum och bruk*. Doktorsavhandling. Lund: Humanistiska fakulteten, Lunds universitet.

DAHLSTRÖM, SVANTE. 1930. *Turun palo 1827. Tutkimuksia Turun kaupungin rakennushistoriasta vuoteen 1843*. I (Lisiä Turun kaupungin historiaan, toinen sarja XIV). Suomentaneet E. Jalava ja A. Penttilä. Turku: Turun kaupungin historiallinen museo.

GANGELEN, HANS VAN & SEBASTIAN OSTKAMP. 2001. Parallels Between Hieronymus Bosch's Imagery and Decorated Material Culture from the Period Between circa 1450 and 1525, in Jos Koldeweij & Bernard Vermet (ed.) *Hieronymus Bosch. New Insights Into His Life and Work*. Rotterdam: Museum Boijmans Van Beuningen & NAI Publishers/Ludion.

GARDBERG, C. J. 1969. Turun keskiaikainen asemakaava. *Turun kaupungin historiallinen museo, vuosijulkaisu* 32–33, 1968–1969. Turun kaupungin historiallinen museo.

GILCHRIST, ROBERTA. 2012. *Medieval Life. Archaeology and the Life Course*. Woodbridge: The Boydell Press.

GLÄSER, MANFRED. 1999. Der Alltag in einer mittelalterlichen Hansestadt. Archäologische Ergebnisse in Lübeck, in R. Vissak & A. Mäesalu (ed.) *The Medieval Town in the Baltic: Hanseatic History and Archaeology, I. Proceedings of the First & Second Seminar, Tartu, Estonia 6th–7th June 1997 and 26th–27th June 1998*: 19–32. Tartu: Tartu Linnamuuseum.

HAGGRÉN, GEORG. 1994. Pikarit, ikkunat ja muut lasit. Helsingin porvarien haurasta ylellisyyttä – ja arkiesineistöä. *Narinkka* 1994: 282–307. Helsingin kaupunginmuseo.

– 2003. Sirpaleita Hansan kulttuuripiiristä – keskiaikaiset lasiastialöydöt, teoksessa Liisa Seppänen (toim.) *Kaupunkia pintaa syvemältä. Arkeologisia näkökulmia Turun historiaan* (Archaeologia Medii Aevi Finlandiae IX): 223–240. Turku: Suomen keskiajan arkeologian seura.

– 2011a. Ikkunalasin tie Suomeen, teoksessa Lauri Putkonen (toim.) *Härkätieltä skeittipuistoon. Kulttuurin reitit ja rakennusperintö. Euroopan rakennusperintöpäivät 2011*: 54–58. Helsinki: Suomen Kotiseutuliitto.

– 2011b. Lasipikareita ja ikkunansirpaleita. Aboa Vetuksen alueen uudet löydöt ja Turun varhaisvaiheet. *SKAS* 4/2011: 59–65. Suomen keskiajan arkeologian seura.

HIEKKANEN, MARKUS. 1994. *The Stone Churches of the Medieval Diocese of Turku. A Systematic Classification and Chronology* (Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakirja 101). Doctoral dissertation. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.

– 2003a. Turun kaupungin perustaminen. Tulkintayritys uusien arkeologisten tutkimusten perusteella, teoksessa Liisa Seppänen (toim.) *Kaupunkia pintaa syvemältä. Arkeologisia näkökulmia Turun historiaan* (Archaeologia Medii Aevi Finlandiae IX): 42–52. Turku: Suomen keskiajan arkeologian seura.

– 2003b. Turun pyhän Olavin konventti ja sen rakennusmuistot, teoksessa Marjo Kaartinen et al. (toim.) *Dominikaanit Suomessa ja Itämeren alueella keskiajalla. Dominikaanit*

Daciassa ja Suomessa keskiajalla -symposium Turussa 18–20.8. 1999 (Turun maakuntamuseon raportteja 18): 89–104. Turku: Turun maakuntamuseo.

– 2007. *Suomen keskiajan kivikirkot*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

HUKANTAIVAL, SONJA. 2007. Hare's feet under a hearth – Discussing 'ritual' deposits in buildings, in Visa Immonen, Mia Lempiäinen & Ulrika Rosendahl (ed.) *Hortus novus. Fresh approaches to medieval archaeology in Finland* (Archaeologia Medii Aevi Finlandiae XIV): 66–75. Turku: Suomen keskiajan arkeologian seura.

– 2016. *"For A Witch Cannot Cross Such a Threshold!" Building Concealment Traditions in Finland c. 1200–1950*. (Archaeologia Medii Aevi Finlandiae XXIII). Turku: Suomen keskiajan arkeologian seura.

HÄKKINEN, KAISA. 2004. *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. Helsinki: WSOY.

JOKELA, JANNA & JOHANNA LEHTO-VAHTERA. 2012. Aboa Vetus – Vanha Turku, teoksessa Johanna Lehto-Vahtera & Eeva Holkeri (toim.) *Aboa Vetus & Ars Nova. Historian ja nykytaiteen museo*: 25–65. Turku: Matti Koivurinnan säätiö.

JUSLENIUS, DANIEL. 1987 (1700). *Vanha ja uusi Turku*. Alkuteos: *Aboa vetus et nova*. Suom. Tuomo Pekkanen & Virpi Seppälä-Pekkanen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

KUUJO, ERKKI. 1981. *Turun kaupungin historia 1366–1521*. Turku: Turun Sanomat.

LAITINEN, RIITTA. 2006. 1600-luvun kaupunkia rakentamassa. Katsaus Turun kaupungin materiaaliseen järjestykseen. *Ennen ja nyt – historian tietosanomien* 1–2/2006: 1–21. Agricola – Suomen historiaverkko, Historiallinen Yhdistys ry, Suomen Historiallinen Seura ry & Turun Historiallinen Yhdistys ry.

LEMPIÄINEN, TERTTU. 2011. Naantalin luostarin yrttitarhaa etsimässä – Kasvitutkimuksia keskiaikaisessa kaupungissa, teoksessa Kari Uotila (toim.) *Naantalin luostarin rannassa – Arkipäivä Naantalin luostarissa ja sen liepeillä* (Kåkenhus-kirjat nro 3): 137–150. Naantali: Naantalin museo, Naantalin seurakunta, Vallis Gratiae -yhdistys ry & Muuritutkimus ky.

LOUGHEED, BRYAN C., HELENA L. FILIPSSON & IAN SNOWBALL. 2013. Large spatial variations in coastal 14C reservoir age – a case study from the Baltic Sea. *Climate of the Past* 9: 1015–1028. European Geosciences Union.

MCCALL, ANDREW. 2004. *The Medieval Underworld*. Sutton History Classics. Gloucestershire: Sutton Publishing.

MAJANTIE, KIRSI. 2003. Muotia, mukavuutta ja mielipiteitä – Syitä kaakeliuunin käyttöönottoon, teoksessa Liisa Seppänen (toim.) *Kaupunkia pintaa syvemältä. Arkeologia näkökulmia Turun historiaan* (Archaeologia Medii Aevi Finlandiae IX): 181–194. Turku: Suomen keskiajan arkeologian seura.

– 2010. *Muotia, mukavuutta ja mielipiteitä. Kaakeliuuni yhteiskunnallisten muutosten ilmentäjänä keskiajan ja uuden ajan alun Suomessa* (Archaeologia Medii Aevi Finlandiae XVII). Turku: Suomen keskiajan arkeologian seura.

– 2016a. Saksin vaaliruhtinas Johann Friedrichin muotokuvat Turun linnan kaakeliuunissa, teoksessa Meri Heinonen & Marika Räsänen (toim.) *Pohjoinen reformaatio*: 58–62. Turku: Turku Centre for Medieval and Early Modern Studies & Turun Historiallinen Yhdistys.

– 2016b. Reformaatioaiheiset kaakeliuunit turkulaisissa kaupunkitaloissa, teoksessa Meri Heinonen & Marika Räsänen (toim.) *Pohjoinen reformaatio*: 353–357. Turku: Turku Centre for Medieval and Early Modern Studies & Turun Historiallinen Yhdistys.

MELLANEN, JAANA. 1994. ”... päiväni ovat haihtuneet kuin savu...”. 1600-luvun tupakkapiiput Helsingin Vanhassakaupungissa. *Narinkka* 1994: 258–281. Helsingin kaupunginmuseo.

NIKULA, OSCAR & SIGRID NIKULA. 1987. *Turun kaupungin historia 1521–1600*, niteet I–II. Turku.

NIUKKANEN, MARIANNA. 1994. Renessanssi keittiössä. Vanhankaupungin keramiikka-astiat. *Narinkka* 1994: 311–330. Helsingin kaupunginmuseo.

NIUKKANEN, MARIANNA, LIISA SEPPÄNEN & MERVİ SUHONEN. 2014. Kaupunkirakentaminen Suomessa keskiajalla, teoksessa Henrik Lilius & Pekka Kärki (toim.) *Suomen kaupunkirakentamisen historia I*: 27–95. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

OINONEN, MARKKU; EMMI MEHTONEN, HEIDI NORDQVIST, KARI UOTILA & PENTTI ZETTERBERG. 2011. Turun kaupungistumisen alkuketkien radiohiiliajoituksia bayesilaisella menetelmällä. *SKAS* 4/2011: 15–27. Suomen keskiajan arkeologian seura.

PALAMARZ, PIOTR. 2004. *Kastelholms slott. Från medeltida borg till byggnadsminne*. Mariehamn: Ålands landskapsstyrelse & Museibyran.

PERSSON, BOJE. 1992. Clay Pipes and Copper Coins as Means of Dating – A Source-critical Presentation, in Lars Ersgård, Marie Holmström & Kristina Lamm (ed.) *Rescue and Research. Reflections of Society in Sweden 700–1700 A.D.* (Arkeologiska undersökningar. Skrifter No 2): 172–187. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.

PIHLMAN, AKI. 1989. Saviastiat, teoksessa Juhani Kostet & Aki Pihlman (toim.) *Turun Mätjärvi* (Raportteja 10): 83–104. Turku: Turun maakuntamuseo.

– 2003. Kaupunki, maaseutu ja keskiaikaiset saviastiat, teoksessa Liisa Seppänen (toim.) *Kaupunkia pintaa syvemältä. Arkeologisia näkökulmia Turun historiaan*. (Archaeologia Medii Aevi Finlandiae IX): 195–206. Turku: Suomen keskiajan arkeologian seura.

– 2011. Aboa Vetus & Ars Nova -museon tontin vv. 2009–2010 kaivausten saviastiat 1200-luvun jälkipuoliskolla ja 1300-luvun alkupuolella. *SKAS* 4/2011:52–58. Suomen keskiajan arkeologian seura.

PIHLMAN, AKI & KIRSI MAJANTIE. 2007. Varhainen Turku -hanke ja kaivaukset tuomiokirkon vieressä. *SKAS* 2/2007: 3–17. Suomen keskiajan arkeologian seura.

PIRINEN, KAUKO. 1962. Turun tuomiokirkon keskiaikaiset kaupunkikiinteistöt. *Historiallinen arkisto* 58: 138–180. Suomen historiallinen seura.

RINNE, JUHANI. 1932. *Pyhä Henrik. Piispa ja marttyyri*. Helsinki: Otava.

– 1948a. *Turun tuomiokirkko keskiaikana II. Alttarit ja kirkolliset toimitukset*. Turku: Turun tuomiokirkon isännistö.

– 1948b. Turun kaupungin perustamisesta. *Turun Historiallinen Arkisto X*: 26–54. Turun historiallinen yhdistys.

– 1952. *Turun tuomiokirkko keskiaikana III. Turun tuomiokirkko hiippakunnan hallinnon elimenä*. Turku: Turun tuomiokirkon isännistö.

RUUTH, JOHAN WILHELM. 1909. *Åbo stads historia under medeltiden och 1500-talet*, I (Bidrag till Åbo stads historia IX). Helsingfors.

SAVOLAINEN, PANU. 2011. Rettigin tontin rauniot historiallisissa lähteissä vuoteen 1827. *SKAS 1/2011*: 19–46. Suomen keskiajan arkeologian seura.

– 2012. Näkymättömät kaupungit. Mitä historialliset lähteet kertovat kaupunkiympäristöstä? teoksessa Johanna Lehto-Vahtera & Eeva Holkeri (toim.) *Aboa Vetus & Ars Nova. Historian ja nykytaiteen museo*: 73–107. Turku: Matti Koivurinnan säätiö.

SEPPÄNEN, LIISA. 2003. Salvoksista sosiaalisiin systeemeihin – rakennustutkimuksen menetelmät ja mahdollisuudet, teoksessa Liisa Seppänen (toim.) *Kaupunkia pintaa syvemmältä. Arkeologisia näkökulmia Turun historiaan* (Archaeologia Medii Aevi Finlandiae IX): 89–104. Turku: Suomen keskiajan arkeologian seura.

– 2012. *Rakentaminen ja kaupunkikuvan muutokset keskiajan Turussa. Erityistarkastelussa Åbo Akademin päärakennuksen tontin arkeologinen aineisto*. Väitöskirja. Turun yliopisto, Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos. Arkeologia.

– 2016. Turun kaupunkikuva ja reformaation jäljet, teoksessa Meri Heinonen & Marika Räsänen (toim.) *Pohjoinen reformaatio*: 179–197. Turku: Turku Centre for Medieval and Early Modern Studies & Turun Historiallinen Yhdistys.

SVAHNSTRÖM, GUNNAR. 1976. Häuser und Höfe der handeltreibenden Bevölkerung auf Gotland während des Mittelalters, in Gunnar Svahnström (red.) *Häuser und Höfe der handeltreibenden Bevölkerung im Ostseegebiet und im Norden vor 1500. Beiträge zur*

Geschichte und Soziologie des Wohnens (Acta Visbyensia V): 9–28. Visby: Museum Gotlands Fornsal.

TAAVITSAINEN, JUSSI-PEKKA. 1982. Keskiajan kangaskaupasta kirjallisten ja esineellisten lähteiden valossa. *Suomen Museo* 1982: 23–43. Suomen Muinaismuistoyhdistys.

TAAVITSAINEN, JUSSI-PEKKA, MARKKU J. OINONEN & GÖRAN POSSNERT. 2015. The Turku Cathedral Relics Revisited and Anonymous Relics dated to the Eleventh and Twelfth Centuries. *Mirator* 2/2015: 308–322. Glossa ry.

TAGESSON, GÖRAN. 2000. ”Bodde dom därnere?” Om kulturlagerbildning och avfallshandtering i stormaktstidens Norrköping, i Gunhild Eriksdotter, Stefan Larsson & Viveka Löndahl (red.) *Att tolka stratigrafi. Det tredje nordiska stratigrafimötet Åland 1999, Meddelanden från Ålands högskola* nr 11: 153–173. Mariehamn: Ålands högskola.

TOROPAINEN, VELI PEKKA. 2016. *Päätäväiset porvarskat. Turun johtavan porvariston naisten toimijuus vuosina 1623–1670*. Väitöskirja. Turun yliopisto, Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos. Suomen historia.

TOROPAINEN, VELI PEKKA & MARIKA RÄSÄNEN. 2016. Kotien hurskauselämää ja harhapolleja, teoksessa Meri Heinonen & Marika Räsänen (toim.) *Pohjoinen reformaatio*: 349–352. Turku: Turku Centre for Medieval and Early Modern Studies & Turun Historiallinen Yhdistys.

TOURUNEN, AULI. 2007. Cattle in medieval and post-medieval Turku, in Visa Immonen, Mia Lempiäinen & Ulrika Rosendahl (ed.) *Hortus novus. Fresh approaches to medieval archaeology in Finland* (Archaeologia Medii Aevi Finlandiae XIV): 43–51. Turku: Suomen keskiajan arkeologian seura.

– 2011. Nunnien ruokalautasella – Naantalın luostarin eläinluuaineisto, teoksessa Kari Uotila (toim.) *Naantalın luostarin rannassa – Arkipäivä Naantalın luostarissa ja sen liepeillä* (Käkenhus-kirjat nro 3): 163–170. Naantali: Naantalın museo, Naantalın seurakunta, Vallis Gratiae -yhdistys ry & Muuritutkimus ky.

TUCHEN, BIRGIT. 2001. Die mittelalterliche Sauna in Süddeutschland und der Schweiz. Archäologische und bauhistorische Beiträge zu Architektur und Ausstattung der

”bad-stube”. *Fennoscandia archaeologica* XVIII (2001): 51–64. The Archaeological Society of Finland.

TVAURI, ANDRES. 2009. Late Medieval Hypocausts with Heath Storage in Estonia. *Baltic Journal of Art History* Autumn 2009: 49–78. Institute of History and Archaeology of the University of Tartu.

UOTILA, KARI. 1988. Holvatut kellarit – osa Turun Suurtorin keskiaikaa. *Aboa* 1986: 51–70. Turun maakuntamuseo.

– 2003. Kivitaloja keskiajan Turussa, teoksessa Liisa Seppänen (toim.) *Kaupunkia pintaa syvemmältä. Arkeologisia näkökulmia Turun historiaan* (Archaeologia Medii Aevi Finlandiae IX): 121–134. Turku: Suomen keskiajan arkeologian seura.

– 2006. Muuratut talot keskiajan Turussa, teoksessa Visa Immonen & Miikka Haimila (toim.) *Mustaa valkoisella. Ystäväkirja arkeologian lehtori Kristiina Korkeakoski-Väisäselle*: 351–353. Turku: Turun yliopisto, arkeologia.

– 2007. Aboa Vetus -museon kivirakennusten tutkimukset v. 2002–2006. *SKAS* 2/2007: 18–27. Suomen keskiajan arkeologian seura.

– 2009. Aboa Vetus. Rauniokohde ja sen tutkimus, teoksessa Timo Muhonen & Johanna Lehto-Vahtera (toim.) *Ikuinen raunio*: 42–63. Turku: Aboa Vetus & Ars Nova/Matti Koirurinnan säätiö.

UOTILA, KARI & MARKO KORHONEN. 2011b. Turun Aboa Vetus -museon (Rettigin palatsin) kaivaukset vuosina 2009–2010. *SKAS* 4/2011: 3–14. Suomen keskiajan arkeologian seura.

VALONEN, NIILLO 1958. Kaksi Juhani Rinteen karttaa Turun keskiajan topografiasta. *Turun kaupungin historiallinen museo, vuosijulkaisu* 1956–1957: 112–116. Turun kaupungin historiallinen museo.

VENHE, LEENA. 1994. Irtaimet tiililöydöt, teoksessa Antti Suna (toim.) *Kuusiston linna. Tutkimuksia 1985–1993*: 32–39. Helsinki: Museovirasto.

VUORENJUURI, MARTTI. 1967. *Sauna kautta aikojen*. Helsinki: Otava.

VÄISÄNEN, TUIJA & KARI UOTILA. 2011. Tutkimusalueet ja löydöt, teoksessa Kari Uotila (toim.) *Naantalin luostarin rannassa – Arkipäivä Naantalin luostarissa ja sen liepeillä* (Kåkenhus-kirjat nro 3): 213–226. Naantali: Naantalin museo, Naantalin seurakunta, Valhis Gratiae –yhdistys ry & Muuritutkimus ky.

ZETTERBERG, PENTTI. 2003. Dendrokronologisesti ajoitetut puulöydöt keskiajan tietoar-
kistona, teoksessa Liisa Seppänen (toim.) *Kaupunkia pintaa syvemältä. Arkeologisia
näkökulmia Turun historiaan* (Archaeologia Medii Aevi Finlandiae IX): 383–392. Turku:
Suomen keskiajan arkeologian seura.

ÖDMAN, ANDERS. 1983. Bad, badstugor och badare, i Göran Dahlbäck (red.)
Helgeandsholmen. 1000 år i Stockholms ström (Stockholmsmonografier utgivna av
Stockholms kommun): 107–111. Stockholm: Liberförlag.

Käytetyt lyhtenteet

AP = Auctoritate Papae

FMU = Finlands medeltidsurkunder

KM = Kansallismuseo

KrM = Kristoffer Baijerilaisen maanlaki

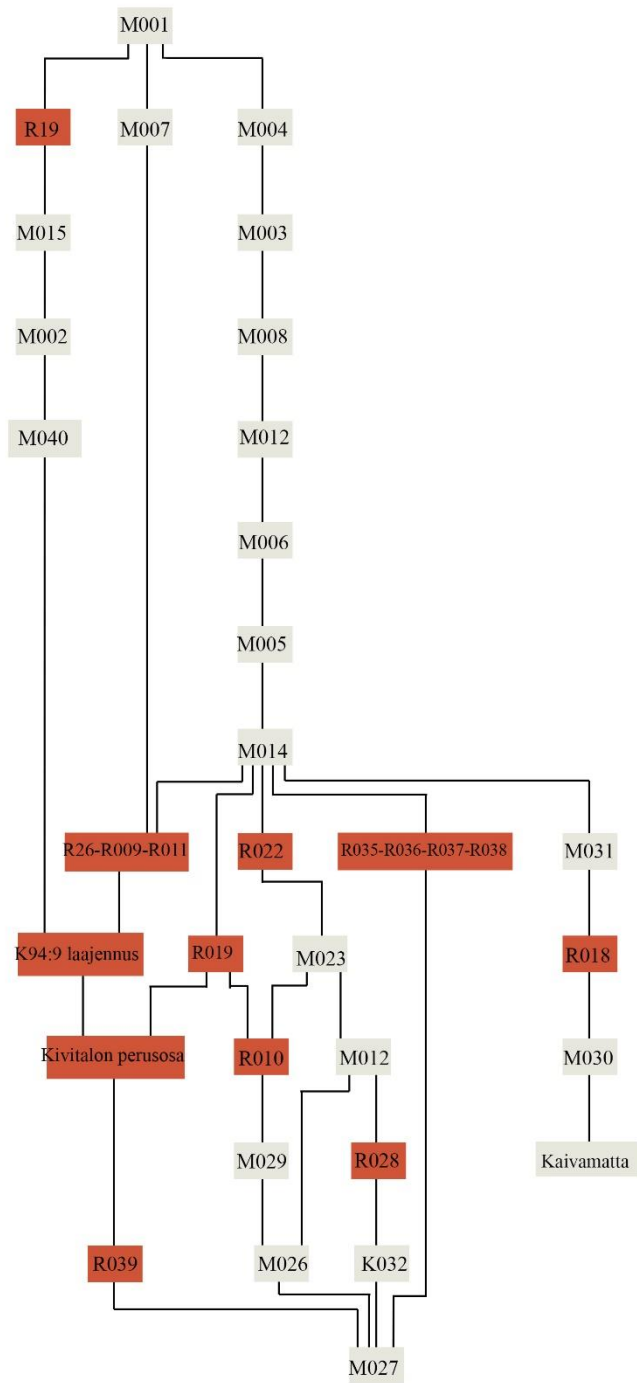
MEM = Maunu Eerikinpojan maanlaki

TKA = Turun kaupunginarkisto

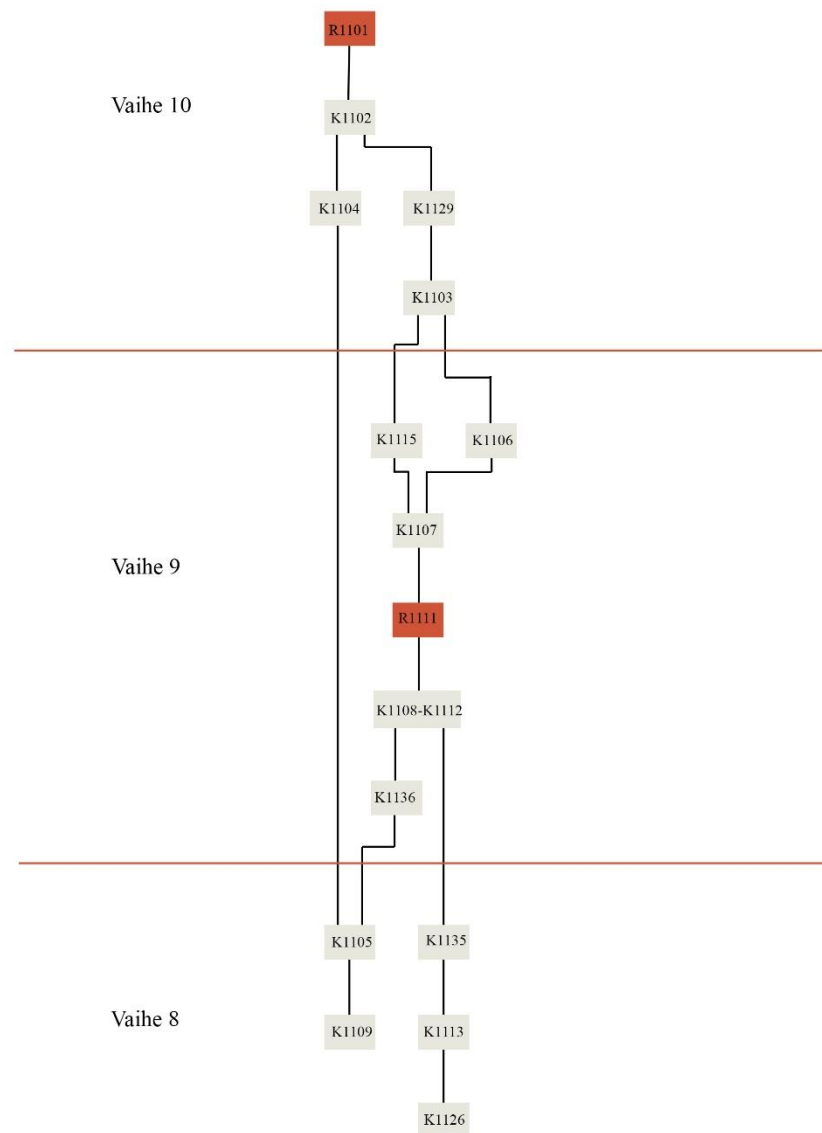
TMKA = Turun museokeskuksen arkisto

TMM = Turun maakuntamuseo

Liite 1. Kellarin K94:9 stratigrafinen matriisi.

Liite 2. Suuren kivitalon pihamaan (alue 11) stratigrafinen matriisi Uotilan & Korhosen (2011b: 14) mukaan. Vaiheet 8–10.

Liite 3. Luettelo K94:9:n ja suuren kivitalon pihamaan stratigrafisista yksiköistä.

Alue: K94:8 Yksikkö: **R39**

Kellarin K94:8 kaakonpuoleinen laajennusosa, joka käsittää tiililattiaisen huoneen. Rakennettu ilmeisesti vuoden 1600 tienoilla.

Alue: K94:9 Yksikkö: **M001**

Tiilen ja laastinsekainen täyttömaakerros, jolla purettu kivitalo on peitetty. Ajoittuu 1600-luvulle, ilmeisesti vuoden 1653 jälkeiseen aikaan.

Alue: K94:9 Yksikkö: **M002**

Vaaleaa hienosta karkeaan pohjustushiekkaa, jolla pihakiveys R19 on pohjustettu. Sama kuin pihamaan K1102–K1104.

Alue: K94:9 Yksikkö: **M003**

Tiivistä laastia oleva purku/täyttökerros M001:n alla ja M008:n päällä.

Alue: K94:9 Yksikkö: **M004**

Kiviholvin R011 ja R26 luoteispuolen päällä ollut hyvin vähälöytöinen kerros sinertävää savea. Mahdollisesti samaa kerrosta kuin holvinkannan R009 päällä sijainnut M007.

Alue: K94:9 Yksikkö: **M005**

Paksu orgaanispitoinen tunkiomaa, joka on kerrostunut kellarin *in situ*. Tulipalokerroksen M014 päällä ja purku/täyttökerros M006:n alla. Löytöjen perusteella ajoittuu 1500-luvulle tai 1600-luvun alkuun.

Alue: K94:9 Yksikkö: **M006**

Irtaimista tiilen-, laastin- ja kivenkappaleista koostuva purkukerros. M006 sijaitsee tunkiomaa M005:n päällä ja laastitäyttö M013:n alla.

Alue: K94:9 Yksikkö: **M007**

Holvinkanta R009:n päällä sijainnut, aiemmissa kaivauksissa lähes tyystin poistettu sininen, paksu savikerros. Todennäköisesti holvin savitäyttöä.

Alue: K94:9 Yksikkö: **M008**

Lähes koko kellarin alueella kulkeva lounaasta voimakkaasti koilliseen laskeva n. 10 cm paksuinen nokimaa, joka erottaa M003:n ja M012:n toisistaan. Yksiköstä on löytynyt mm. hiiltyntä tekstiiliä.

Alue: K94:9 Yksikkö: **R009**

Kellarin kaakkoisseinän koillisosan harmaakivinen holvinkanta. Alkujaan samaa holvia kuin R26 ja R011.

Alue: K94:9 Yksikkö: **R010**

Nyrkinkokoisista ja hieman suuremmista mukulakivistä ladottu lattia.

Alue: K94:9 Yksikkö: **R011**

Kellariin johtavan portaikon lounaisseinän ja kellarin luoteenpuoleisen ikkuna-aukon välissä oleva kiviholvi. Alkujaan samaa yhtenäistä holvia kuin R26 ja R009.

Alue: K94:9 Yksikkö: **M012**

Tiilistä ja laastista koostuva täyttökerros. M006:n päällä ja M008:n alla.

Alue: K94:9 Yksikkö: **M013**

M012:n alapuolinen ohut kerros orgaanispitoista maata. Mahdollisesti samaa kuin M005.

Alue: K94:9 Yksikkö: **M014**

Tiilimurskan, tiilen ja hiilensekainen palokerros, joka on kauttaaltaan kellarin K94:9 lattian päällä. Ajoittuu mahdollisesti vuosien 1537–1603 välille.

Alue: K94:9 Yksikkö: **M015**

Halkaisijaltaan noin 30 cm levyinen nokiläikkä pohjustushiekka M002:ssa.

Alue: K94:9 Yksikkö: **M016**

Melko puhdas hiekkakerros kellarin lounaisseinustalla, holvien R23 edustalla. Voimakkaasti koilliseen laskeutuva yksikkö näyttää valuneen jostakin. Tunkiomaa M005:n alla.

Alue: K94:9 Yksikkö: **M017**

Keittiöjätekerros, hyvin orgaanispitoista maata täynnä luita. Yksikkö on kellarin nurkkia kiertävissä kouruissa ja erityisen paksuna pohjoisnurkan syvennyksessä K032. M023:n ja M014:n alla, M026:n päällä.

Alue: K94:9 Yksikkö: **R018**

Kellarin keskivaiheilla sijaitseva kivistä ja tiilistä ladottu itä-länsisuuntainen rakenne, mahdollisesti tulisijan pohja. Rakennetta ei ole kokonaan kaivettu esiin, ja se vaikuttaa nousevan kaakossa yhden kivikerran verran korkeammalle. Rakenteen keskeltä löytyi luukahvainen veitsi.

Alue: K94:9 Yksikkö: **R019**

Kellarien K94:9 ja K94:10 väliseinä. Tiilestä muuratussa seinässä ei ole mitään selvää limitystä.

Alue: K94:9 Yksikkö: **M020**

Yksittäisiä alueita savista laastia (ilmeisesti uunilaastia) yksikön M014 sisällä kellarin etelänurkassa.

Alue: K94:9 Yksikkö: **M021**

Hyvin tummaa, tahmeaa maata lattiakivien R010 välissä.

Alue: K94:9 Yksikkö: **R022**

Lattiakiveyksen R010 ja tuohieristeen M023 päällä ollut laotalattia, josta on vain vähäisiä jäänteitä. Lankkujen syyt kulkivat kaakko-luodesuuntaisesti.

Alue: K94:9 Yksikkö: **M023**

Kellarin laotalattian tuohieriste. Lattiakiveyksen R010 päällä ja tiilimurskakerroksen M014 alla.

Alue: K94:9 Yksikkö: **R024**

Koko kellarin lounaisseinän pituudelta kulkeva, laakakivistä ladottu kouru.

Alue: K94:9 Yksikkö: **M025**

Tunkiomaan M005:n seassa oleva tiiviin, sinisen saven alue. Yksikkö on paksuimmillaan kellarin pohjoisnurkassa.

Alue: K94:9 Yksikkö: **M026**

Kiveyksen R010 pohjustushiekka. Kellarin pohjoisnurkassa yksikön pinnassa oli runsaasti löytöjä.

Alue: K94:9 Yksikkö: **M027**

Luontainen pohjasavi, johon suuri kivitalo on kaivettu. M027 on pinnastaan epätasainen, ja siinä olevat matalat kuopat muistuttavat lapionjälkiä.

Alue: K94:9 Yksikkö: **R028**

Puinen, ilmeisesti männystä veistetty viemäriputki, joka laskee kellarin luoteisseinän alle. Keittiöjätteen M017 alla.

Alue: K94:9 Yksikkö: **M029**

Tumma likamaa lattian R010 ja pohjustushiekan M026 välissä.

Alue: K94:9 Yksikkö: **M030**

Rakenteen R018 keskeltä paljastunut pohjustushiekka. Mahdollisesti samaa kuin M026.

Alue: K94:9 Yksikkö: **M031**

Rakenteen R018 keskellä, M030:n päällä sijainnut pieni alue orgaanista maata. Yksiköstä löytyi luukahvainen veitsi.

Alue: K94:9 Yksikkö: **K032**

Kellarin pohjoisnurkkaan pohjasaveen M027 kaivettu syvennys, johon johtaa lattiakouru R034, ja josta johtaa pois viemäriputki R028.

Alue: K94:9 Yksikkö: **R033**

Tiilimurskan M014 alla kellarin pohjoisnurkassa sijainnut kasa mukulakiviä.

Alue: K94:9 Yksikkö: **R034**

Kellariin johtavan portaikon lounaispielen suuntainen vesikouru.

Alue: K94:9 Yksikkö: **R035**

Kellariin johtavan portaikon lounaisseinän kaakkoispuolella oleva neliskulmainen pystyhirsi.

Alue: K94:9 Yksikkö: **R036**

Kellariin johtavan portaikon lounaisseinän eteläkulmassa, rakenteen lounaispuolella oleva neliskulmainen pystyhirsi.

Alue: K94:9 Yksikkö: **R037**

Pystyhirsi viemäriputki R028:n koillispuolella ja R037:n lounaispuolella.

Alue: K94:9 Yksikkö: **R038**

Pystyhirsi kellarin pohjoisnurkassa, R037:n koillispuolella.

Alue: K94:9 Yksikkö: **R039**

Pohjasaveen M027 kaivettu hirsjarina portaikon lounaispielen alla.

Alue: K94:9 Yksikkö: **M040**

Nokimaa kiveyksen R19/R1101 pohjustushiekan M002 alla. Mahdollisesti sama kuin M008.

Alue: K94:9 Yksikkö: **R19**

Suuren kivitalon pihakiveys, sama kuin R1101. Kiveys ajoittuu luultavasti 1600-luvun alkuun.

Alue: K94:9 Yksikkö: **R23:1–2**

Kaksi harmaakivestä muurattua holvikomeroa kellarin K94:9 lounaisseinällä. Mahdollisesti tukirakenteita tai kiuasuuneja.

Alue: K94:9 Yksikkö: **R26:1–2**

Kellarin K94:9 tynnyriholvi. R26:1 on tiilestä muurattu holvinlaki, joka purettiin vuonna 2012. R26:2 on alkuperäinen harmaakiviholvi. Alkujaan samaa holvia kuin R009 ja R011.

Alue: Pihamaa Yksikkö: **R1101**

Ks. edellä R19

Alue: Pihamaa Yksikkö: **K1102**

Kiveyksen R19/R1101 pohjustushiekka. Ks. edellä M002.

Alue: Pihamaa Yksikkö: **K1103**

Hieno keltainen hiekka. R1101/R19:n pohjustushiekkaa. Ks. edellä M002.

Alue: Pihamaa Yksikkö: **K1104**

Hieno vaalea hiekka. Ks. edellä M002.

Alue: Pihamaa Yksikkö: **K1105**

Harmaa hiekkainen savi, jossa seassa myös puulastua. Kerroksen paksuus 5-15 cm. Sisältää myös laastia yksiköstä K1134

Alue: Pihamaa Yksikkö: **K1107**

Erittäin hieno vaalea hiekka.

Alue: Pihamaa Yksikkö: **K1108-K1112**

Tumma, multainen kerros, joka sisältää paljon orgaanista aineista. Paksuus 5–10 cm.

Alue: Pihamaa Yksikkö: **R1109**

Kaivausalueen kaakkoisprofiilista esiin työntyvä puu.

Alue: Pihamaa Yksikkö: **K1111**

Suuren kivitalon kaakkoisseinän juuressa oleva kasa luonnonkiviä. Kivet ovat halkaisijaltaan 20–60 cm ja niitä on 2–3 kerroksessa.

Alue: Pihamaa Yksikkö: **K1113**

Harmaa tiivis savi, joka laskee jyrkästi luoteeseen päin.

Alue: Pihamaa Yksikkö: **K1115**

Karkea ruskea hiekka. Runsaasti pieniä kiviä ja tiilimurskaa.

Alue: Pihamaa Yksikkö: **K1126**

Sekoittunut savi, jossa on pari laastinpalaa.

Alue: Pihamaa Yksikkö: **K1129**

Kerros hiekkaa, hiiltä ja tiilimurskaa.

Alue: Pihamaa Yksikkö: **K1134**

Laastikerros, jonka seassa on hiekkaa, savea ja vähän tiiltä.

Alue: Pihamaa Yksikkö: **K1135**

Ohut, laikukas vaalea laastikerros K1113:n ja K1105:n pinnalla.

Alue: Pihamaa Yksikkö: **K1136**

Pienialainen hiekkakerros, jossa on runsaasti orgaanista materiaalia. K1134:n luoteispuolella.

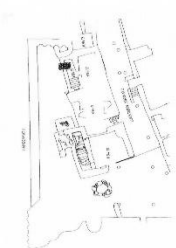
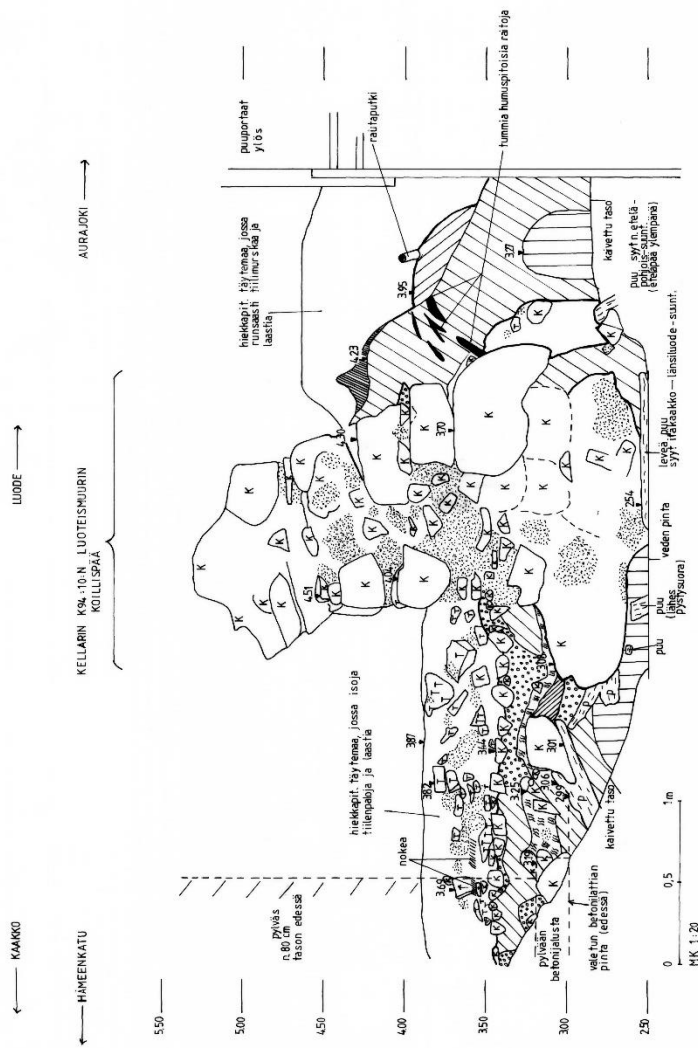
Liite 4. Kellarin K94:9 kasvijäänteet Lempiäinen-Avcin (2015a; 2015b) mukaan.

Laji	Yksikkö	M005	M008	M014	M015	M017	M021	M031	Yht.
Viljelykasvit									
<i>Avena sativa</i>	kaura	16	238			16		4	274
<i>Avena sativa</i>	kaura (tähkän kantaosa)	2	10			3			15
<i>Avena cf. Sativa</i>	kaura	21	12			1			34
<i>Hordeum vulgare</i>	ohra	4	8			1		4	17
<i>Cerealia indet</i>	viljat	10	130		7	5		4	156
<i>Cerealia indet</i>	viljat, korren nivel					1			1
Hyötykasvit									
<i>Empetrum nigrum</i>	variksenmarja					2			2
<i>Fragaria vesca</i>	mansikka	1				3		1	5
<i>Humulus lupulus</i>	humala					1			1
<i>Hyoscyamus niger</i>	hullukaali					1			1
<i>Rubus idaeus</i>	vadelma	1				54		6	61
Rikkaruohot									
<i>Centaurea cyanus</i>	ruiskaunokki					1			1
<i>Chenopodium album</i>	jauhosavikka	9		2		53		4	68
<i>Galium sp.</i>	matarat	1				3			4
<i>Polygonum aviculare</i>	pihatatar	1							1
<i>Urtica dioica</i>	nokkonen					1			1
<i>Fallopia convulvus</i>	kiertotatar					7			7
<i>Vicia hirsuta</i>	peltovirvilä					1			1
<i>Galeopsis spec./bifida</i>	kirjo/peltopillike					1			1
<i>Lychnis flos-cuculi</i>	käenkukka					1			1
<i>Ranunculus repens</i>	rönsyleinikki					10			10
<i>Ranunculus sceleratus</i>	konnaleinikki					17		15	32
<i>Sonchus asper</i>	otavalvatti							1	1
<i>Stellaria media</i>	pihatähtimö					7			7
<i>Urtica urens</i>	rautanokkonen					2			2
Niitty-, kosteikko ja rantakasvit									
<i>Carex nigra-type</i>	jokapaikansara	1				4			5
<i>Carex sp. 3-kylk</i>	sarat					14		2	16
<i>Carex acuta</i>	viiltosara					42		1	43
<i>Eleocharis palustris</i>	rantaluiikka					5		1	6
<i>Juncus sp.</i>	vihvilät					8			8
Puut									
<i>Corylus avellana</i>	pähkinäpensas							1	1
<i>Juniperus communis</i>	kataja, siemen	2				3			5
<i>Picea abies</i>	kuusi, neulanen					14			14
<i>Sorbus aucuparia</i>	pihlaja	1							1
indet		1				4		2	7
Yht.									810

KELLARIN K94:10:N LUOTEISMUURIN ALAPUOLINEN KOILLISMUURIN SUUNTAINEN LEIKKAUS KOILLISESTA LOUNAASEEN (N. 9-10M PALATSIN SEINÄSTÄ, N. 8-12 M 0 - LINJASTA AURAJOLELLE PÄIN) KAAKKOIS-LUOTEIS-SUUNTAINEN LEIKKAUS PIIRRETTY KOILLISESTA

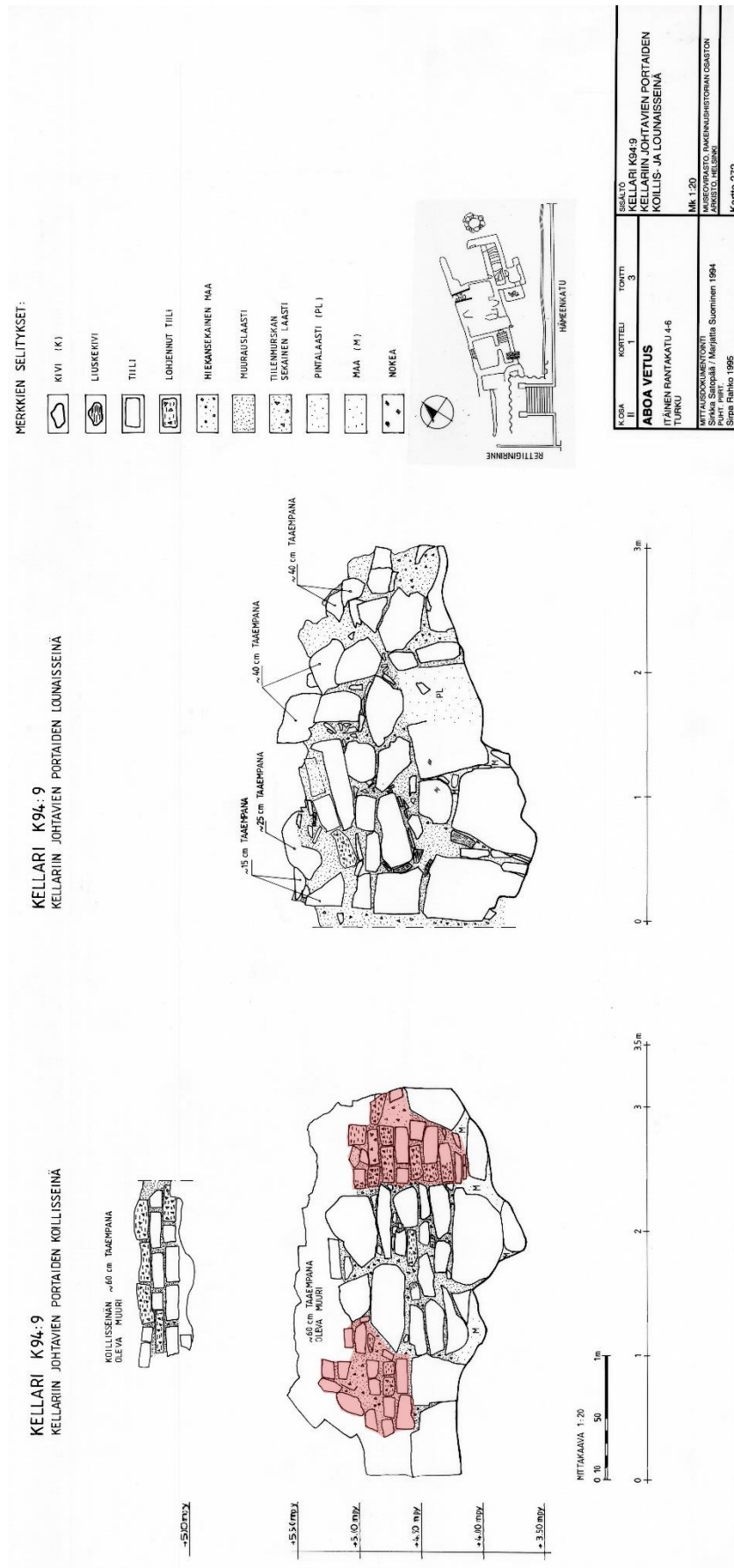
MERKKIKIEN SELITYKSET

	kivi		hiekkkipit, ryytelmaa, jossa hirttimurskaa ja laastia
	tili		litkainen savi
	puu		saven sekainen ryytelmaa
	laasti		huna, humuskeinen maa (kaakkois- ja luoteisosa)
	sininen savi		
	keltainen hiekka		
	nokritraita		
	litkainen humuskeinen saven hiekka		

KOISA II	KOITTELI 1	TOINTI 3
ABOJA VETUS ITÄINEN RANTAKATU 46 TURKU		
KESÄLÖ KELLARIN K94:10 LUOTEISMUURIN ALAPUOLINEN KOILLISMUURIN SUUN- TAINEN LEIKKAUS KOILLISESTA LOU- NAASEEN (N. 9-10 M PALATSIN SEINÄSTÄ, N. 8-12 M 0-LINJASTA AURAJOLELLE PÄIN) KAAKKOIS-LUOTEIS-SUUNTAINEN LEIKKAUS PIIRRETTY KOILLISESTA MK 1:20		
MUSEOFASADIN RAKENNUSHISTORIAN OSASTON KESÄLÖLEIKKAUS		
Kartta 128		
MUSTAMETSÄN KIVIKESKUS Mervi Solanta-Malmi 10.10.1994 Tuula Ryyminen 1999		

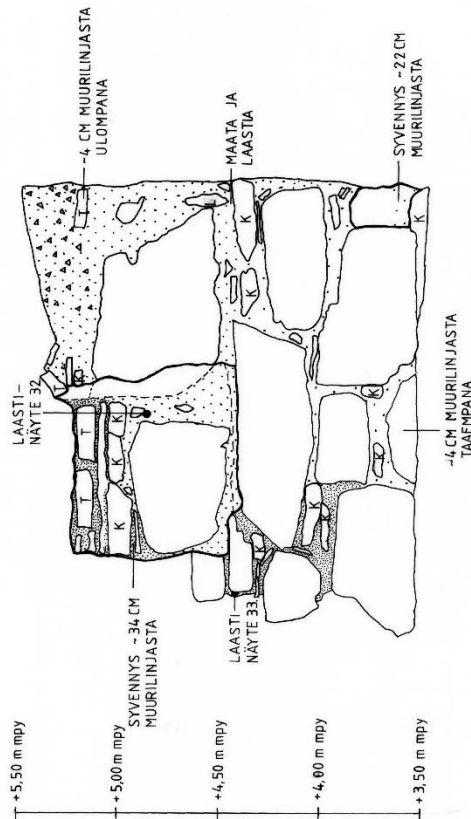
Liite 8. Kellariin K94:9 johtavan portaikon koillis- ja lounaispieli. Kartta 272. Ei mittakaavassa.

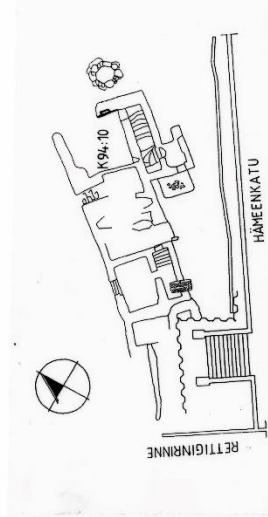
KELLARI K94:10
KOILLISSEINÄ

MERKKIEN SELITYKSET:

- KIVI (K)
- LUSKEKIVI (L)
- TIILI (T)
- LAASTI
- TIILIMURSKAN
SEKAINEN PINTALAASTI
- PINTALAASTI
- MAA

MITTAKAAVA 1:20

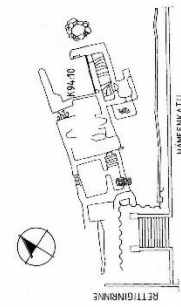
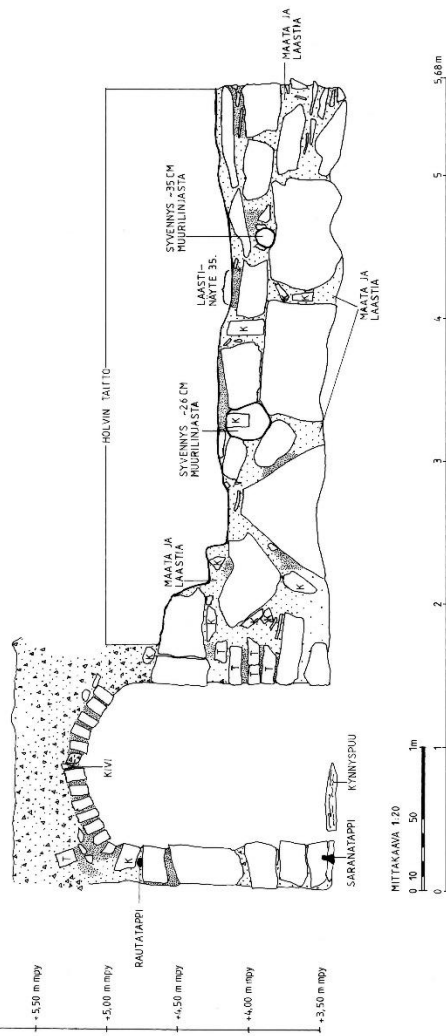
K.O.SA II	KORTTELI 1	TONTTI 3	SISÄLTÖ KELLARI K94:10 KOILLISSEINÄ
ABOA VETUS			Mk 1:20
ITÄNEN RANTAKATU 4-6 TURKU			MUSEOVIRASTO, RAKENNUSHISTORIAN OSASTON ARKISTO, HELSINKI
MITTAUSDOKUMENTOINTI Carita Tuikki 1995 Puhj. Piirustus Carita Tuikki 1995			Kartta 283

Liite 10. Kellarin K94:10 kaakkoisseinä. Kartta 284. Ei mittakaavassa.

KELLARI K94:10
KAAKKOISSEINÄ

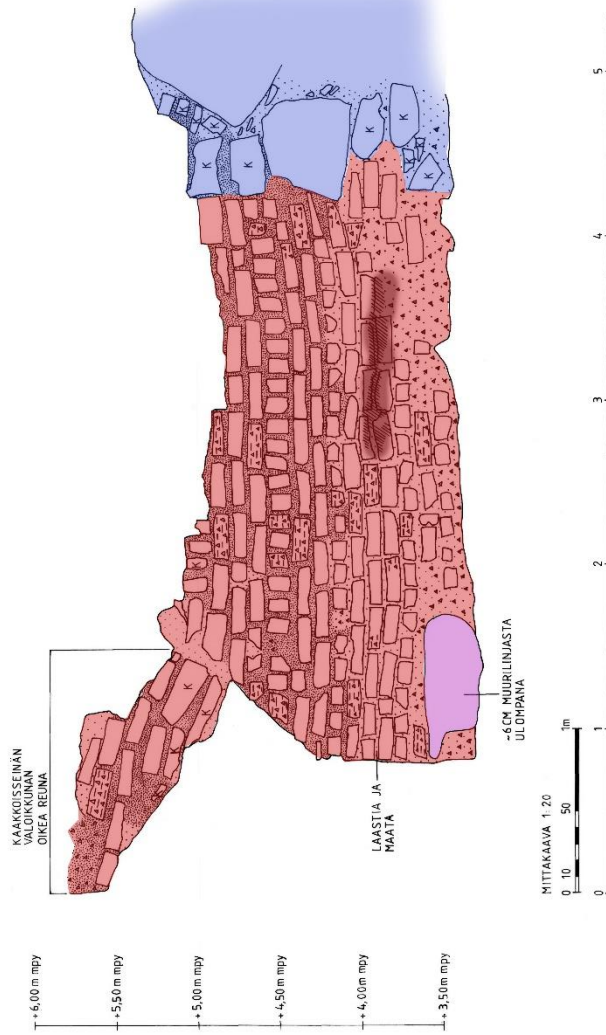
MERKKIEN SELITYKSET:

- KIVI (K)
- TIILI (T)
- LOHJENNUT TIILI
- LAASTI
- PINTALAASTI
- TILIMUURIN SEERAIN
- LAASTI JA MAA
- MAA
- PUU

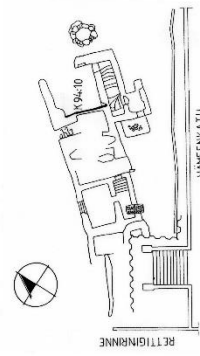
K. OSA 1	KORTTEI 1	TOIMI 3	MAAN KELLARI K94:10 KAAKKOISSEINÄ
ABOA VETUS ITÄINEN RANTAKATU 4-B TURKU			Nk. 1:20 MUSEOVASTO RAAMATUSTORIN OSAKON ARKISTO, HELSINKI
MITTAUSKAMERATOIMI Cepia Turku 1985 Cepia Turku 1985			Kartta 284

KELLARI K94:10
 LOUNAISSEINÄ JA KAAKKOISSEINÄN VALOIKKUNAN OIKEA REUNA

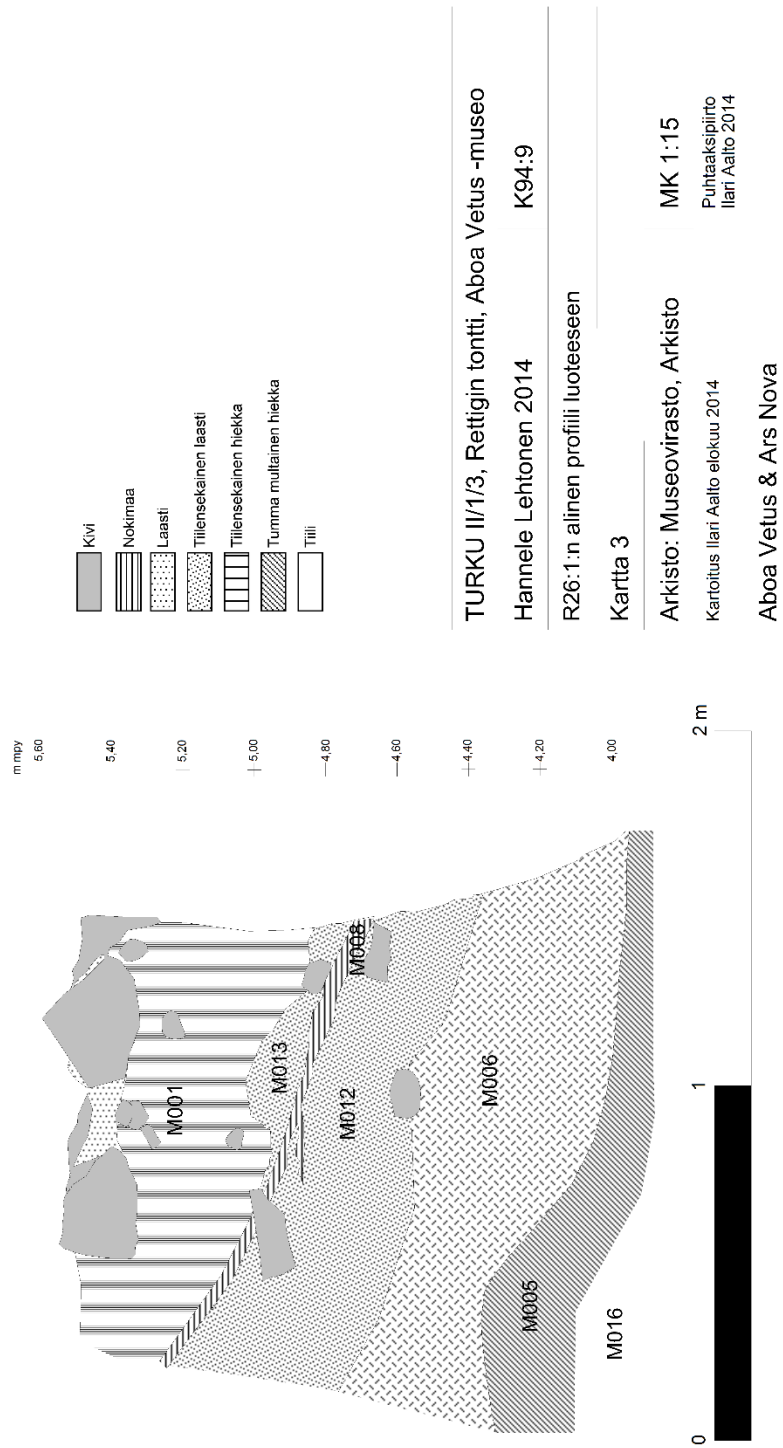
MERKKIEN SELITYKSET:

- KIVI (K)
- TIILI (T)
- LOHJENNUT TIILI
- LAASTI
- PINTALAASTI
- TIILIMURSKAN SEKAINEN LAASTI JA MAA
- NOKINEN ALUE

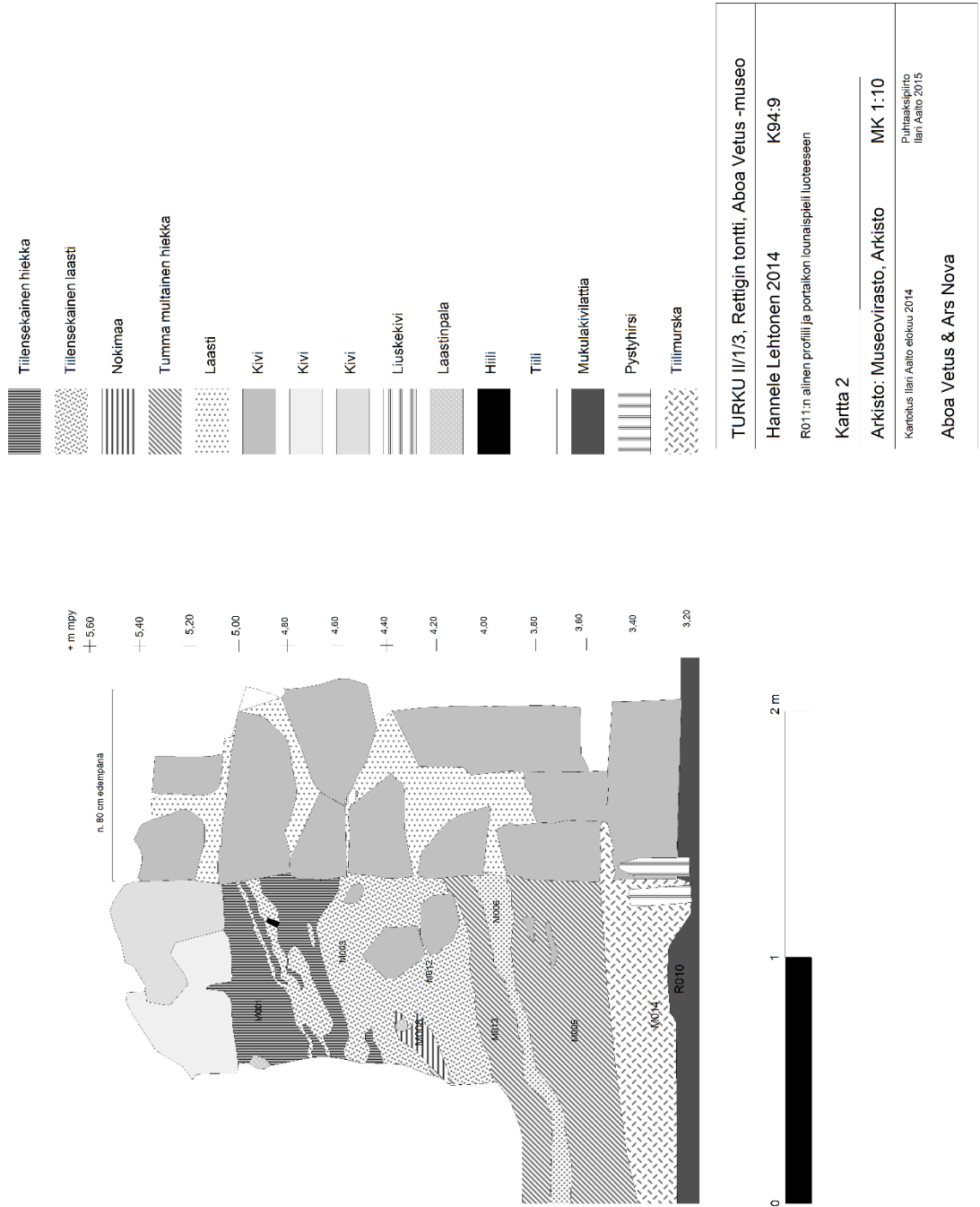

KOSA II	KORTTELI 1	TOIMINTO 3
ABOA VETUS		
ITÄINEN RANTAKATU 4-6 TURKU		
MITTALUOKKAKOHTAINEN Kartta Tuuski 1995 Kartta Tuuski 1995		
MUSEOVASTO RAKENNUSHISTORIAOSASTON ARKISTO, HELSINKI		
Mk. 1:20		
Kartta 285		

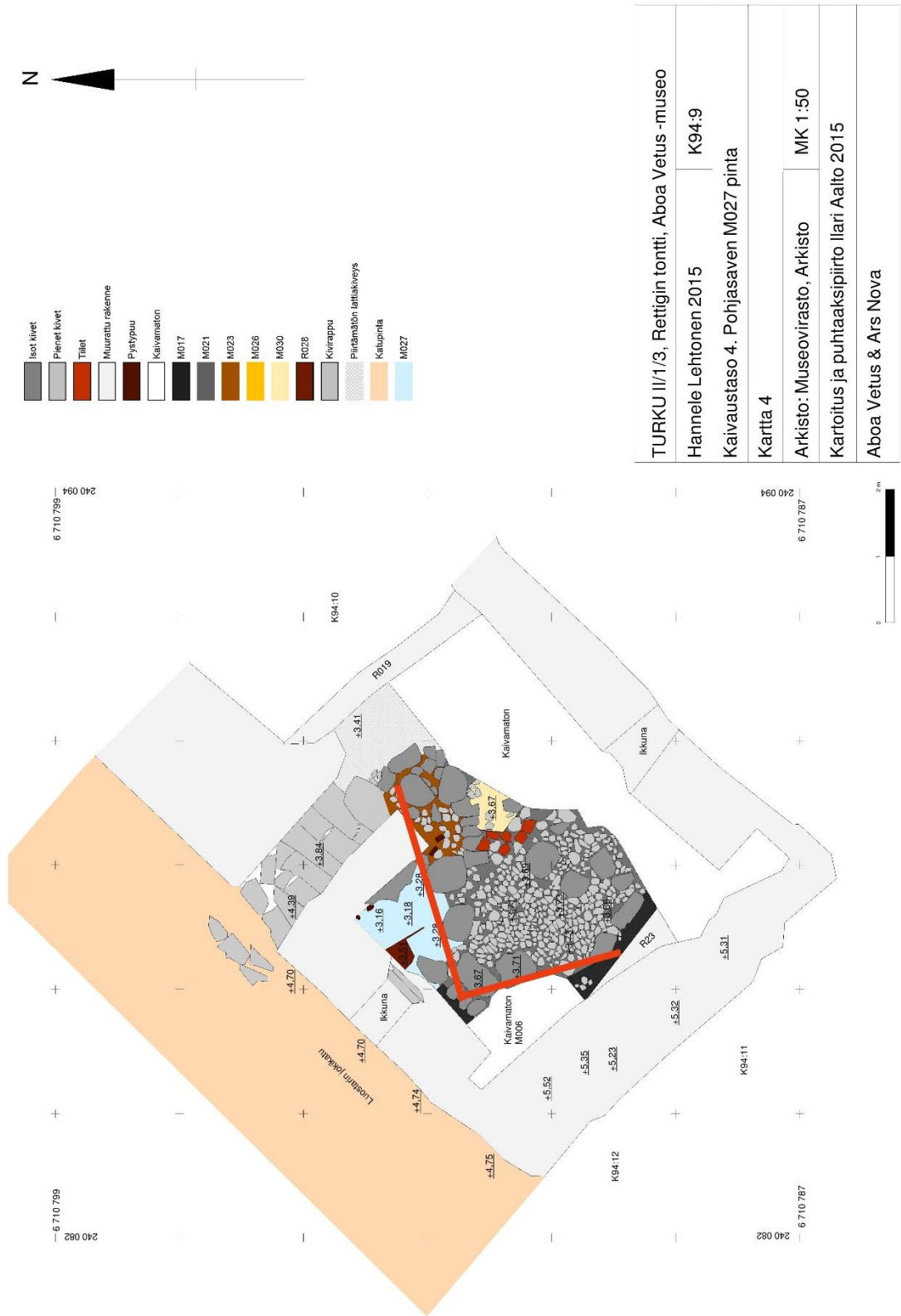
Liite 14. Kellarin K94:9 luoteisseinän puoleinen holvin R26 alainen profiili luoteeseen.
 Ei mittakaavassa.

Liite 15. Kellarin K94:9 luoteisseinän puoleinen holvin R011 alainen profiili luoteeseen.
Ei mittakaavassa.

Liite 16. Kellarin K94:9 lattiassa olevien suuren kivien muodostama itä-länsisuuntainen rakenne merkitty punaisella. Kaivauskartta 4/2015. Ei mittakaavassa.

Liite 17. Suuren kivitalon kalibroidut radiohiiliajoitukset Hela-3870–3879.

